

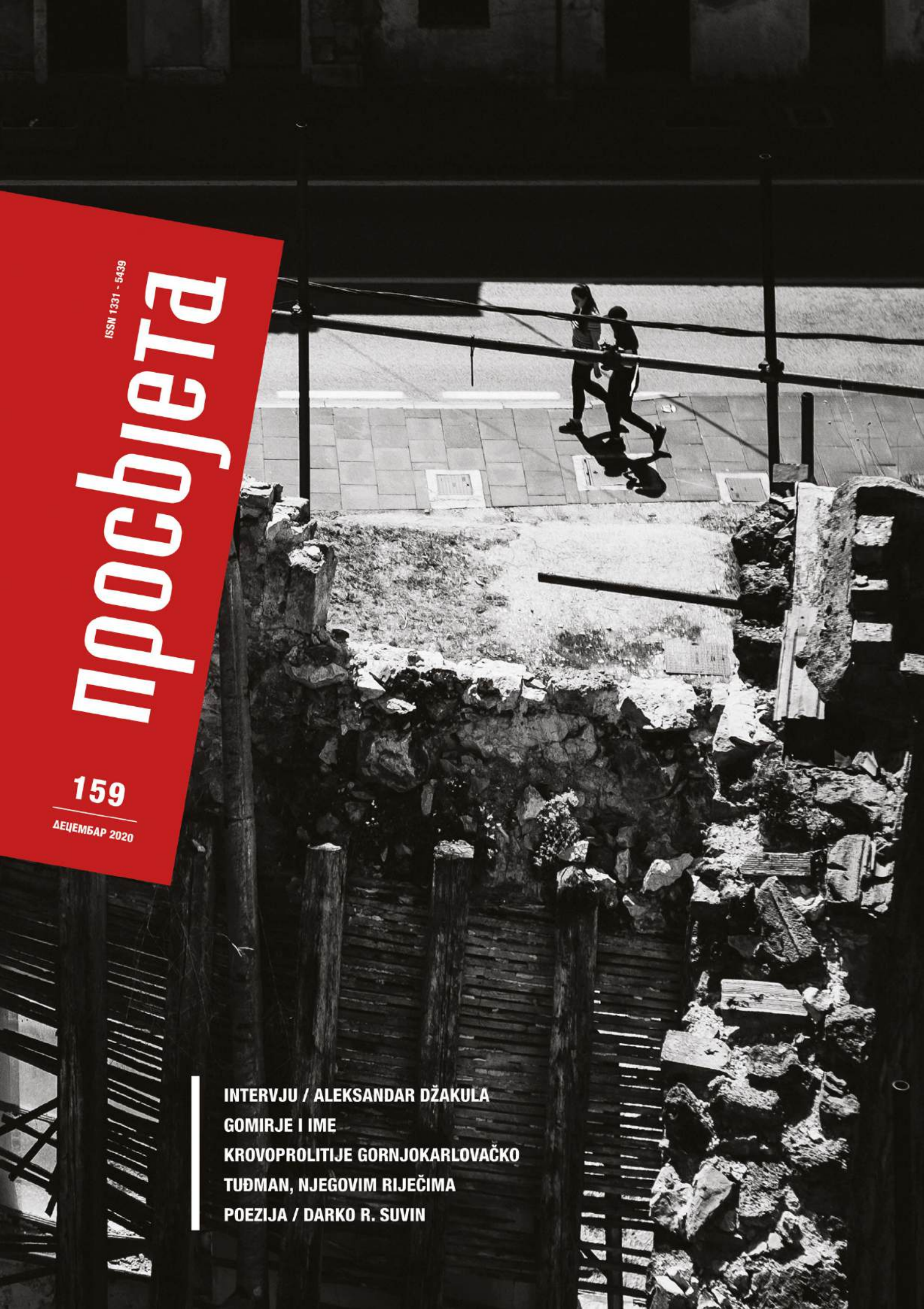
ISSN 1331 - 5439

ПРОСБЈЕТА

159

ДЕЦЕМБАР 2020

INTERVJU / ALEKSANDAR DŽAKULA
GOMIRJE I IME
KROVOPROLITIJE GORNJOKARLOVAČKO
TUĐMAN, NJEGOVIM RIJEČIMA
POEZIJA / DARKO R. SUVIN

просвјета

НОВИНЕ ЗА КУЛТУРУ

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.skd-prosvjeta.hr, www.casopis.skd-prosvjeta.hr

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

ПОМОБНИК ГЛАВНОГ УРЕДНИКА:

Горан Борковић

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Фотографија: Игор Чоко из књиге *Живот у лимбу – књига ожиљака*, Београд/Загреб/Книн, 2020.

ШТАМПА: Kerschoffset d.o.o

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је суфинанциран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

итпресут

Упорно између

Има ситуација у којима поглед унатраг пружа више наде, од оног, природног за човјека који хода, макар и погнуте главе, погледа који одмјерава смјер и темпо кретања. То су увијек оне тешке прилике у којима је и сам полазак на пут био под знаком питања и овисио о случајности; хоће ли се наћи путника на забаченој полазној станици. Управо у таквој је ситуацији културни рад међу и за Србе у Хрватској; политика сабирања резултата пређеног пута била је и остала главни ослонац вјере у смисао тог рада. Поред осталог, или прије свега, зато што смо програмски себе разумијевали као овисне о нашим матичним културама, српској и хрватској. Зато, неизбјежно, након погледа унатраг, морамо га бацити и око себе.

И што видимо? Као у оној Бориној пјесми, на једној страни старе приче, на другој, ништа ново. Подједнако на медијској и на дубљој културној сцени. Медијски Србија данас одаје утисак вашара пред крај сајамског дана кад су већ отишли најбољи и међу купцима и међу продавцима. Ваљда баш зато, телали се и крчми, овлаштено и неовлаштено, своје и туђе, за малу цијену, помијешане светиње и мекиње. Сви непријатељи имају своје плаћене и добровољачке одреде у земљи, за 300 евра се по наруџби може добити мишљење по било ком, нарочито политичком питању, за 3000 евра се може бирати ко ће га изрећи, а за 30.000 се може добити и неког из друштвеног врха. Такав дојам имамо ми који на то гледамо из вана.

И нема ничега што не иде на пијацу, и то одмах. Бројне ТВ мреже у целодневним програмима парају кожу људима и темама, онако како се ради у временима и срединама у којима умре сваки систем вриједности. Једина трајна окосница је однос према политичкој власти у Србији, као једином битном питању, подједнако за позицију и опозицију. Све друго истински вриједи онолико колико се да искористити у том перманентном рату. И Црна Гора, и Босна, и Косово, да о Хрватској ни не говоримо. И нека нам нико не каже да је то политичка демократија. Понекад помислимо; Боже, да се дигне поглавник Павелић, па изнервиран збивањима у својој ужој домовини, сврати до Земуна, њему не би било друге, него упослити менаџера, који би му уговарао интервјуе за србијанске тв мреже. Ако би га Марић уопште пуштао са свог Хепиа. Ето, дотле је то стигло.

На другој страни, још увијек се не зна, куд плови хрватски културни и политички монолит. Повремено се учини да се нешто покреће, кад истакнути појединци из мањинских редова демонстрирају „разум“, па се негде попну или негде прошећу, као да су мањинци заиста потребни да се у оваквој Хрватској нешто озбиљно промијени. Овако их се више користи као темељ садашњег стања и залог одсуства потребе сваке озбиљне реформе. И то је готово у целини одговорност већинске националне политике која у блоку одбија било какву расправу о догађајима и резултатима из времена 1991 – 1995. Човјек мора повремено бити фасциниран чврстоћом става и досљедношћу којом је до задње маргине повучена линија подјеле и проведена политика националне чистоће. И онда још често треба објашњавати добронамјерним незналицама у Србији, како упирање погледа у данашњи Загреб и није нека надежда. Додуше, мора се признати, такав је став хрватске културне елите поједноставио нашу ситуацију. Ко зна како би то изгледало и текло, а и овако има свачега, да нас се одавде нису јасно одрекли. И данас је тешко предочити и разумјети муку коју имају Шибенчани са Матавуљем, Задрани са Десницама, Загрепчани са Андрићем..

Дакле, све што радимо посљедњих пар деценија, неспорно за било кога, носимо у Београд као наш културни и национални центар. Па је у реду да се запитамо: каква је његова самосвијест, национална и свака друга, која му је доминантна идеологија, колика му је апсорпциона моћ? На све је лако одговорити: самосвијест никад нижа, идеологија загубљена у непреврелом вртлогу XX вијека, апсорпциона моћ значајна, али пасивна. Препознаје само оно што се уклапа у оштро изрезан оквир, а што се не уклапа, или се потискује или преформатира и угурава у преуско скројено одијело. Још увијек треба објашњавати да Настас Петровић и Стојан Протић нису у првом реду добри Југославени; да Никола Узуновић и Веља Вукићевић нису у првом реду добри српски политичари, односно, да браћа Прибићевић, и поред свих Светозаревих заблуда, нису издајници. Да се послужимо метафором из политичке повијести.

Зато нам још увијек не вриједи упирати поглед унапред, него ходати погледа упртог у земљу и рало. И повремено задовољно одмјерити бразду.

(В)

Fotografija: Igor Čoko iz knjige *Život u limbu – knjiga ožiljaka*, Beograd/Zagreb/Knin, 2020.

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESI

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZBAHR2X s naznakom "za časopis Prosvjeta".

Pretplata za zemlje Evropske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

пpетплатa

- 04** **OD MALE GOSPOJINE DO DANA SRPSKE KULTURE**
Nenad Jovanović
HRONIKA
- 09** **ZDRAVLJE JE ZAJEDNIČKI DRUŠTVENI KAPITAL SVIH GRAĐANA**
Čedomir Višnjić i Goran Borković
INTERVJU, ALEKSANDAR DŽAKULA
- 14** **MERČEP**
Goran Babić
RASPRAVE O NOTORNOM (30)
- 15** **ŽIVOT I PONEKA PSOVKA**
Bojan Munjin
ZAŠTO GOVORIMO OPSCENE RIJEČI
- 18** **KRAJ I POČETAK**
Dimitrije Birač
PREDSJEDNIČKI IZBORI U SLOVENIJI I HRVATSKOJ 1990.
- 25** **GOMIRJE I IME**
Đorđe Matić
ESEJ, VARIJACIJA UZ DOLAZEĆE PRAZNIKE
- 28** **SPONZORI I BRAĆA**
Muharem Bazdulj
ESEJ, DVIJE PJESME I INTERPRETACIJE
- 31** **KAZALIŠTE 19.0: IZBJEGLICE IZ VLASTITOG KONTEKSTA**
Igor Ružić
KAZALIŠTE
- 34** **KROVOPROLITJE GORNJOKARLOVAČKO**
Čedomir Višnjić
IZ PLAŠČANSKE PISMOHRANE
- 37** **KAKO NAROD GRADI – KORDUN**
Željko Kresojević
NAŠA ARHITEKTURA
- 39** **U GLEDALIŠTU ODUŠEVLJENJE, A KAKO I NE BI!**
Igor Mrkalj
SPORT I RAZONODA
- 44** **MUKA JE ISTA, SAMO SE DRUGAČIJE ZOVE**
Milutin Dedić
JEZIK
- 45** **SRBI U OSIJEKU**
Zoran Mišković
KNJIGE, SRPSKA KULTURNA, SPORTSKA I ZANATLIJSKA DRUŠTVA U OSIJEKU
- 47** **TRAJNO STANJE OČAJA**
Dragan Babić
KNJIGE, NEKI DRUGI
- 49** **KNJIGA KOJU TREBA GLEDATI**
Željko Luketić
KNJIGE, NEDELJKO DRAGIĆ: STILLE REISE – MINHENSKI DNEVNIK
- 52** **UŽIVAJ OPŠTU NEMOĆ**
Goran Borković
KNJIGE, ŽIVOT U LIMBU – KNJIGA OŽILJAKA
- 54** **SVI SU ZNALI MIŠU**
Dušan Vesić
IN MEMORIAM, MIROSLAV MIŠA ALEKSIĆ (1953 - 2020.)
- 56** **RIBANJE I RIBARSKO PRIGOVARANJE: PA IPAK ETO**
Darko R. Suvin
POEZIJA
- 62** **TUĐMAN, NJEGOVIM RIJEČIMA: KAKO SE KALIO**
Pero Kvesić
KNJIGE
- 70** **PANOPTIKUM**
Goran Borković
- 73** **IN MEMORIAM KOLJA MIĆEVIĆ (1941 - 2020.)**
Đorđe Matić

OD MALE GOSPOJINE DO DANA SRPSKE KULTURE

Nenad Jovanović

OSJEČKA OAZA KULTURE – Osječki pododbor „Prosvjete“ bio je 26. septembra domaćin susreta pjesnika iz redova svojih članova. U prvom dijelu programa, koji je pratilo 30-ak ljudi, nastupio je muzički dio etno grupe „Đurđevak“ nakon čega je voditelj programa Milenko Vasiljević Čiko uručio prigodne poklone – zbirke pjesama pjesnika osječkog Pododbora. Predstavljena je poezija šestoro pjesnika osječkog Pododbora: Radojke Piškorjanac, Mihajla Miće Zečevića, Katice Janković i Milenka Vasiljevića Čike, koji je osim svoje pjesme pročitao i pjesme preminulih pjesnikinja Stojanke Mandić i Ljiljane Vojvodić.

Sedam dana kasnije u ovim prostorima profesorica Snežana Šević održala je predavanje o kaligrafiji. Tom prilikom predstavljani su i radovi učenika polaznika „Ljetnog tečaja kaligrafije“ u manastiru Dalj planini. U petak 16. oktobra profesor historije iz Trpinje Zoran Jakšić održao je predavanje „Kraljica Draga Obrenović“ kojom prilikom je prisutnima približio historijsko razdoblje pada dinastije Obrenović i ponovnog dolaska na vlast dinastije Karađorđević.

Posljednje oktobarske subote, u sali Srpske pravoslavne crkvene opštine Osijek, održan je prvi sastanak članova „Prosvjetine“ muzičke sekcije u nastajanju, uz podršku osječkog prote Aleksandra Đuranovića i pod umjetničkim rukovodstvom magistre muzike Jelene Ajduković. Muzička sekcija namijenjena je svim zaljubljenicima u kvalitetnu muziku, pjevanje, sviranje i druženje, a SKD „Prosvjeta“ i ovim primjerom pokazuje da aktivno radi na stvaranju dobre kulturne platforme otvorene svim Osječanima.

SNIMANJE ZA ČETVRT VIJEKA – U selu Kusonje, kod Pakraca, 26. septembra upriličeno je snimanje tradicionalne kosidbe sa prikazom kosidbenih običaja Srba pakračkog kraja. Snimanje kosidbe obavljeno je uz podršku Uprave za dijasporu i Srbe u regionu Vlade Republike Srbije u izvođenju pododbora „Prosvjete“ „Zapadna Slavonija“ iz Pakraca. Snimanje su podržali i SKD „Prosvjeta“, Srpsko narodno vijeće i VSNM Požeško-slavonske županije. „Kroz košnju u šljiviku starim kosama, prikazom nasađivanja, brušenja i otkivanja/klepanja kose i pjesmom vratili smo se u neka stara vremena, kada je ovo današnje košenje bila svakodnevnica u našim selima“,

rekao je predsjednik VSNM-a Požeško-slavonske županije Nikola Ivanović. Ovom akcijom obilježava se 25 godina od ponovnog osnivanja pakračkog pododbora „Prosvjete“.

ĐOLA IDE DALJE – U organizaciji pododbora „Prosvjete“ u Dardi i likovne radionice „Petar Dobrović“ održana je 17. likovna kolonija Đola. Tokom dva dana u radu je učestvovalo tridesetak slikara iz Zagreba, Osijeka, Slatine, Belog Manastira, Batine i Darde koji su napravili preko 40 umjetničkih djela. Otvorena je izložba slika s prethodne kolonije, razgovaralo se o slikarstvu Zlatka Price, a o koloniji i izložbi govorio je profesor Pero Matić. Stihove Mileta Jakšića „Pesnik i pesma“ pročitala je Ljeposava Grubor, a poznatu pjesmu „Žute dunje“ otpjevala je Hranislava Mesarić.

ŠKOLA FOLKLORA – U organizaciji Zajedničkog veća opština 26. i 27. septembra održana je peta po redu Škola folkloru čiji je domaćin, kao i ranijih godina, bio Ansambl narodnih igara „Prosvjete“ iz Vukovara. Istaknuta koreografkinja Slavica Mihailović iz Kragujevca, osnivačica Ansambla „Smilje“ i dugogodišnja suradnica Nacionalnog ansambla Srbije „Kolo“ iz Beograda, prenijela je svoja znanja iz folkloru iz oblasti Gruže, Jasenice i Lepenice na 50-ak polaznika.

OSTROVO U SRCU – Ansambl narodnih igara SKD-a „Prosvjeta“ iz Vukovara učestvovao je 3. oktobra na osmom po redu međunarodnom festivalu folkloru „Ostrovo u srcu“. Prisutnoj publici članovi ANI Vukovar predstavili su se Vlaškim igrama sa Homolja. Osim njih nastupili su i KUD „Sloga“ Vukovar, KUD „Đoko Patković“ iz Bobote, SKUD „Jovan Jovanović Zmaj“ iz Bijelog Brda i domaćin KUD „Ostrovo“ iz Ostrova.

SKUPŠTINA U KOMŠILUKU – Na Skupštini održanoj 3. oktobra Ljuba Vrga ponovo je izabrana za predsjednicu glinskog pododбора „Prosvjete“. Izborna skupština održana je u prostorijama obližnjeg pododбора u Malom Gradcu, jer se zbog veličine prostora tamo moglo organizirati skup uz udovoljavanje svim epidemiološkim mjerama. Skupštini su prisustvovali i generalni sekretar „Prosvjete“ Slobodan Živković, predsjednica malogradačkog pododбора Željka Marčinko i njen zamjenik Janko Likar. Glinski pododbor postao je tom prilikom bogatiji za deset primjeraka knjige „Kazivanje đeda Kordunaša“, dar poznate književnice Milke Kajganić, koja je do sada izdala jedanaest knjiga i poželjela da se podijele članovima pododбора.

BRANKOV(I) DAN(I) – Pored hrama Svete Petke na Dobroj vodi u Vukovaru, 4. oktobra je održana 14. Kulturna i duhovna manifestacija „Brankovi dani u Vukovaru“ kojoj je, uz mnoštvo posjetilaca, prisustvovao episkop osječko-poljski i baranjski Heruvim. Zbog epidemije trajanje inače višednevnog programa svedeno je na jedan. „Brankove dane u Vukovaru“, u čast pjesniku Branku Radičeviću čija je majka Ružica rođena u gradu na Dunavu i Vuki, pokrenuo je prije 14 godina pokojni prota Jovan Radivojević. Besjedu o Radičeviću održala je Jadranka Radošević, savjetnica-nadzornica za srpski jezik, koja se posebno osvrnula na pjesnikovu povezanost s Vukovarem.

KOLONIJA U PETRINJI – Pododbor „Prosvjete“ u Petrinji, na čelu s predsjednikom Marom Vilus, organizirao je početkom oktobra 13. Likovnu koloniju „Jesen u Petrinji 2020.“ koja je okupila 18 slikara iz Zagreba, Karlovca, Krnjaka, Velike Gorice, Plitvičkih jezera, Stubičkog Strmca, Kutine, Popovače, Petrinje i okolnih naselja. Dvoje slikara koji nisu mogli doći iz opravdanih razloga, poslalo je svoje slike. Ove godine u julu su organizirani 17. „Likovni susreti na Baniji“, pa je tako – uz jednu koloniju u Lonjskom polju – u organizaciji pododбора do sada održana 31 likovna manifestacija. Najbolji radovi bit će, ako koronavirus dozvoli, izloženi na redovitoj godišnjoj skupnoj izložbi u Galeriji Krsto Hegedušić i u prostorijama SKD-a „Prosvjete“ u Zagrebu.

UMRO MILAN MATIJEVIĆ – Na Svjetski dan učitelja, 5. oktobra, nakon duge i teške bolesti preminuo je Milan Matijević, profesor emeritus Učiteljskog fakulteta u Zagrebu. Tokom nastavno-naučne karijere Matijević je odškolovalao brojne učitelje, profesore i stručnjake iz sektora obrazovanja. Kao iskreni pobornik i zagovornik modernih oblika nastave, po čemu je umnogome bio ispred svog vremena, bitno je doprinio obrazovanju srpskih učenika osmisliši program dopisno-konzultativne nastave koji se godinama provodi preko SKD-a „Prosvjeta“, čime je učenje srpskog jezika i kulture

omogućeno i učenicima u sredinama u kojima nije bilo moguće organizirati nastavu na nekom od postojećih modela manjinskog školstva.

Rođen je u Blatni kod Bosanske Krupe, a nakon završene gimnazije u Bihaću i studija pedagogije i sociologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, dvije godine radio je kao odgojitelj u Kazneno-popravnim zavodu u Glini, a potom tri godine kao suradnik u Centru za obrazovanje odraslih u Zajednici otvorenih sveučilišta u Hrvatskoj. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu bio je zaposlen dvadeset godina, najviše na Učiteljskom fakultetu gdje je bio voditelj doktorskog studija za učitelje i nastavnike osnovnih i srednjih škola. Između ostalog, bio je i predavač pedagoške grupe predmeta za studente smjera razredne nastave s pojačanom nastavom srpskog jezika tokom nekoliko godina postojanja ovog smjera na Učiteljskom fakultetu, što je omogućilo da više učenika pohađa razne oblike nastave srpskog jezika.

PROMOCIJA MINHENSKOG DNEVNIKA – U Muzeju suvremene umjetnosti u Zagrebu 10. oktobra održana je promocija knjige svjetski poznatog karikaturiste i autora animiranih filmova Nedeljka Dragića „Stille Reise – Minhenski dnevnik / Tiho putovanje – Münchener Tagebuch“. Knjigu je izdalo Srpsko narodno vijeće iz Zagreba, uz učešće izdavačke kuće Razlog. Knjiga s dvjesto izvrsnih umjetničkih zapisa o vremenu i prostoru egzila, predstavlja dnevnik koji je Dragić stvarao tokom 20 godina boravka u Minhenu. Njeno putovanje do čitalaca nije bilo ni kratko ni lagano, što je u svom izlaganju naznačila urednica knjige Aneta Vladimirov. „Knjiga je bila lijek da prebrodim teškoće. To je priča o prolaznosti života“, rekao je Nedeljko Dragić.

DANI SRPSKE KULTURE U RIJECI – Kulturno-umjetničkim programom na Botelu Marina, u subotu 10. oktobra započeli su „Dani srpske kulture u Rijeci“. Ovogodišnja manifestacija otvorena je koreografijama i etno numerama Ansambla narodnih igara „Prosvjete“ iz Vukovara, Srpskog kulturnog društva „Vreteno“ iz Rijeke, kao i spletom tamburaških pjesama u izvođenju orkestra Živojina Jergića. Cjelokupni program posvećen je obilježavanju 65. godišnjice rada istaknutog folklornog koreografa Spase

Mutavskog i njegovom doprinosu očuvanju tradicije srpske zajednice, ne samo u Rijeci, nego i u drugim krajevima. U Hrvatskoj nije bilo ansambla čiji članovi nisu učili ili makar surađivali sa Spasom Mutavskim, rekao je tom prilikom predsjednik pododbora Dragiša Laptošević, izrazivši nadu da će i Rijeka uskoro formirati ansambl poput vukovarskog.

MANJINSKI IZDAVAČI – U Vukovaru je održan 2. SAKNAM – Sajam knjiga i izdavaštva nacionalnih manjina u organizaciji Saveza Rusina RH i Vijeća rusinske nacionalne manjine Vukovarsko-srijemske županije. Na sajmu knjiga predstavili su se i Slovaci, Ukrajinci i Srbi. Slavko Bubalo, urednik časopisa *Izvor* Zajedničkog veća opština, koji izlazi od 2006. godine predstavio je svoju knjigu „Borovo – sumrak jednog svitanja“ koja govori o životu radnika i nastanku naselja oko fabrike, a podsjetio je i da se, osim „Prosvjete“, izdavaštvom bave i srpske institucije kao što su ZVO, SNV, Srpski kulturni centar Vukovar, SPD „Privrednik“ i KNC „Milutin Milanković“ iz Dalja.

REVIJA NOŠNJI – Ansambl narodnih igara „Prosvjete“ (ANI) iz Vukovara održao je Reviju narodnih nošnji. Članovi su na sceni prikazali nošnju panonske, dinarske i centralnobalkanske zone gdje je prikazana nošnja Kosova, točnije okoline Gnjilana, jugoistočne i istočne Srbije, te centralne Srbije. Program je održan u kongresnoj dvorani Lavoslav Ružička u Vukovaru.

Ansamb se priprema za događaje od kojih je prvi Smotra folkloru u organizaciji Zajedničkog veća opština i za koncert Veče posvećen Desanki Đorđević, na kojem će ANI izvesti njene koreografije, koje su i na repertoaru Nacionalnog ansambla Srbije „Kolo“ iz Beograda.

DESNIČINI SUSRETI – I ovogodišnji Desničini susreti, međunarodni znanstveni skup održan 12. i 13. novembra na zagrebačkom Filozofskom fakultetu s temom „(Ne)poznati Desnica: prema rukopisnoj ostavštini“, donijeli su nove spoznaje o bogatom životnom putu i radnom opusu velikog književnika, kao i sveukupnom okruženju, te širem prostorno-vremenskom kontekstu u kojem je Vladan Desnica djelovao. Uz ostalo, predstavljena je njegova do sada neobjavljena zbirka kratkih novela „Zasluženi odmor“, a težište većine drugih priloga bilo je na analizi prepiske u prozi i stihu između književnika i njegovih suvremenika, koja je većim djelom objavljena lani u „Epistolaru Vladana Desnice za razdoblje od 1910. do 1945“. Također, rasvjetljavani su novi podaci o životu piščeve porodice. Skup je ove godine posvećen nedavno preminulom Tonku Maroeviću, intelektualcu i akademiku koji je u brojnim svojim ulogama bio nezaobilazni dio i „dobri duh“ svih Susreta.

Utemeljitelj i voditelj Desničinih susreta Drago Roksandić istaknuo je

da se za neobjavljivanu novelističku zbirku znalo, ali se njome nitko do sada nije ozbiljnije bavio. Zbirka se sastoji od 12 autorskih novela, predgovora Tonka Maroevića i pogovora Vlade Bajčete s beogradskog Instituta za književnost i umetnost. Više o svemu govorila je recenzentica zbirke Marina Protrka Štimec.

Mnogi su izlagači govorili o različitim aspektima prepiske ne samo Vladana nego i oca mu Uroša te strica Boška sa suvremenicima i prijateljima te činjenici da je pisac sa svojim kontaktima širio književni i kulturni krug od Matice hrvatske i Matice srpske do izdavača diljem Jugoslavije, prije i nakon 1945. „Svake godine je mnogo toga novog, a ove su godine to neobjavljene novele koje nam je ustupila književnikova obitelj koja brine o njegovoj ostavštini“, rekao je Roksandić.

BORDINIH 70 – Ni baksuzni petak, 13. novembra, nije bio prepreka za otvaranje izložbe „Bordinih sedam decenija“ u biblioteci SKD „Prosvjeta“. Izložba je posvećena animatoru, filmskom redatelju, karikaturistu, ilustratoru i grafičkom dizajneru Borivoju Dovnikoviću Bordini. Izložba, kojom se obilježava sedamdeset godina Bordinog umjetničkog rada i devedeseta godišnjica rođenja, priređuje se u sklopu Dana srpske kulture. Izložbeni eksponati posuđeni su iz fundusa Zagreb filma, Kuće ljudskih

prava, knjižnice Bogdana Ogrizovića, iz privatne zbirke i iz fonda „Prosvjetine“ biblioteke. Radi se o originalnim eksponatima koji nisu bili prikazani na ovogodišnjoj izložbi animacije u Muzeju suvremene umjetnosti. Izložbom se nastojalo objediniti sva područja Bordinog likovnog i umjetničkog rada; animacija, crteži, ilustracija, karikatura, enigmatika i strip. Iako je planirano da to bude masovni skup, otvorenju su prisustvovali zaposleni i rukovodstvo SKD „Prosvjeta“, a sam Bordo izložbu je obišao nekoliko dana kasnije.

MANJINSKA KLUPA – Povodom 20 godina od donošenja Zakona o obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina i Zakona o službenoj uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina, Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“ organiziralo je 16. novembra onlajn konferenciju na kojoj su brojni sugovornici s raznih aspekata govorili o obrazovanju i na kojoj je zaključeno da neke stvari ni nakon 20 godina nisu riješene, poput podrške na ekonomski ugroženim područjima.

„Opstrukcijom državnih i županijskih vlasti kao osnivača, škole u Borovu, Negoslavcima i Markušici nisu preregistrovane i pored zakona doneg tog pre šest godina. To nije stavljano na dnevni red županijske Skupštine iako je prenos osnivačkih prava škola u Vukovaru obavljen u roku od 21 dan“, rekla je saborska zastupnica Dragana Jeckov. „Srpska zajednica ne traži ništa više od ostalih manjina i ne stoji argumentacija da getoiziramo decu“, naglasila je, ističući i da, suprotno pričama, ne postoje „srpske“ škole ili vrtići: sve ustanove rade po programu koji je verificiralo hrvatsko Ministarstvo obrazovanja. Istaknula je da će se nastaviti s praksom sastanaka u Ministarstvu kako bi se rješavalo što više problema, ali i dalje tražiti preregistraciju, te da će oni koji provode opstrukciju i diskriminaciju jednom za to i odgovarati.

Natalija Koprenica iz Agencije za odgoj i obrazovanje naglasila je da u školama na Kordunu, Baniji, Lici i Dalmaciji, u kojima se nastava odvija po modelu C, odnosno dodatnim satima srpskog jezika i kulture ima problema u radu, dok je Nina Čolović iz SNV-a naglasila da je kultura Srba u Hrvatskoj sve kompleksnija u domenu obrazovanja, pogotovo za model C, kao i da su kurikulumi za nastavu na jezicima manjina sve otvoreniji i kreativniji. Ukazala je na osobitost jezika Srba u Hrvatskoj koji se zasniva na Novosadskom dogovoru i razvija integrativan odnos, odnosno okretanje prema zajedničkom leksiku i konstrukcijama.

SMRT ANĐELKE MARTIĆ – Nakon duge i teške bolesti, u 97. godini u Zagrebu umrla je književnica i prevoditeljica Anđelka Martić. Rođena je u Zagrebu 1. maja 1924. godine, kao partizanka je učestvovala u Drugom svjetskom ratu u ulozi novinarkice. Objavljivala je crtice i pjesme, ali je najpoznatija po ratnoj prozi za djecu. Poslije rata objavljuje knjige pripovijetki za djecu, a autorica je tekstova za dvjestotinjak dječjih slikovnica. Čitaoci je najviše pamte po romanu „Pirgo“ iz 1953. godine o prijateljstvu petogodišnjeg dječaka i laneta koji dijele sudbinu u ratnom vohoru. Pirgo je objavljen u 54 izdanja na hrvatskom jeziku, a preveden je i na sloven-

ski, makedonski, bugarski, poljski, mađarski, češki, esperanto, talijanski, albanski, ruski, kineski i farski.

TRIDESETOGODIŠNJE FORMATIRANJE – Nacionalne manjine i njihovi predstavnici moraju se i dalje boriti za jačanje manjinskih prava, složili su se učesnici skupa „Trideset godina od uvođenja višestranačja i formatiranja prava nacionalnih manjina u Hrvatskoj“, koji je 19. novembra održan onlajn u organizaciji SKD-a „Prosvjeta“. Nakon obračanja potpredsjednika „Prosvjete“ Siniše Tatalovića, saborski zastupnik i predsjednik SNV-a Milorad Pupovac naveo je različite faze političkog pluralizma u Hrvatskoj tokom proteklih 30 godina, s obzirom na međuetničke odnose i manjinska prava. „Pitanje konstitutivnosti Srba u Hrvatskoj postalo je mitsko mjesto politike jednakosti. Nedovoljno je razjašnjeno što to točno znači i nedovoljno operacionalizirano što bi moglo biti, posebno kad su u pitanju različiti oblici prava“, rekao je Pupovac. „Dok neke manjinske zajednice rastu, srpskoj prijete drastičan pad zbog čega se od brojnosti treba preorijentirati ka izvrsnosti i biti mala zajednica koja može više od drugih za što postoji intelektualni kapacitet“, rekao je Dejan Jović.

MJESEC KNJIGE U BOROVI – Biblioteka pododbora SKD-a „Prosvjeta“ u Borovu obilježava mjesec knjige zajedno, s djecom vrtića Zlatokosa i OŠ Borovo. Za razliku od lani, kad je u radionicama koje su trajale deset dana učestvovalo 150-oro djece, epidemija je ograničila broj koji je ove godine mogao učestvovati. Od aktivnosti se nije odustalo, ali je osmišljen drugačiji način realizacije – snimljen je video poziv djeci da u svom vrtiću i školi nacrtaju svoje omiljene priče ili lekturu. Nakon što su dobili blokove i bojice, prionuli su na crtanje sa svojim odgajateljima i učiteljima te poslali ih u biblioteku gdje je upriličena izložba radova koje mogu pogledati posjetioci biblioteke. Sva djeca dobila su i članske iskaznice biblioteke, a s obzirom da je za djecu članarina besplatna, to bi moglo potaknuti i ostale da posjećuju biblioteku, smatra Radmila Latas, predsjednica pododbora koja ovakve aktivnosti najavljuje i za naredne godine.

ZAVRŠNO SNIMANJE – Ansambl narodnih igara SKD-a „Prosvjeta“ iz Vukovara 26. novembra učestvovala je u završnoj večeri snimanja 23. „Dana kulture Srba istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srema“. Snimanje emisije održano je u Hrvatskom domu u Vukovaru. Ovogodišnji „Dani kulture Srba“ realizirani su na način da se svaki pododbor, koji je u sastavu Koordinacionog odbora za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srem, predstavi svojim radom, članstvom i aktivnostima u tekućoj godini. Uz Ansambl narodnih igara tokom snimanja serijala, predstavilo se i ostalih devetnaest „Prosvjetinih“ pododbora.

U ZNAKU ANDRIĆA – Ovogodišnji „Dani srpske kulture“ u Rijeci, koje organizira tamošnji pododbor „Prosvjete“, bili su u znaku Ive Andrića. Prvo je u atriju HKD-a na Sušaku 25. novembra svečano otvorena izložba „Ivo Andrić: književnik i/ili diplomata“ koju je otvorila autorica i historičarka književnosti Tatjana Korićanac. „Izložba je osmišljena 2011. godine povodom pedeset godina od dodjele Nobelove nagrade Ivi Andriću. Dogodilo se nešto što nitko nije mogao predvidjeti, a to je da se izložba naputovala po cijeloj Evropi, da je prošla sve one evropske prijestolnice koje vidite na panoima, jer je svaki pano jedan grad u kojem je Ivo Andrić boravio kao diplomata Kraljevine Jugoslavije“, rekla je Korićanac. Povezan s izložbom koja se mogla pogledati do 1. decembra održan je i okrugli stol „Razgovori o Andriću“ na kojem su učestvovali autorica izložbe, Nenad Rizvanović, pisac, kritičar i urednik knjige Michaela Martensa „Vatra u Vatri: Ivo Andrić jedan europski život“, te Nebojša Lujanović, pisac, naučnik i autor knjige „U rovovima interpretacija – strategija i tragedija nelegitimnog čitanja“. Razgovor je moderirao književnik i sveučilišni profesor Nikola Petković, hrvatski književnik. Posljednje novembarske večeri u Art kinu u Rijeci premijerno je prikazan film „Proljeće na posljednjem jezeru“ koji govori o jednoj diplomatskoj epizodi iz života slavnog nobelovca Ive Andrića.

STARO NOVO RUKOVODSTVO – Mile Radović ostaje predsjednik Srpskog kulturnog društva „Prosvjeta“, a uz stare-nove potpredsjednike Sinišu Tatalovića i Duška Ljuštinu, na funkciji potpredsjednika bit će i Radmila Latas. Tako su jednoglasno odlučili delegati Glavne skupštine na izbornoj sjednici, održanoj 24. oktobra u Novinarskom domu u Zagrebu. Jednoglasno su izabrani i predloženi kandidati za Glavni odbor, Nadzorni odbor, Sud časti i Savjet SKD-a „Prosvjeta“ u kojem su dugogodišnji aktivisti Društva koji su se dokazali svojim radom. Prema riječima Mile Radovića, izborna Skupština bila je planirana za maj, ali je zbog korone odgođena. Budući da mora biti održana do kraja godine izabran je ovaj termin, s obzirom da je stanje zbog epidemije sve teže.

Generalni sekretar Slobodan Živković naglasio je da su postojale ideje da se sjednica održi on-line, ali Statut takvu mogućnost nije predvidio. Zbog toga su delegati, njih 37 od ukupno 55 koliko ima pododbor „Prosvjete“, osim Statuta Društva, jednoglasno usvojili i novi Poslovnik o radu koji omogućava vođenje sjednica na daljinu. Usvojeni su i izvještaji o radu, finansijski izvještaj i izvještaj Nadzornog odbora za 2019., kao i plan rada društva za 2020. godinu.

Delegatima se obratio predsjednik Mile Radović, ističući smjernice u radu „Prosvjete“ u novom četverogodišnjem mandatu. Među prioritete spada rješavanje pravno-imovinskih odnosa vezanih uz imovinu SKD-a i njeno stavljanje u funkciju zadovoljavanja kulturnih i obrazovnih potreba srpske zajednice u Hrvatskoj, kao i organizacijski razvoj Društva, s posebnim naglaskom na jačanje rada pododbor a i njihovo regionalno povezivanje u koordinacije.

„Težište je i na školskoj autonomiji, odnosno što većem ostvarivanju

prava na obrazovanje u vidu jačanja i širenja modela A u Slavoniji, te modela B i C u ostalim dijelovima Hrvatske, posebno u gradovima. Nužno je nastaviti s informativno-izdavačkom djelatnošću u svrhu obrade tema vezanih uz historiju i kulturu Srba u Hrvatskoj, kao i suvremenih tema važnih za život i razvoj naše zajednice, pri čemu je naglasak na uključivanje mlađih autora. S tim u vezi potrebno je pomlađivanje i edukacija članstva u svrhu kvalitetnije izrade planova i programa, te njihove realizacije“, rekao je Radović, ističući nužnost nastavka dobre suradnja sa srpskim organizacijama u Hrvatskoj, prije svega sa SNV-om.

Među prioritete uvrstio je i suradnju sa drugim organizacijama srpskog naroda u drugim državama, prije svega srpskoj dijaspori, te organizacijama drugih manjina u Hrvatskoj, kao i povezivanje organizacija Srba u Hrvatskoj sa organizacijama Hrvata u Srbiji. Posebno mjesto dao je suradnji sa obrazovnim i kulturnim institucijama Hrvatske i Srbije. „Te smjernice idu na usvajanje i razradu na tijela ‘Prosvjete’, a u njihovoj realizaciji očekuje se učesće i doprinos svih članova, podvukao je Radović na kraju izlaganja.

Aneta Vladimirov, delegatkinja zagrebačkog pododbora „Prosvjete“, zahvalila je svima koji su proljetos tokom pandemije bili uključeni u podjelu raznih vrsta paketa sa pomoći u svojim sredinama. Ostvarili smo sinergiju i važno iskustvo koje će nam biti potrebno i u drugim sličnim prilikama, rekla je Vladimirov.

Navodimo i imena članova organa „Prosvjete“. Članovi Glavnog odbora su Dejan Mihajlović, Nikola Arbutina, Novica Vučinić, Zoran Stanković, Vaska Radulović, Milan Uzelac, Milorad Pupovac, Sanela Martinović, Zoran Blanuša, Tihomir Sekeruš, Svetislav Mikerević, Snježana Jovanović, Petar Musić, Dejan Jeličić i Martina Vučinić.

Članovi Nadzornog odbora su Jelena Nestorović kao predsjednica, Vesna Blanuša, Nada Malbaša, Aleksandar Vukov i Neven Vujnović, dok su članovi Suda časti Nikola Miljević kao predsjednik, Aneta Vladimirov, Petar Mamula, Srđan Bojčić i Mirjana Dević.

Članovi Savjeta SKD-a „Prosvjeta“ su Borivoj Čalić, Stanko Janić, Miodrag Milošević, Drago Roksandić, Borivoj Dovniković, Sreten Baljak, Nataša Desnica, Đuro Budisavljević, Branka Fulanović, Živko Gnjidić, Dejan Jović, Slavica Juriša, Drago Kekanović, Dušan Marinković, Petar Matić, Đorđe Nešić, Dušan Rapo, Velimir Sekulić, Milica Stojanović, Slobodan Uzelac i Nikola Živković.

ZDRAVLJE JE ZAJEDNIČKI DRUŠTVENI KAPITAL SVIH GRAĐANA

ALEKSANDAR DŽAKULA, SPECIJALIST JAVNOG ZDRAVSTVA U ŠKOLI NARODNOG ZDRAVLJA „ANDRIJA ŠTAMPAR“

Važnije od ožiljaka koje smo dobili u pandemiji je pitanje koliko ćemo duboko proživjeti ovo iskustvo i koliko ćemo naučiti iz situacije za koju vjerujem da će na kraju imati i neki oblik „happy enda“. To nenaučeno, ta propuštena prilika da budemo jači i spremniji za neke nove slične situacije, možda će upravo biti nešto za čim bismo trebali žaliti

RAZGOVARALI: Čedomir Višnjici i Goran Borković

S izv.prof.dr.sc. Aleksandrom Džakulom, doktorom medicine i specijalistom javnog zdravstva sa Škole narodnog zdravlja „Andrija Štampar“ i Medicinskog fakulteta u Zagrebu na Katedri za socijalnu medicinu i organizaciju zdravstvene zaštite, razgovarali smo o posljedicama pandemije koronavirusa na društvo, uspješnosti upravljanjem krize, modelima borbe protiv širenja virusa i stanju u zdravstvenom sustavu.

Kako biste ocijenili upravljanje krizom vezano za pandemiju koronavirusa? Do koje mjere se može „zaključavati“ društvo i kakve posljedice nas očekuju zbog toga?

Aleksandar Džakula: Nisam baš sretan s izrazom upravljanje krizom. Mislim da treba govoriti o upravljanju u doba krize. Naime, s pojavom pandemije kriza je zapravo uvezena u Hrvatsku i u toj situaciji pokušava se zaustaviti širenje pandemije. Uveden je prvi *lockdown*. To je bio pokušaj upravljanja krizom tako da se ona uspori, a možda i zaustavi. Međutim, već nakon nekoliko tjedana postalo je jasno da s krizom ne možemo upravljati niti na nacionalnoj, niti internacionalnoj razini. Odnosno, da je potrebno prijeći na model upravljanja u okolnostima krize. Nažalost, mi u Hrvatskoj tu tranziciju nismo proveli, a rezultat je ovo što imamo danas: teška situacija koja nas je zadesila ove jeseni.

Zbog činjenice da nismo proveli tranziciju iz upravljanja krizom u upravljanje u krizi došlo je i do krivog korištenja pojma *lockdowna* (zaključavanja), te cijelog niza nesporazuma u vezi mjera koje se (ne) provode. Iz perspekti-

ve javnog zdravstva, cilj *lockdowna* jest prekidanje lanca prijenosa zaraze. *Lockdown* nije sam sebi svrha, već je potrebno provesti mjere koje će udaljiti ljude koji mogu sudjelovati u lancu prijenosa zaraze. Dakle, mi moramo smanjiti rizik prenošenja zaraze s jedne osobe na drugu, ali prije toga moramo znati gdje i kako.

Kad se pojam *lockdowna* koristi kao službeni izraz, to znači da je nešto regulirano, odnosno da postoji pravna osnova i društveni dogovor o promjenama nekih navika i uskraćivanju nekih prava. U trenutku kad posežemo za uskraćivanjem prava, moramo biti maksimalno angažirani da ljudima pojasnimo cjelovitu svrhu takvog postupanja, da im damo pravo da pitaju i mogućnost da nadziru sve što će se događati. Bez takvih pretpostavki javlja se otpor – najprije pojedinaca, a zatim cijelih skupina. U situacijama kao što je ova pandemija to može biti pogubno jer je sad važno ponašanje svakog pojedinca. I to u dvije razine: koliko će se pojedinac neposredno pridržavati dogovorenog, te koliko će utjecati na druge da to isto čine. Nevjerojatno mi je koliko smo malo pažnje posvetili toj nužnosti da razumijemo psihologiju pojedinca i da joj se što više približimo kako bismo postigli boljitak za sve. Nažalost, mi smo od različitih apela preko medija odmah skočili na optuživanje, a možda i kažnjavanje građana – za sad, srećom, još samo kroz prijetnje.

Kad u takvim okolnostima namećete *lockdown*, on sporo postiže učinke. A kad tome pridodate dugi ciklus do pojave učinaka i kašnjenje sa sustavnim mjerama, onda po broju novooboljelih i umrlih završite pri neslavnom vrhu u Europi.

Još prije nekoliko mjeseci upozorili ste na nužnost „aktivnog upravljanja“ ponašanjem građana. Gdje je granica koja se ne smije prijeći? Treba li žrtvovati osnovna ljudska prava zbog potencijalnog širenja zaraze?

Aleksandar Džakula: Počet ću sa krajem vašeg pitanja odnosno dilemom: trebam li ja žrtvovati svoja ljudska prava ili nečiji tuđi život? U situaciji kad imamo epidemiju odnosno pandemiju koja odnosi živote kao ova, vjerujem da svi razmišljamo o toj dilemi: Hoću li se boriti za svoja prava kao osoba koja nije u velikom riziku i time možda ugroziti život nekoga tko zbog dobi ili postojeće bolesti „nema sreće“?

Naravno, ovo je neobična situacija i ljudi u normalnom životu ne postavljaju pitanja o tome kako njihove svakodnevne radnje kao putovanje javnim prijevozom ili odlazak u trgovinu mogu ugroziti nečiji život. Ali činjenica je da se nalazimo u izvanrednim okolnostima, i da bi svatko trebao o tome promisliti.

Važno je da građani razumiju da u društvu moramo trajno njegovati zdravlje populacije kao javno dobro, kako putem unapređenja našeg zdravlja, tako i prevencijom bolesti

I tu sad dolazimo do aktivnog upravljanja ponašanjem građana. Ono ne znači da ljude programiramo ili robotiziramo da vrše samo radnje koje nam odgovaraju. Aktivan odnos znači da se sa znanjem i intervencijama „spuštamo u narod“, u realne svakodnevne situacije, i tu tražimo načine da svaka zajednica prihvati promjenu i ugradi je u svoj život. Aktivno i održivo. Ako to nije tako, onda, ili imamo neuspjeh intervencije, ili primjenu općih mjera i sile.

U intervjuu koji sam u ožujku dao tjedniku *Novosti* istakao sam kao jedan od najvećih problema upravo upravljanje ponašanjem građana. Tada nisam bio svjestan do koje mjere će taj problem tokom godine narasti. Naime, umjesto da smo od samog početka definirali ulogu svakog građanina tako da svatko, pa i dijete u osnovnoj školi, razumije kako svojim ponašanjem može doprinijeti da se zaštite ljudi u okolini, danas bismo imali drugačije stanje s epidemijom. Umjesto da smo pojačali rad s građanima tako da se sačuvaju elementi normalnog života, ali i „uvježbava“ odgovorno ponašanje, mi smo ih bili obasuli raznim ocjenama uspjeha i pobjedama nad Covidom. Gotovo smo, kao u Pragu krajem lipnja, na ulici slavili pobjedu nad pandemijom. Posljedica takvog pristupa bila je nekonzistentnost u nastupu odgovornih osoba te kontradiktorne izjave koje su u konačnici dovele do gubitka povjerenja i u politički odgovorne osobe, i u stručnjake. To je bio loš uvod u ovu jesen i drugi val epidemije.

Vidimo kakve su posljedice. Pitanje je, međutim, što uopće mogu demokratske politike u ovakvim situacijama? Mediji su često navodili primjer Kine, gdje sustav sasvim drukčije funkcionira.

Aleksandar Džakula: Izvanredna stanja lako se pretvore u „izvanredne prilike“ za neke nedopuštene radnje na svim drugim razinama. U ovoj pandemiji vidimo dva oblika postupanja koji su u odmak od naših uobičajenih demokratskih praksi. Jedno se odnosi na ugrožavanje ljudskih prava, a drugo na učinkovitost uobičajenih praksi i „demokratskih mehanizama“ u nužnim i hitnim intervencijama. Zato moramo biti iznimno oprezni da nam te izvanredne okolnosti istovremeno ne postanu izgovor za donošenje ne-

U Hrvatskoj će proces oporavka zdravstvenog sustava biti nešto teži jer nemamo razvijen sustav praćenja i analize procesa u medicini i zdravstvenoj zaštiti pa će biti teže tretirati mikrolokacije na kojima je potrebno pokrenuti neku akciju ili je zamijeniti nečim novim

kih odluka i procedura pod krinkom ugroženog zdravlja ili općeg interesa, a zapravo se radi o nekom sitnom ili krupnom interesnom preslagivanju.

U zadnjih godinu dana na primjeru Kine svjedočili smo o zanimljivim fenomenima u oba oblika postupanja. S jedne strane, demonstraciji moći nadzora nad građanima i njihovim životima, a s druge, pak, moći da se provedu opsežne intervencije. Kad govorimo o demokratskim praksama i nedemokratskom postupanju u situacijama poput ove pandemije, često mislimo na procese odlučivanja te primjenu moći i/ili sile u nekoj intervenciji. Tada olako počinjemo uspoređivati zemlje zapadne Europe s Kinom ili Kubom, i skloni smo ustvrditi kako je neki sustav zbog svog čvrstog režima upravljanja posebno efikasan, a kako demokratski sustavi pokazuju svoje slabosti i nisu dobar pristup u rješavanju ovakvih situacija. To je kriva pretpostavka, posebno kad se radi o složenim intervencijama i pitanjima vezanima za zdravlje. Naime, demokratski sustavi ne predstavljaju samo način donošenja i provođenja nekih odluka. Demokracija podrazumijeva i javni mehanizam koji je primio ovlasti od građana te ga prenio kao povjerenje stručnjacima i institucijama. Također, koji je uz to razvio i mehanizme nadzora i provjere jesu li ti naši pojedinci od povjerenja u nekom času prekoračili svoje ovlasti, odnosno, jesu li – nekad možda i osnovano – primijenili neku „nedemokratsku praksu“.

Temeljna je razlika u tome što su dešavanja u sustavima s manje demokracije ponekad brža, ali je pitanje hoće li to dugoročno dovesti stvari na pravo mjesto i učiniti promjenu održivom. Zato je važno da se u demokratskim društvima pripremamo za ovakve situacije, da razvijamo institucije i mehanizme odgovora na ovakve krize. Važno je da stručnjake odgajamo da budu trajno aktivni u društvu, te da tako svi budemo spremni kad kriza dođe. Demokracija znači da društvo čine odgovorni pojedinci u svojim različitim ulogama – kao građani, kao članovi obitelji, članovi zajednice, ili pak kao stručnjaci u nekom području značajnom za rješavanje krize.

U trenutku kad posežemo za uskraćivanjem prava, moramo biti maksimalno angažirani da ljudima pojasnimo cjelovitu svrhu takvog postupanja, da im damo pravo da pitaju i mogućnost da nadziru sve što će se događati

Upravljanje zdravstvenim sustavima usavršavali ste u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje gotovo 30 milijuna ljudi nema zdravstveno osiguranje. Njihov sustav pokazao se iznimno krhak kad je u pitanju koronavirus. Koje su razlike u američkom i evropskom pristupu, ako uopće možemo govoriti na takav način, kad smo već razgovarali o Kini?

Aleksandar Džakula: Pandemija koronavirusa primarno je populacijski i javnozdravstveni problem. U povijesti on je prolazio često kao tragično "samorješavanje", odnosno masovno stradanje populacije. Suvremena medicina tad nije bila dostupna, pa su tada bile smrtonosne mnoge bolesti koje danas to više nisu. I u ovoj situaciji s kovidom, bez primjene suvremene medicine mnogi bi ljudi umrli ili zadobili teške posljedice.

Danas je važno da osim sustava javnog zdravstva, koji uključuje sprečavanje i suzbijanje bolesti javnozdravstvenim intervencijama, za svakog pojedinca osiguramo i individualnu suvremenu medicinsku intervenciju.

Na primjeru SAD-a vidimo tragediju u obje dimenzije. S jedne strane, politikom kompromitiran sustav javnog zdravstva koji je i inače slab u odnosu prema nekim populacijama. S druge strane, pak, tragedija zato što veliki broj građana nema pristup suvremenoj medicini iako su SAD poznate upravo po tehnološki najrazvijenijim centrima. Zato je važno da građani razumiju da u društvu moramo trajno njegovati zdravlje populacije kao javno dobro, kako putem unapređenja našeg zdravlja, tako i prevencijom bolesti. Zdravlje je zajednički društveni kapital svih građana. Također, svi zajedno moramo voditi brigu da se razvija i medicinski dio tog sustava, to jest, onaj dio koji liječi ili rehabilitira. Taj dio nije populacijski, u njemu dominiraju

intervencije nad pacijentima kao pojedincima. One se odvijaju na osobnoj razini, ali zdravlje svakog pojedinca suočenog s bolešću također je dio našeg zajedničkog dobra.

Neki tvrde da je hrvatski zdravstveni sustav pred pucanjem. Kakav je vaš stav o ovom pitanju?

Aleksandar Džakula: Godinama već slušamo ozbiljna upozorenja kako se sustav zdravstva nalazi pred pucanjem. Koliko god ta tvrdnja zvučala dramatično, a problemi u zdravstvu bili veliki, to nije točno.

Naime, sustav zdravstva nije jedan čvrsti objekt, monolit koji bi se mogao raspuknuti i tako izgubiti svoju funkciju. Sustav zdravstva je ogroman eko-sustav koji čine različiti dionici, uključujući i pacijente i njihove obitelji kao primaocce i pružaoce skrbi. U tom sustavu neprekidno se odvijaju milioni dinamičnih interakcija koje se prilagođavaju pojedincima. Zato takvi sustavi ne pucaju, iako u njima, nažalost, nastaju brojne disfunkcije i problemi u pojedinim koracima brige za zdravlje, ili jednostavno u samoj komunikaciji.

Lockdown nije sam sebi svrha, već je potrebno provesti mjere koje će udaljiti ljude koji mogu sudjelovati u lancu prijenosa zaraze. Dakle, mi moramo smanjiti rizik prenošenja zaraze s jedne osobe na drugu, ali prije toga moramo znati gdje i kako

Danas se taj sustav nalazi pod iznimnim pritiskom i radi po novim pravilima. Takve okolnosti uzrokuju da se na mnoštvu mjesta dešavaju mali prekidi u skrbi, mali prekidi u komunikaciji, ili, medicinskim rječnikom rečeno: organizacijski mikroinfarkti. Oni zaustavljaju ili otežavaju procese dijagnostike i liječenja, a nažalost ponekad mogu odvesti procese u krivom smjeru.

Sustav, dakle, ne puca, sustav ostaje na životu, ali se bitno mijenja njegova „fiziologija“. Zbog toga je i mnogo teže provesti intervencije da se umanjí šteta i da se sustav ponovo oporavi. Naime, mi u tom ogromnom oceanu interakcija moramo tražiti koji su elementi neispravni i pokušati ih popraviti ili zamijeniti nekim drugim elementima.

U Hrvatskoj će taj proces oporavka zdravstvenog sustava nakon ove krize biti čak i nešto teži jer nemamo razvijen sustav praćenja i analize procesa u medicini i općenito u zdravstvenoj zaštiti, pa će biti mnogo teže tretirati te mikrolokacije na kojima je potrebno pokrenuti neku akciju ili je zamijeniti nečim novim.

Kako će iz krize izaći siromašnije države koje se teško mogu nositi sa sve skupljim zahtjevima moderne medicine, posebno zbog sve većeg odljeva kvalitetnih kadrova?

Aleksandar Džakula: Vaše pitanje obuhvaća nekoliko komponenata: jedna su zahtjevi moderne medicine, druga je pitanje kvalitetnih kadrova, treća je financijska moć pojedine države ili društva da odgovore na neke medicinske izazove.

Nevjerojatno mi je koliko smo malo pažnje posvetili nužnosti da razumijemo psihologiju pojedinca i da joj se što više približimo kako bismo postigli boljitak za sve. Nažalost, mi smo od različitih apela preko medija odmah skočili na optuživanje, a možda i kažnjavanje građana

Hajdemo redom. Suvremena medicina doista donosi nova rješenja i nove tehnologije. Ona svakako povećavaju troškove, ali i osiguravaju bolje zdravstvene ishode. Stoga očekujemo trajni porast troškova. No, moderna medicina i nove tehnologije tek su dio cjeline koja osigurava dobre zdravstvene ishode. Ne treba uvijek skupu modernu medicinu navoditi kao ključni problem za loše stanje u zdravstvenom sustavu. Siromašnije države često imaju i lošije sustave upravljanja u zdravstvu, pa se i resursi koriste lošije, odnosno ne daju učinak na zdravlje kakav bi imali uz dobro upravljanje.

Niti odljev zdravstvenih kadrova ne dešava se uvijek zbog manjka financijskih sredstava, već zbog loših radnih uvjeta. Ako pogledate istraživanja stavova zdravstvenih radnika i razloga njihovih odlazaka u inozemstvo, vidjet ćete da upravo radni uvjeti u zdravstvenom sustavu, a posebice mikrouvjeti na radnom mjestu stoje pri vrhu. To uključuje i odnos nadređenih prema njima, kao i opći odnos društva prema medicinskoj struci i ulozi liječnika odnosno medicinske sestre. Međutim, iako su kadrovi najvrjedniji dio sustava, a njihova "proizvodnja" traje najduže i ne može ih se gotove uvesti, mi još uvijek na kadrove gledamo kao na resurs s kojim se ne treba baviti niti se u njih treba sustavno ulagati.

Što s kroničnim pacijentima, poput primjerice onkoloških, kojima je liječenje u ovakvim uvjetima znatno otežano?

Aleksandar Džakula: Umjesto pojma liječenja radije bih upotrijebio pojam skrbi. Naime, onkološki pacijenti danas u najvećoj mjeri pripadaju u skupinu kroničnih. Danas se maligne bolesti aktivno liječe, neke izlječuju, a neke se više godina uspješno drže pod kontrolom. Zato možemo reći da u ovoj situaciji imamo velik broj građana kojima je otežan proces skrbi, da se proces odvija s nizom zapreka i u vremenskim granicama koje često nadilaze one koje struka preporučuje. Jedino rješenje je pomak prema upravljanju svakim pojedinim slučajem, to jest, pristup u kojem je potrebno za najte-

že pacijente napraviti individualne planove liječenja primjerene njihovim potrebama, mogućnostima sustava, ali u određenoj mjeri i željama pacijenta. Naime, nisu nužno sve intervencije u skladu s ishodima i kvalitetom života koji su pacijentu prihvatljivi. U tom smislu ova je kriza pružila priliku i za drugačiji pristup najsloženijim zdravstvenim potrebama.

Suvremena medicina doista donosi nova rješenja i nove tehnologije. Ona svakako povećavaju troškove, ali i osiguravaju bolje zdravstvene ishode. Stoga očekujemo trajni porast troškova. No, moderna medicina i nove tehnologije tek su dio cjeline koja osigurava dobre zdravstvene ishode

U nedavnom intervjuu za *Novosti*, koji ste spomenuli, kazali ste i ovo: "Kao što smo se zadnjih godina smijali vježbama NNNI iz socijalističkog sustava, tako ćemo se vjerojatno u nekim narednim godinama smijati svojoj nesposobnosti da adekvatno reagiramo u ovom trenutku". Jesmo li pronašli pravi put i kako će po vama izgledati zdravstveni sustav i cijeli svijet ako se, odnosno kad se, konačno završi ova kriza? Hoće li ožiljci biti predeboki?

Aleksandar Džakula: Da, početkom proljeća bili smo stvarno svjedoci izvanrednog stanja koje malo podsjeća na ratne okolnosti. Uz to, neprijatelj je bio nevidljiv, broj tada stradalih veoma malen, i sve je podsjećalo na neku veliku vježbu. Međutim, pokazalo se da tu vježbu nismo odradili kako treba, niti položili taj ispit. Zato smo krajem ljeta ponovo trebali veliku energiju da se građane uvjeri kako moraju držati distancu, izbjegavati velika okupljanja, prati ruke, nositi maske...

Toliko smo u toj vježbi bili loši da nam ni ta ranojesenska uvjerenja nisu mogla pomoći, pa smo krajem studenoga završili u novom lockdownu. Možda nam je doista u proljeće i ljeto trebala ozbiljna vježba u kojoj smo svi skupa trebali naučiti, i prihvatiti, da obavljamo svakodnevni život po pravilima "novo normalnog", pa da Božić i Novu godinu ne dočekamo prisilno u okolnostima neuspjele NNNI vježbe?

Aleksandar Džakula: Teško je govoriti koliko su nam sva ova iskustva snažna, koliko su ožiljci duboki, i koliko će se dugoročno poremetiti neka temeljna funkcioniranja društva. Važnije od ožiljaka jest pitanje koliko ćemo mi duboko proživjeti ovo iskustvo i koliko ćemo naučiti iz situacije za koju vjerujem da će na kraju imati i neki oblik „happy enda“. To nenaučeno, ta propuštena prilika da budemo jači i spremniji za neke nove slične situacije, možda će upravo to biti nešto za čim bismo trebali žaliti.

РАСПРАВЕ О НОТОРНОМ (30)

МЕРЧЕП

пише: Горан Бабић

Зашто једним мртвацима полагамо цвијеће и палимо свијеће (против чега наравно нисам), док другима (Мерчеповим жртвама) не одајемо ни пошту ни почаст? Јесу ли Мерчепове жртве нешто мање мртве? Зашто се Кошићеви бискупи и за њих не моле кад већ годинама ординирају на Блајбургу?

О покојнику обично (од римских времена) изрека налаже (да се каже) све најбоље и најљепше. Вјеројатно је тако било и у овом случају. Пратећи помно читуље по новинама, човек би рекао да многобројни помрли зликовци уопште нису били то што су били (злотвори дакле) већ управо супротно – њежни синови, очеви, рођаци и браћа. Суза за сузом за њима се пролила. Осим ако, ту и тамо, и читуље не лажу.

Помоћник (некадањи) министра полиције Ивана Векића, ситна славонска предратна ништарија, заслужио је (стекао је) уз свог парњака Бранимира Главаша, већ у самом почетку Туђманове Хрватске статус државног крвника. Показало се још на примјеру трагедије загребачке фамилије Зец, иначе мојих сусједа на Шестинама, да његове слуге могу убити цивиле без посљедица. Потребно је само да се иза тужилачке тоге помоли прекрасно лице Владимира Шекса, својеврсног хрватског јуридиктичког чудовишта из плејаде Сокола, Шепаровића и дружине. Јер да је неким случајем Швабо, Шекс би наликовао на Менгелеа. Оног што се скрио у прашумама Јужне Америке, неосуђен. Овај се пак шепури у клупама хрватског Сабора, неосуђен. Тај је, Шекс, у часу апсолутне и потпуне Туђманове власти, ослободио сваке кривње и одговорности (за ликвидацију Зечевих) идиотску Мерчепову четворку. Хумана Европа није прстом мрнула већ тридесет година, премда ратни злочин наводно не застаријева. Европа дугих прстију и благе нарави једнако се понијела и у случају сплитске Лоре и суца Лозине те којегдје још.

Елем Мерчеп и његови. Није он појединац, он је стање свијести, доминирајуће свијести у тој европској држави. Појединац је преминуо, свијест се задржала. Стави, рецимо, Пенаву за полицијског главару. Питање је што би направио и би ли мртав ладан побио невинне. Засад само руши, крши ћирилицу по Вуковару. У нормалној земљи то не би

могао, али у нормалној земљи ни Кошић не би био бискуп у Сиску у којем је темељито ординирао Ђуро Бродарац и Бобетак до Бобетка. У нормалној земљи се не би сваке године држала миса за Анту Павелића нити би Кошић био председник бискупске конференције. Итд, итд...

Али зашто и чему ова јалова и жалосна бесједа о једном убојци у ери опће смрти? Има ли можда какве разлике између Овчаре и Шкабрње с једне стране и Велесајма и Пакрачке пољане са друге (стране)?

Зашто једним мртвацима полагамо цвијеће и палимо свијеће (против чега наравно нисам), док другима (Мерчеповим жртвама) не одајемо ни пошту ни почаст? Јесу ли Мерчепове жртве нешто мање мртве? Зашто се Кошићеви бискупи и за њих не моле кад већ годинама ординирају на Блајбургу? Мерчеп је, дакле, метафора. Као сабласт и аветиња служио је (па и мртав служи) за утјеривање страха у пучанство. Јер је нетко такав, борећи се наводно за слободну Хрватску, морао истосмјерном струјом палити и пржити гениталије, морао је налијевати из акумулатора киселину сужњима у гркљане, морао је измишљати нова мучења и мучила. Свакако није ред да се таквим опскурним радњама бави / занима неки угледник, академик, кардинал, књижевник...

Мизерија је напакон цркла, крепала. Неће га памтити ни они којима је служио, ни они које је мучио. Не вјерујем да ће му подићи споменик или какво обиљежје. Не вјерујем да ће се по њему звати нека школа или, не дај Боже, дјечји вртић, премда би можда логично било да неком (бољем, већем) гробљу надјену његово славно име.

Али ни то се неће догодити јер је у међувремену искрснуо необичан и неочекиван, али свакако спектакуларан проблем. Из непоузданих извора, наиме, по смрти главног јунака пристигла је непровјерена гласина. Она која покојнику наноси највећу штету јер подмукло тврди како је несретни Томица Мерчеп подријетлом, старином и поријеклом – Србин! Зар се жалоснику могло десити нешто горе него да му Порфирије или Ђулибрк одрже опело?

Ах, у трошној миљевини, ах на стећку у лишају и маховини, ово писах и у камен урезих ја, скроман дијак, којем жена није ни Жидовка ни Српкиња.

ЗАШТО ГОВОРИМО ОПСЦЕНЕ РИЈЕЧИ

ЖИВОТ И
ПОНЕКА ПСОВКА

ПИШЕ: Бојан Муњин

Треба разликовати псовку од вулгарности, али граница између њих врло је танка, јер се опсцене ријечи користе и у једном и у другом случају али, за разлику од псовке као психолошког вентила или дијела народног фолклора, простота је груб, површан и неуљудан чин, наравно у односу на договорени консензус социјалног понашања

Могло би се поставити неколико сасвим практичних питања. Рецимо, да ли данас има смисла морализирати око свакодневног псовања на сваком кораку, када се на примјер у гомили филмова псује све у шеснаест и када обнажена женска попрсја вршиште са насловница новина у свакој трафици? Па млади данас о сексу знају више него њихови родитељи, зар не? Или, да ли је у реду што псујемо, али зар не видите шта нам раде политичари? Па како страшно псују дјеца у школи, али зар није пуно горе читаво школство као такво? Могло би се такођер рећи да псовке, нарочито у данашњем бескрвном и безукусном времену, представљају можда и посљедњу утврду наше слободе, пред свијетом који нас све више ограничава, тлачи и затвара. Са друге стране, парадоксално, баш у таквом бљутавом свијету, који се више не темељи на ранијим системима вриједности и традиционалним обрасцима понашања – данас тако лако псујемо, баш као кочијаши.

Али, за почетак, треба разликовати псовку од простоте, односно фолклор од вулгарности. Генерално гледајући, и научници и обични људи слажу се да псовка у свакодневном животу често има јак психолошки набој, отприлике као аутомобилска труба у претрпаном саобраћају, односно она има функцију човјековог пражњења у некој повишеној или стресној ситуацији. Фино речено, псовање је, како кажу стручњаци, „форма лингвистичке активности којом се изражавају важне емоције“.

Експерт на овом подручју, Timothy Jay, психолог са универзитета у Massachusetts (MCLA), каже како псовки уопће није потребан посебни говорни центар у мозгу, јер је она пуно спонтанија од тога. Она излијеће из „еволутивно много старије структуре познате као *limbic system*, смјештене дубоко у мозгу, коју дијелимо са приматима и осталим сисарима, а која је одговорна за љубавни зов, врисак, бризгање у плач, режање и друге рудиментарне емоционалне ексцесе“. Има и оних који сматрају да је псовање јако здраво. На једном од популарних портала који промовирају активне стилове живота стоји да вас „псовке чине јачим, оне значе да нисте глупи, дивна су психотерапија, дају осјећај отпорности, њима стичете популарност и обожаваатеље, повезују вас са другима, псовање је урођено и носи лепезу могућности...“ Псовка је дакле искрена активност и она, како каже београдска лингвисткиња Стана Ристић, у свом есеју „Дискурс псовки у српском језику“, јест становита „неетичка обрана етичности“. Њен есеј, као и радови других модерних истраживача, мотивиран је детабуизацијом псовки на овим просторима па онда ауторица у експлицитном набрајању конкретних примјера наводи како псовка може представљати много тога; љутњу („Јебем ли ти руку лоповску“), чуђење („Шта је овде лепо, у пичку материну“), одушевљење („Где си, мамицу ти твоју јебем?“), заклињање („Јебо мајку ако лажем“), помиреност са судбином („Шта ћу, јебо слику своју“), као и још много других значења из арсенала аутентичног и не баш очешљаног људског понашања. Психолошки, псовка у себи има нешто од осјећаја, барем накнадне, човјекове храбрости („Јебо сам му матер“); она ври сировом и разарајућом еротичношћу („Волим пичку и љуту ракију“) и она је потребна нарочито мушкарцима („Набијем те на курац“) да обнове свој его, провјере стање тестостерона и напумпају своју моћ. Осим тога псовка у себи има неку врсте силне узбудљивости и „дивље ексклузивности“ зато што је у многим друштвима, још и данас, обавијена цензуром, забранама и табуима. Нарочито је зато важна за припаднике подчињених и пауперизираних слојева, за мањине и тинејџере, којима је псовка одличан медиј за тренирање самопоштовања, узвраћање ударца и вјежбање љутње. Дobar примјер псовке као генерацијске обране јест она давнашња монодрама глумца Жељка Вукмирице, „Повијест моје глупости“, у којој он описује фазе свог одрастања речником своје младости, у којем је 85 посто вокабулара било састављено од ријечи, „курац“, „пичка“ и „јебање“ и слично. С обзиром да је представа била извођена у вријеме тзв. зрелог

социјализма, било је интересно видјети групе средњошколаца у гледалишту како пуцају од среће, док њихове строге разреднице умиру од стида. Успут речено, није лако ни научницима, нарочито у патријархалним друштвима као што су још увијек ова наша, да до танчина описују језичке завијутке, контекст и значења сијасет псовки, јер се тада налазе потпуно изложени мрмљању јавности, отприлике као жртве силовања, које на суду, суочене с презиром злураде публике, морају до танчина описивати детаље тога насилног чина.

И научници и обични људи слажу се да псовка у свакодневном животу често има јак психолошки набој, отприлике као аутомобилска труба у претрпаном саобраћају, односно има функцију човјековог пражњења у повишеној или стресној ситуацији

Хисторијски, псовка је јако стара, кажу, још од старих Римљана и раније. Стари Завјет и Жидови имали су пропис да се онај тко хули на Бога казни смрћу. Смртна казна за псовање била је присутна и у прво кршћанско вријеме, у доба цара Јустинијана, а такођер ју налазимо и у исламским прописима. У средњем вијеку богохуљење се кажњавало сакаћењем (резањем језика) или прогонством у ненастањене крајеве али је на примјер занимљиво да опсцене ријечи нису сматране ничим страшним. Између осталог и због тога што људи тада нису имали толико приватности колико ми данас, па су имали и мањи осјећај срама. Често је пуно људи спавало у једном кревету, па су се учестилије видјели у природном окружењу, и није било скандалозно спомињати њихове интимне дијелове. У књизи „Кратка историја псовања“, енглеска теоретичарка културе, Melissa Mohr тврди: „Буржуји најмање псују.“ То потиче још од идеје, каже ауторица, из викторијанског доба „да можете контролирати језик и владање, чиме указујете на то да сте поштена, добра особа која је уз то морална и свјесна друштвених норми“, објашњава она. Виша класа пак више псује јер се осјећа мање социјално спутана, док особе које се желе успети на љествици успеха, више пазе на свој језик.

Данас, рекосмо, треба разликовати псовку од вулгарности, али граница између њих, разумљиво, врло је танка. Јер, опсцене се ријечи користе и у једном и у другом случају али, за разлику од псовке као психолошког вентила или дијела народног фолклора, простота је груб, површан и неуљудан чин, наравно у односу на договорени консензус социјалног понашања. Или, како каже већ споменути Timothy Jay,

увредљиве ријечи попут јебати (енгл. fuck) могу бити прикладне нпр. у спаваћој соби, али не и у деканову уреду. Иначе, ријеч псовка долази од ријечи „пас“, јер, псовка спада у увреде, с циљем да одузме особи нека битна својства, најчешће њезину част, као на примјер, када неког назовемо псетом, магарцем, мајмуном... И данас се често за псовача зна рећи да „лаје“.

Timothy Jay, психолог са универзитета у Massachusettsu каже како псовки уопће није потребан посебни говорни центар у мозгу, јер је она пуно спонтанија од тога

С друге стране, ово доба више није вријеме револуционара са барикада који су псовали вишу класу, више није доба немогућих псовача међу писцима, Charlesa Bukowskog, Henrya Millera и осталих, нема више „дјеце цвијећа“ из ’68, „који су псовали да не би били лицемјери“ или пак нема нашег Јанка Полића Камова, који је псовкама презирао све око себе. „Тијесан ми бијаше вијек а велевна душа“, писао је Камов. Данас свједочимо сасвим нехеројској, аморалној простоти и провали не само вербалних псовки него и баналних садржаја, социјалног смећа и бестидно тривијалног понашања који је затрпао читав јавни живот; од ТВ сапуница, таблоида, realityа, „филмова за одрасле“, „стварносне“ књижевности, чак до експонираних псовки у ТВ дуелима и политичким расправама. Када на примјер бивша председница Хрватске јавно некоме показује средњи прст или када бивши председник Србије у парламенту некоме псује матер јер није задовољан његовом примједбом. Тврде лингвисти, псовке данас чине између један до три посто свих ријечи које особа употријеби у једном дану. Иако то не звучи пуно, личне замјенице на примјер користимо у истој мјери. Надаље, данашњи психолози тврде да дјеца често науче прве псовке прије него абецеду: до друге године већина дјеце зна бар једну псовку, а рјечник им се прилично прошири до трећег и четвртог рођендана.

Каква је ситуација са псовкама на овим просторима, како псују Срби а како Хрвати? Хрватски филолог Игнације Гавран у књизи „Блудна псовка“ (1962.) ружне ријечи дефинира на начин да је „псовка грдња, узета са сексуалног подручја којом се некоме одузима част“. Његова студија такођер обилује типичним примјерима опсцених ријечи а доминира честа псовка која се одајкада у Хрватској употребљавала, углавном међу средњом нижом класом: „Да ти јебо пас матер!“ Далматинска верзија тог истог гласила би „енти млико материно!“ Његов старији колега, Марцел Кушар, у својим есејима „Клетве“ и „Народне псовке“ (1925.) дословце вели овако: „Наш народ много псује, па не псује само један другога него један другому и оца и мајку, и

Бога и свеце, и вјеру и душу, и крст и пост.“ Или како немоћно устврђује филолог Гавран: „За неке, које је обузела манија псовања, просто је немогуће поставити било какве границе – да пред њима именујеш Кавказ, Далај Ламу, теорију релативности, екватор, опсовали би све то и прије него што би схватили о чему се ради“.

**Псовка у себи има неку
врсту силне узбудљивости
и „дивље ексклузивности“
зато што је у многим
друштвима, још и данас,
обавијена цензуром,
забранама и табуима**

Људе пак у Србији бије глас да тако искрено и сочно псују да је то, штогод то значило, нека врста дивоте за чути. Примјери за традиционалну српску псовку гласе „јебем ти лебац“, „јебем ти правду и једнакост“ и „јебем ли ти сунце калајисано“ и оне су се користиле вјековима у ситуацијама када се жељела нагласити нека љутња, очај или тежина живота. У том смислу занимљив је став писца Милована Данолића о историјском положају псовке у српском друштву: „Наше псовке изражавају очајничку мржњу према животу, оне су ношене рушилачком жељом да се све обезвреди и понизи.“ Објашњење ове реченице ишло би отприлике у том смјеру да је свакодневни живот човјека у Србији кроз вјекове, „некад лош а некад још гори“, био толико мучан и оптерећен окупацијама, устанцима и бјеганијама, да је псовка заиста била нека врста вербалног покоља, с жељом да се уништи и себе и своје противнике. „Псовка је израз немоћног метафизичког беса против судбине“, каже Данолић. У том правцу иду и истраживања српско-америчког лингвиста Данка Шипке (Arizona State University) који, на основу проведених анкета, тврди да су псовке „мушка ствар“, представљају израз типичне „мачо“ доминације и карактеристика су балканске патријархалне културе. Више од тога, Шипка поставља питање да ли су псовке специфични израз сукоба етничких група на простору српског и хрватског језика, које крију дубоку мржњу у социјалним и политичким процесима и „компромисе чине мало вјероватним, не само у интернетничким него и у свим другим конфликтима.“ Зато пак по мишљењу лингвиста Недељка Богдановића, у српском језику „псовком је обухваћено све што је било, што јесте и што ће бити у човековом животу“ али и на хрватском говорном подручју је слично. Тако филолог Јосип Ужаревић духовито констатира да „у псовачкоме језику глагол *јебати* врши исту функцију коју нпр. у филозофском језику има глагол *мислити*, а у целокупноме језику – глагол *бити*“.

Наравно примјера за псовке и начин кориштења у другим језицима и међу другим народима има у бескрај, што би била по себи

и посебна тема а ми за ову прилику бирамо само једну анегдоталну чињеницу из добро уређене и пристожне Швицарске. У новије вријеме отворена је комунална телефонска линија и посебан број у Zürichu, који ако назовете можете за два еура псовати читаву минуто. Телефонски сервис се показао толико успјешним да су се његови службеници неколико пута морали извињавати и молити кориснике за стрпљење јер је телефонска линија постала закрчена позивима грађана који су се жељели до сита испсовати у слушалицу... И само још нешто из бијелог свијета: треба прелистати пријевод антологије француске поезије, „Бордел муза“ из пера Данила Киша, па се увјерити да тај рафинирани свијет по псовкама нимало не заостаје за простачким Балканом!

Покојни београдски новинар, Милутин Митровић, оводобну српску псовку (понешто наивно) понајприје везује за процес политичке трансформације од Милошевића до данас. „Живо сам веровао да ће се нестанком Милошевићевог режима који је дао крила агресивном

**Тврде лингвисти да псовке
данас чине између један до
три посто свих ријечи које
особа употријеби у једном
дану. Иако то не звучи пуно,
личне замјенице на примјер
користимо у истој мјери**

простаклуку, да би лакше рушио институције колико-толико цивилизованог друштва, нестати и тај примитивизам. Нажалост, грдно сам се преварио“, признаје Митровић, додајући како је тај „простачки режим“ djelomično ускрснуо, а вулгарни јавни рјечник је доживио неку врсту ренесансе. „Штавише, тај речник прихватила је и тзв. интелектуална опозиција. Од београдске ‘Каленићеве пијацице’ до портала ‘Покрета слободних грађана’, псује се и бахато вређа навелико.“ Постепено се брише граница између образованих, одмјерених људи и осиионих примитиваца и то слободном вољом оних бољих, каже Митровић.

Што ће бити даље са српско-хрватским псовкама? Може ли псовка рецимо нестати или се замијенити пристожнијим изразима, са нпр. „боли ме пенис“ или „сполно ћу опћити са твојом мајком“? Тешко. Како каже Timothy Jay, псовање је далеко више од избора рјечника – то је дубока и бурна зона људског понашања и мисли и тешко ју је регулирати у двије или три генерације. Са друге стране, неки модерни лингвисти тврде да када би псовка ишла својим нормалним путем, она би убрзо истрошила своју афективну снагу и постала би – на овај или онај начин – окамина у језику. Оно што се међутим са данашњом псовком догодило, тврди друга група лингвиста јест управо то – псовка је постала, лишена изворних емоција и афективности – само ружна окамина.

PREDSJEDNIČKI IZBORI U SLOVENIJI I HRVATSKOJ 1990.: ZAŠTO JE TUĐMAN IZABRAN U SABORU, A KUČAN NEPOSREDNIM PRAVOM GLASA?

KRAJ I POČETAK

PIŠE: **Dimitrije Birač**

Kučan i slovenski komunisti ostvarili su daleko veći legitimitet kod slovenskih državljana, nego što su to ostvarili HDZ i Tuđman kod hrvatskih. Međutim, to nije bila posljedica isključivog političkog djelovanja HDZ-a, nego posebno SKH koji je bio jedini arhitekt izbornog zakona i koji je želeći ostvariti pobjedu s minimalno potrebnim brojem glasova, zapravo presudno utjecao da takvu pobjedu ostvari HDZ

Prije trideset godina održani su višestranački parlamentarni i lokalni te predsjednički izbori, najprije u Sloveniji pa onda u Hrvatskoj. U Sloveniji su prvi bili održani „republički izbori“ i to 8. travnja, nakon njihova raspisivanja 8. siječnja. Birali su se predsjednik i članovi predsjedništva Socijalističke Republike Slovenije (SR Slovenije), zatim članovi Društvenopolitičkog vijeće (DPV) te Vijeće općina republičke skupštine (VO). Nakon toga, 12. travnja, održani su izbori za Vijeće udruženog rada (VUR), da bi potom 22. travnja bio drugi krug izbora za predsjednika, za VO te lokalni izbori. Dakle, izbori za DPV, VUR te lokalni izbori bili su jednokružni.

S druge strane, u Hrvatskoj su bili dvokružni i neposredni izbori za DPV, VO i VUR na republičkoj i lokalnoj razini (DPV, VUR i Vijeće mjesnih zajednica). Datumi su bili 22. i 23. travnja, odnosno 6. i 7. svibnja, a izbori su raspisani 15. veljače. Predsjednika i članove predsjedništva Socijalističke Republike Hrvatske (SR Hrvatske) birala je nova republička skupština konstituirana 30. svibnja 1990.

Već ovdje se daju uočiti neke razlike između slovenskih i hrvatskih izbora. Prvo, Slovenija je imala kombinaciju jednokružnih i dvokružnih izbora, a Hrvatska samo dvokružne izbore. Drugo, Slovenija je općim pravom glasa birala ne samo sve zastupnike u trodomnu skupštinu, nego i članove predsjedništva te predsjednika republike, dok su u Hrvatskoj predsjednika i članove predsjedništva birali izabrani zastupnici u skupštini. Treće, Slovenija

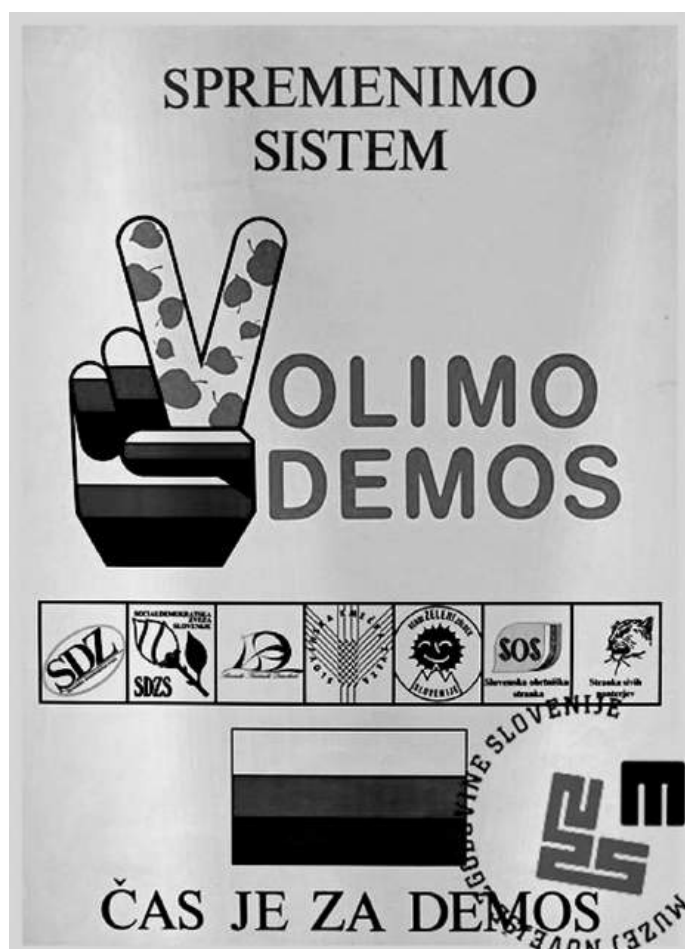

je efektivno raspisala izbore prije Hrvatske, čak i ako se uzme razlika u datumima početka izbora. Navedeno je moguće protumačiti kao iznuđeni potez od Saveza komunista Hrvatske (SKH), da je tako kasno omogućio pretpostavke za izbore. No, moguće je protumačiti ne samo kao spremnost Saveza komunista Slovenije (SKS) da na temelju prethodnog dinamičnog odnosa s opozicijom omogući izbore, nego i kao određenu političku snagu slovenske opozicije da požuri taj proces.

U ovom članku pokušat ću odgovoriti na sljedeća pitanja: zašto je predsjedništvo SR Slovenije s njegovim predsjednikom birano neposredno na općim izborima, dok to u Hrvatskoj nije bio slučaj? Koji su politički procesi vodili izbornim ishodima te koliko je u njima bio važan odnos vlasti i opozicije?

U tu svrhu analizirao sam predsjedničke izbore, izbore za trodomnu skupštinu na republičkoj razini, ali i slovensku i hrvatsku političku dinamiku uoči izbora.

Zaključak do kojeg sam došao je sljedeći. Izbor Milana Kučana kao člana SKS-a za predsjednika predsjedništva direktna je posljedica kako odluke slovenskih vlasti da neposredne izbore za člana predsjedništva SFRJ 1989. prošire i na nove izbore 1990., tako i političkih kalkulacija oporbe da na taj način mogu dobiti nepartijskog predsjednika. Naposljetku, izbor Kučana djelovao je kao protuteža pobjedi koalicije DEMOS na skupštinskim izborima. S druge strane, izbor Franje Tuđmana za hrvatskog predsjednika predsjedništva

direktna je posljedica nesnalaženja i nedjelovanja SKH, odnosno promašene pretpostavke da može ostvariti pobjedu, ali i slabosti opozicije. Izbor Tuđmana tako je, gotovo paradoksalno, u potpunosti onemogućio političko djelovanje SKH, budući da je dominantnu pobjedu na skupštinskim izborima ostvario HDZ. Na taj način je u Hrvatskoj vlast u potpunosti preuzela ista nekomunistička stranka, zapravo stranka koja se zalagala za obnovu kapitalizma (tržišne ekonomije) i kao glavni cilj, za samostalnost Hrvatske.

Presudnu ulogu u važnim procesima 1988.-1990. imao je dinamičan odnos slovenske opozicije i vlasti, odnosno nepostojanje istog u slučaju Hrvatske. Uz samu činjenicu veće razvijenosti Slovenije i njenih ekonomskih veza sa Zapadom, dotični je politički odnos utjecao na daljnje pritiske prema liberalizaciji i (građanskoj) demokratizaciji. Dakako, treba uzeti u obzir i to da se politički procesi 1988.-1990. na ovaj ili onaj način vežu na ranije događaje, na slovensku '68. i hrvatsku '71.

Izbori u proljeće 1990. označavaju i kraj i početak. Označavaju završetak jednog političkog procesa koji je trajao godinama, a u presudnu fazu je ušao 1989. S druge strane, označavaju početak drugog političkog procesa obnove građansko-demokratskih država s njima pripadajućim ekonomskim sistemom. Izbori su presudno utjecali na mogućnost preuzimanja državnog, a time i ideološkog aparata preko čega su onda novoizabrani akteri mogli provoditi svoje politike.

Unutar izbora kao cjeline, ipak se predsjednički izbori, koje ovdje promatram kao neku vrstu prekretnice u političkoj sferi, u historiografskim i politološkim radovima ne analiziraju. Tek se konstatira da je pobijedio (izabran) Tuđman, ponegdje se spomenu još i članovi predsjedništva, dok je fokus više

na skupštinskim izborima. I nedavno objavljene historiografske knjige od Davora Marijana, Davora Paukovića te od Domagoja Kneževića, kao i ranije od Ive Goldsteina, ne problematiziraju činjenicu da je SKH ostavio nepromijenjenom proceduru izbora predsjedništva republike i predsjednika, dok je SKS na istu proceduru utjecao ustavnim amandmanima 1989., i kakve je sve to imalo posljedice. Čini mi se da se upravo ovdje može razviti određena analiza, ali koja bi, kao što sam rekao, promatrala ovaj čin kao kraj jednog vrlo dinamičnog političkog procesa i kao početak kraja SFRJ.

Deklaracije donijete u Sloveniji 1989. godine težile su artikulirati zahtjeve dviju glavnih tendencija čiji je cilj u suštini bila obnova građanske demokracije i tržišne ekonomije

Započinjem vrlo važnim događajem, skupom podrške albanskim rudarima na Kosovu koji su bili u štrajku glađu i protiv izvanrednog stanja, a koji je organiziran 27. veljače 1989. u ljubljanskom Cankarjevom domu. Albanski rudari počeli su štrajkati u potporu smijenjenom komunističkom rukovodstvu Autonomne pokrajine Kosovo. U Ljubljani su se, nakon što je predsjedništvo SFRJ donijelo odluku o uvođenju izvanrednog stanja, po prvi puta na jednom skupu okupili i slovenska vlast i opozicija. Inicijativa je došla od opozicije, ali je prihvaćena od strane vlasti i njenih društveno-političkih organizacija. I s jedne i s druge strane riječ je o kombinaciji pragmatičnih poteza i dosljednosti u skladu sa zagovaranjem većih ljudskih prava i solidarnosti s Kosovom. Vlast je na neki način bila prisiljena pratiti ritam oporbe, ali kroz konkretne situacije i sama zadavati ritam. Oporba je također gledala kako izraziti solidarnost sa situacijom na Kosovu, ali dakako je htjela iskoristiti skup za vlastitu političku promociju i daljnji pritisak na SK Slovenije. Od razmatranja koji je motiv prevagnuo, bitnija je činjenica da je oporba prepoznala politički naboj same situacije, da je uspjela organizirati skup i da je na temelju njega uspjela da se uspostavi Koordinacija organizatora skupa u Cankarjevom domu. Ova je koordinacija, u kojoj je djelovala između ostalih i društveno-politička organizacija Socijalistički savez radnog naroda Slovenije, potom imala periodične sastanke na kojima su dogovarani daljnji politički potezi slovenskog odnosa prema Kosovu, prema Srbiji i prema SFRJ, a iz perspektive slovenskih interesa. Razumije se da se odvijala politička borba između vlasti i opozicije upravo za artikuliranje i oblikovanje ovih interesa.

Bitan moment ovdje bio je rad na pripremi i potpisivanju zajedničke deklaracije. Tako se u zapisniku sastanka organizatora zbora u Cankarjevom domu 3.3.1989., koji je sazvao Jože Smole tadašnji predsjednik „Republične konferencije“ Socijalističkog saveza, navodi potreba za novom izjavom za javnost. Razni pregovori oko toga što bi sve trebala sadržavati ova izjava i na

koji način bi trebala biti promovirana, utjecale su na Dimitrija Rupela da kod svoje organizacije Slovenske demokratske zveze djeluje s ciljem stvaranja vlastite deklaracije koju bi onda trebala prihvatiti čitava koordinacija. Ovaj dokument prozvan je Majskom deklaracijom jer je nastala 8. maja 1989. Ipak je ona odbijena od strane koordinacije ponajviše zbog protivljenja vlasti, budući da je sadržavala eksplicitnu formulaciju o suverenoj državi slovenskog naroda, koja bi morala samostalno odlučivati o povezivanju s južno-slavenskim i drugim narodima u okviru nove Europe. Dijelovi oko političkog pluralizma i poštivanja ljudskih prava i sloboda nisu bili problematični. Na kraju Deklaraciju su potpisale ove stranke: Društvo slovenskih pisateljev, Slovenska demokratska zveza, Slovenska kmečka zveza, Slovensko kršćansko socialno gibanje, Socialdemokratska zveza Slovenije.

Izbor Franje Tuđmana za hrvatskog predsjednika predsjedništva direktna je posljedica nesnalaženja i nedjelovanja SKH, odnosno promašene pretpostavke da može ostvariti pobjedu, ali i slabosti opozicije

U tom kontekstu, i ovako požureno od strane radikalnijeg dijela opozicije, koordinacija organizatora nastavila je djelovati, i vrlo zanimljivo – Rupel je i dalje djelovao unutar nje neovisno o ranijoj avanturi. Krajem lipnja, točnije 27.6.1989. prihvaćena je konačna verzija nove, sveobuhvatnije deklaracije na sjednici RK Socijalističkog saveza, a dan kasnije objavljena i u medijima. U dokumentu prozvanom „Temeljna listina Slovenije 1989.“, potpisnici su izjavili da žele živjeti u demokratskoj državi suverenog slovenskog naroda i svih državljana Slovenije u kojoj će, između ostalog, biti osigurani politički pluralizam i demokratski izbori. Zatim, da žele živjeti u Jugoslaviji koja će se u suštini temeljiti na avnojskim principima, te na samoupravnom socijalizmu. Konačno, da ne žele živjeti u takvom uređenju koje ide prema monopolizaciji, mogli bismo reći centralizaciji. Deklaraciju je trebala uvažiti i slovenska skupština koja bi početkom jeseni zasjedala, a u kontekstu ustavne reforme.

Spomenute deklaracije težile su artikulirati zahtjeve dviju glavnih tendencija čiji je cilj u suštini bila obnova građanske demokracije i tržišne ekonomije. Razlika je bila u tome što je prva deklaracija bila radikalniji izraz, a druga reformistički. Na ovaj način je glavna struja slovenske politike, koja je djelovala prema zaštiti slovenskih interesa (to jest slovenske privrede) dobila dvije solucije, od kojih će jedna s vremenom otpasti. Međutim, važno je naglasiti da je dinamika odnosa vlasti i opozicije dobila formalniji oblik kroz ove deklaracije. Još je bitno naglasiti da dinamika vlasti-opozicije proizlazi iz političke prakse, odnosno iz rada na terenu, zapravo iz djelovanja u nabijenoj društvenoj atmosferi. Tko se imalo bavio politikom, razumije da je

suradnja političkih aktera u trenucima političkih napetosti, visokog rizika, masovnih okupljanja bitno drugačija, rekao bih plodonosnija i upečatljivija, od one koja se odvija u manje napetim periodima, suradnje koja je više rutinska i bez većih rizika. To može biti važan kontekst za održavanje prvog zajedničkog sastanka krajem travnja 1989. između hrvatskih vlasti i čelnika opozicijskih skupina, u raspravi na Sekciji za organizaciono-politički razvoj i kadrovsku izgradnju SSRN-a u okviru RK SSRNH. To je bio pokušaj da se definiraju pravila po kojima bi se alternativnim skupinama omogućilo djelovanje kroz SSRN.

Međutim, treba primijetiti da dok slovenski Socijalistički savez sudjeluje u organiziranju skupa za podršku Kosovu, saziva sastanke iz novonastale koordinacije, sudjeluje u donošenju deklaracija s konkretnim političkim ciljevima, to jest djeluje praktično-politički, hrvatski SSRN igra ulogu neke vrste teorijsko-političke platforme. Cilj je ove suradnje hrvatskih vlasti s opozicijom da dobije na vremenu, da odgodi što je više moguće građansko-demokratske promjene, da pokuša kontrolirati situaciju. Iako treba imati na umu da situacija hrvatsko-srpskih odnosa u Hrvatskoj još nije dostigla dinamičniju fazu koju će imati nakon ljeta 1989., mislim da je ovdje bitno naglasiti osnovnu liniju konkretnih pokušaja suradnje. Dok je slovenska politička scena aktivna, hrvatska je pasivna. Svakako je to djelić cjeline unutar koje je politički pluralizam, makar nestranački, bio u Sloveniji razvijeniji nego u Hrvatskoj 1980-ih.

Nastavno na to, već pred kraj ljeta, 11. rujna 1989. politička oporba u Sloveniji sastavlja i šalje slovenskoj skupštini dokument „Kakšne volitve ho-

ćemo. Poziv javnosti in pristojnim organom SR Slovenije". Potpisnik je „Koordnacija organizatorjev zbora v Cankarjevem domu“, a tada preimenovana u „Okroglo mizo političnih subjekta na Slovenskem.“

Osim što je dokument opširan, te sadrži detaljne i konkretne zahtjeve, on prijeti i referendumom u slučaju da se ignorira. Pitanje referenduma neki puta može biti i pitanje blefiranja. Međutim, slovenska oporba je već pokazala da iza sebe ima toliku podršku da se uspjeh referenduma, uz formalne olakotne okolnosti, činio realnom opcijom. Povrh toga, slovenska je javnost već bila u toj mjeri usmjerena prema višestranačju i slobodi govora, a posebno nakon incidenta s JNA i tzv. suđenjem četvorici, da bi bilo ravno političkoj katastrofi za komuniste ne uvažiti ovaj dokument. Uostalom, za dva tjedna je sazvana slovenska Skupština koja je trebala donijeti vrlo važne amandmane na slovenski Ustav. Dakle, ovdje je oporba dobro i pravodobno artikulirala određeni broj zahtjeva prema disoluciji Jugoslavije u obliku u kakvom je postojala.

S druge strane, u Hrvatskoj artikuliranje zahtjeva koji smjeraju na višestranačke izbore ide posrednim putem, i to bez ikakve koordinacije oko budućih amandmana na hrvatski Ustav. Dakle, dok slovenska oporba djeluje u skladu s političkim trenutkom i strateški, hrvatska oporba djeluje dosta stihijski. Istovremeno, odgađanje promjena od strane SKH ne znači samo da su oni nespremni, nego i da ih opozicija ne može prisiliti na ustupke, odnosno da samim time nije dovoljno jaka. Mnogi opozicijski akteri bili su na oprezu radi mogućeg rizika od reakcije sustava, a u kontekstu sjećanja na reakcije nakon hrvatskog proljeća. Zatim, prisutan je argument vladajućih kod ra-

sprave o višepartijskom sistemu, da bi njegovo uvođenje dovelo do stvaranja nacionalnih stranaka koje bi Jugoslaviju odvele u građanski rat. Također, zadnji partijski izbori na čelna mjesta doveli su mlađu generaciju komunista, uvelike politički odgojenu pod utjecajem oportunitizma i karijerizma.

Ipak, nešto manje od mjesec dana kasnije u odnosu na slovenski dokument o izborima, 8. listopada, počinje se buditi hrvatska politička oporba i to peticijom za vraćanje spomenika banu Jelačiću. Iako je inicijativa potekla od HSLŠ-a, koji je u jednom danu sakupio oko 70.000 potpisa, situaciju je politički iskoristio HDZ. Prije svega to mislim zbog njihove politički nabijene poruke, u odnosu na nepolitičku poruku HSLŠ. Tekst peticije HSLŠ-a bio je: „Mi, potpisani građani, smatramo potrebnim da se na Trgu Republike na mjestu na kojem se nalazio ponovno postavi spomenik Josipu Jelačiću“. Tekst peticije HDZ-a: „Sudbina spomenika nesretnom banu u socijalističkoj Hrvatskoj postala je simbol zatiranja hrvatskih nacionalnih osjećaja, simbol politike bezdušne mržnje prema vlastitom narodu, njegovoj povijesti, kulturi, baštini...“. Tekst HDZ je jači jer je pogađao bit (iz perspektive borbe protiv Jugoslavije), jer je povezo dio (Trg Republike) s cjelinom (SFRJ) i pripadajućim sadržajem (socijalistička, anti-narodna, anti-hrvatska država) i jer je bio mobilizacijski.

Dok slovenski Socijalistički savez sudjeluje u organiziranju skupa za podršku Kosovu, saziva sastanke iz novonastale koordinacije, sudjeluje u donošenju deklaracija s konkretnim političkim ciljevima, to jest djeluje praktično-politički, hrvatski SSRN igra ulogu neke vrste teorijsko-političke platforme

Dalje, u periodu 10.-17. prosinca 1989. traje potpisivanje peticije o izborima, što je usporedivo s ranije spomenutim dokumentom slovenske opozicije. Na kraju je skupljeno 146.000 potpisa. Ipak, predsjednik predsjedništva SRH Ivo Latin ne uvažava opoziciju i ne prima njihove predstavnike. Tekst peticije bio je usmjeren na hitno legaliziranje političkih stranaka i njihovo ravnopravno uključivanje u predizborne aktivnosti, na hitno sazivanje izbora radi donošenja novog Ustava i sudjelovanja u donošenju novog Ustava Jugoslavije te zaštiti suvereniteta Republike. Uz sve razlike u odnosu na slovensku inicijativu, treba naglasiti i još jednu – ovaj dokument ipak je nastao u formalno mirnom periodu, ispod kojeg vrije ali se to još ne izražava u političkoj sferi. Slovenski dokument je rezultat stvarnog zajedničkog napora opozicije koji je pak direktna posljedica intenzivne i duže političke borbe.

Kontekst političke borbe u Sloveniji zapravo je bio otpor težnjama koje

su dolazile iz političkog vrha Srbije za promjenom Ustava u smjeru daljnje centralizacije Jugoslavije. Slovenski interes, onako kako su ga bili artikulirali i vlast i opozicija, bio je daljnja decentralizacija putem konfederacije ili asimetrične federacije, pa čak i samostalna slovenska republika. Varijable koje su igrale ulogu bile su promjene i rasprave o promjenama saveznog i republičkog ustava, ekonomska kriza i na nju predložena rješenja, situacija na Kosovu, odnosi sa SR Srbijom te odnosi s JNA.

**Činjenica da SKH nije
predvidio neposredni izbor
predsjednika proizlazi i iz
situacije da tadašnja politika
nije imala presedan takvog
izbora ranije pa nije imala
poticaj da implementira ovu
mogućnost**

Ne treba sumnjati da je slovensko rukovodstvo težilo preuređenju SFRJ i to ne samo iz vlastitih političkih interesa. Druga razina doseguta je u momentu kad je SR Srbija iz političkih razloga slovenske podrške Kosovu, uvela ekonomsku blokadu Sloveniji. Tada je i slovenskim komunistima postalo teško braniti federalnu poziciju. Ipak, vjerujem da je manje-više postojao konsenzus oko prijelaza u novi ekonomski sistem, odnosno tržišnu ekonomiju (kapitalizam), pa se onda sve više počeo javljati problem da trenutni politički okvir ne korespondira zahtjevima i budućnosti novih ekonomskih reformi u smjeru uvođenja privatnog vlasništva i razvoja poduzetništva. Moglo bi se zaključiti da je taj konsenzus oko ekonomskih pitanja zapravo omogućio svim akterima, od slovenske preko hrvatske do srpske republike, da se fokusiraju na političko pitanje u užem smislu. Drugim riječima, njihova sloga u tome da je nužno uvesti privatno vlasništvo, da je nužno podići efikasnost razvojem poduzetništva, usmjerila ih je na neslogu u pitanjima političkog uređenja, političkih odnosa na relaciji republike-savezne države, međusobnih odnosa republike i analogno tome odnosa na relaciji republičkih partija i savezne, te međusobnih odnosa republičkih partija. S obzirom da je svako društvo već po sebi i unutar sebe specifično, i odgovori na postavljene probleme bili su specifični.

U tom kontekstu mislim da se mogu gledati i izmjene saveznog Ustava 1988. i pozicija Slovenije. Ona nije dala potporu onim prijedlozima koji su išli ka čuvanju (jačanju) suverenosti republika, što je ona branila kao otpor promjeni avnojske koncepcije federacije. S druge strane, podržavala je rješenja iz ekonomske sfere koji su smjerali prema „slobodnom tržišnom gospodarstvu“. Naravno, nisu svi amandmani uspješno realizirani, ali ova činjenica ne može se zanemariti. U tom kontekstu posebno se mogu gledati i izmjene republičkog Ustava 1989. Ove izmjene išle su prema jačanju suverenosti slovenske republike, a dio njih je, kako piše u svom Izvještaju o

radu predsjedništva SR Slovenije 1988-1990. Janez Stanovnik, bio određen i neugodnim iskustvom s JNA i njenim djelovanjem koje je u mnogočemu kršilo suverenost Slovenije.

Amandmane na republički Ustav trebala je prihvatiti slovenska skupština 27. rujna 1989., dok je tih dana predsjedništvo SFRJ već bilo vršilo pritisak da su neustavni. Slovenski je odgovor bio da će Ustavni sud Jugoslavije ocijeniti o eventualnoj neustavnosti i to tek nakon prihvaćanja ovih amandmana, a ne prije jer to nikad nije bila praksa. Unatoč političkom pritisku, slovenska je skupština donijela „Odluku o amandmanima na Ustav SR Slovenije IX do XC.“

Izdvojiti ću tri amandmana za potrebe ovog članka.

Amandmanima IX i XIII, u kojima se navodi ravnopravnost poduzeća i vlasništva, potiče se poduzetništvo sa svim svojim osobinama. Ovo je bio presudni formalni korak prema obnovi tržišnog ekonomskog sistema jer je uvođenje vlasničke ravnopravnosti značilo put prema ukidanju društvenog vlasništva, naposljetku i samoupravljanja. Konačno, najvažniji amandman za potrebe članka jest amandman LXXXIII, koji navodi da predsjednika i članove predsjedništva republike biraju i opozivaju radni ljudi i mještani na temelju općeg prava glasa, neposrednim i tajnim glasanjem. Ovim amandmanom slovenskom narodu omogućeno je biranje predsjednika predsjedništva i njegovih članova, a slovenska vlast postavila je okvir unutar kojeg je postojala šansa za kohabitaciju, odnosno kojim su smanjene vjerojatnosti od totalnog poraza.

S druge strane, amandmani na republički Ustav SRH donijeti su u različitom političkom kontekstu. U ovom momentu apstrahiram od utjecaja jačanja napetosti između Hrvata i Srba u Hrvatskoj iz razloga ne samo zato što se taj utjecaj naglašava u gotovo svakoj analizi tih mjeseci 1989./1990., nego i zbog toga što su politički međudnosi aktera morali već zadobiti određene konture da bi taj hrvatsko-srpski sukob igrao određenu ulogu. Te konture se ogledaju u nekoliko situacija: a) rizik od blokade Markovićeve reforme koja je bila usko vezana za federalnu razinu; b) svijest o tome da je privredna reforma najvažnija, a nje nema bez političke reforme. Pluralizma vlasništva ne može biti bez političkog pluralizma, pa čak i ako neki ne žele to uvidjeti, on je, smatrali su tada, realnost. U pozadini ovoga je i potreba da se dobije legitimitet za nastavak reformiranog i poboljšanog jugoslavenskog projekta; c) pritom ne treba zanemariti činjenicu da je dobar dio komunističkih lidera dolazio iz privrede, s kojom je održavao veze. Može se i reći da su godine djelovanja u privredi oblikovale njihove političke poglede. Ograničavale su ih da promišljaju kroz politička načela, dok su se više bavili, kako bismo ih nazvali, „životnim“ temama, tj. pokušavali su gledati trezvenije; d) velika dezorijentiranost i pasivnost članova SKH na nižim razinama, na terenu, koji u tim trenucima nisu znali što raditi i kako se postaviti prema neposrednim poteškoćama, ekonomskim i nacionalističkim.

Sve navedeno je uvelike utjecalo na to da partija postane još inertnija, nezainteresiranija i da ne pruža odgovor, između ostalog i na Miloševićevu politiku. Međutim, bila vlast jaka, troma ili nezainteresirana, opet je važno imati na umu da je opozicija bila slaba pa nije mogla utjecati na daljnje postupanje komunista, posebno u vezi ustavnih amandmana, čime je posredno pridonosila toj inertnosti. Ako se pogledaju hrvatski, u odnosu na slovenske amandmane, uočavaju se bitne razlike. Slovenskih amandmana je 81, a hrvatskih tek devet. Prvi su nastali u višemjesečnom političkom suko-

bljavanju, unatoč saveznim i republičkim pritiscima, te u nekoj vrsti suradnji vlasti-opozicije. Drugi su bili izraz slabosti SKH kao takve, ali izraz snage kao političkog subjekta koji drži monopol na vlast.

Iako, treba uzeti u obzir i mogućnost da su slovenski amandmani bili toliko opsežni s ciljem ozbiljnog sudjelovanja u raspravi o novom Ustavu SFRJ, pri čemu je slovenski vrh računao da zauzme dobre početne pozicije. Međutim, i kod ovog pitanja vidi se zaostajanje hrvatskog političkog vrha.

Od amandmana LIV do LXIII na Ustav Socijalističke Republike Hrvatske, proglašanih 14. veljače 1990., bitni su za ovaj članak amandman LVI (st.1.) kojim se jamči sloboda štampe i drugih oblika informiranja i javnog izražavanja, sloboda političkog i drugog udruživanja, sloboda govora i javnog istupanja, sloboda zbora i drugog javnog okupljanja. Zatim amandman LVIII (st.1.), kojim građani i radni ljudi i njihove organizacije predlažu i utvrđuju kandidate za delegate u odgovarajuća vijeća skupština društveno-političkih zajednica na osnovi određenog broja potpisa u skladu s uvjetima i na način određen zakonom. Ova pozicija se dodatno naglasila (ojačala) st.3. amandmana LX koji briše riječi „na prijedlog Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske ili na vlastitu inicijativu, a nakon provedene prethodne rasprave u Socijalističkom savezu radnog naroda Hrvatske“. Zatim, amandmanom LIX u Saboru se osniva Komisija za zaštitu i unapređivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti. Od navedenih amandmana, najviše teksta je posvećeno ovome, a razlog tome je ne samo jer se tom prilikom osnivala nova komisija, nego i jer su pripadnici tadašnje vlasti u međunacionalnim odnosima uočavali moguće napetosti. Konačno, bitan je već spomenuti amandman LX, ali s njegova prva dva stavka. Prvim stavkom je određeno osnivanje Komisije za izbor i imenovanja koja (st.2.) podnosi prijedlog kandidature za izbor Delegacije Sabora u Vijeću republika i pokrajina Skupštine Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, predsjednika i članova Predsjedništva Socijalističke Republike Hrvatske i člana Predsjedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Vidimo iz ovih amandmana da SKH nije predvidio neposredni izbor predsjednika predsjedništva SRH, kao što se nije zamario s ekonomskim aspektima, a koji su razrađeni u slovenskom slučaju. To što SKH nije predvidio neposredni izbor predsjednika proizlazi i iz situacije da tadašnja politika nije imala presedan takvog izbora ranije pa nije imala poticaj da implementira ovu mogućnost. Slovenci su u proljeće 1989. izabrali Janeza Drnovšeka nasuprot kandidatu partije Marku Bulcu. O tome je pisao Marinko Čulić u Danasu (11.4.1989., „Jedna zemlja tri modela“). Podvukao je da je ovo potencijalno kršenje saveznog Ustava Slovenija riješila tako da je Socijalistički savez pozvao članstvo da se izjasni kome od prijavljenih kandidata daje prednost, a nakon toga bi Skupštini ostalo da tog kandidata potvrdi ili „izabere“. Prema zapisniku slovenske Skupštine sa sedme sjednice (14. travnja 1989.), u nedjelju 2. travnja 1.287.671 birača je glasalo između Drnovšeka i Bulca. Prvi je dobio 56.07%, a drugi 41.14%. Nakon toga, slovenska Skupština je potvrdila Drnovšeka sa 243 glasa, a sedam nevažećih.

Dakle, kako su se približavali skupštinski izbori, slovenska je opozicija s pravom mogla računati da i ovaj put kandidat ne-komunist, Jože Pučnik, dobije izbore nasuprot partijskom kandidatu Milanu Kučanu. U to vrijeme je hrvatska opozicija mogla biti zadovoljna što su se uopće raspisali izbori.

Za slovenske izbore obično se kaže da su rađeni po proporcionalnom sistemu. Međutim, to je dio istine jer su zapravo izbori za tamošnje DPV

bili proporcionalni, dok su za VUR bili sa sistemom relativne većine, a za VO apsolutne većine u dva kruga. Hrvatski izbori su bili sa sistemom apsolutne većine u dva kruga. Prema Matevžu Krivicu (članak za Političku misao, 1990) ovako šaroliki izborni sistem za tri skupštinska vijeća je posljedica kako utjecaja opozicije koja je kategorički tražila proporcionalni sistem za DPV i koja je sudjelovala u pisanju zakona, tako i svijesti o tome da se trenutni izbori iskoriste radi probe različitih modela za nove izbore utemeljene na novom slovenskom Ustavu. U hrvatskom slučaju, vlast je pisala zakon bez suradnje s oporbom (pritom ne mislim na članove i simpatizere UJDI-a, nego ponajprije na stranke koje će ući u Sabor), unatoč njenim zahtjevima i apelima za suradnjom.

Hrvatski izbori prošli su u atmosferi bitnog poraza SKH-SDP i to nakon što je ova stranka uradila gotovo sve da bi sastavila zakon koji bi joj išao na ruku, odnosno koji bi omogućio da s manjim brojem glasova osvoji više mandata

Prema Dieteru Nohleu (članak u Političkoj misli, 1990) postoji osnovna razlika između većinskih i razmjernih izbora. Kod prvih je izabran kandidat koji postigne (apsolutnu ili relativnu) većinu, dok je kod drugih važnije da političko predstavništvo što je moguće egzaktnije odražava raspodjelu glasova na stranke. Nedostatak većinskih izbora disproporcija je između glasova i mandata različitih stranaka. Politički cilj ovih izbora je da stranka koja nije osvojila apsolutnu većinu u glasovima bude sposobna za stranačku većinu po mandatima; dakle da se omogući mandatna većina neke stranke u parlamentu, i to upravo onda kada ne postoji biračka većina. S druge strane, politički cilj razmjernih izbora je što vjernije predstavljanje postojećih socijalnih snaga i političkih grupa. Bitno je postići okvirno poklapanje udjela u glasovima i u mandatima. To je ujedno i glavna funkcija tog sistema izbora.

Nakon provedenih izbora za sva tri vijeća u Sloveniji, koalicija stranaka DEMOS ostvarila je pobjedu. Posebno je važna pobjeda u DPV, gdje je dobila 47 od ukupno 80 mandata. Treba naglasiti da je pod utjecajem opozicije slovenska vlast izjednačila broj zastupnika u sva tri vijeća na 80, dok je prije DPV imao 50, VO 68, a VUR 150 zastupnika. Razumije se da je povećanje za 30 zastupnika u glavnom vijeću (DPV) ipak bio bitan uspjeh opozicije. Krivic u svom članku ukazuje koliko je loš većinski izborni sistem na usporedbi s rezultatima za VO. Ovdje je bio sistem apsolutne većine u dva kruga, dakle vrlo sličan hrvatskom sistemu. DEMOS-u je na temelju ovog sistema bilo dovoljno tek 43% glasova da osvoji gotovo dvotrećinsku većinu mandata (64,5%) ili 50 od 80 mandata, dok je istovremeno s 55% glasova osvojio „samo“ 60% mandata u DPV. U VUR-u, gdje je bio relativni većinski sistem,

DEMOS je ostvario 29 zastupnika od ukupno 46 koliko je bilo predviđeno za političke stranke.

Hrvatski izbori prošli su u atmosferi bitnog poraza SKH-SDP i to nakon što je ova stranka uradila gotovo sve da bi sastavila zakon koji bi joj išao na ruku, odnosno koji bi omogućio da s manjim brojem glasova osvoji više mandata. Pritom treba reći da niti je opozicija tražila izjednačavanje broja zastupnika u sva tri vijeća, niti je vlast o tome razmišljala. Na kraju je premoćnu pobjedu ostvario HDZ i to u DPV-u s 52 od ukupno 80 zastupnika, u VO-u sa 67 od ukupno 116 zastupnika te u VUR-u sa 78 od ukupno 147 zastupnika.

Ne želim tvrditi da bi razmjerni izborni sistem donio drugačiji rezultat, jer i dalje HDZ-ova pobjeda ne bi bila upitna. U tom bi slučaju bila raznovrsnija i nešto jača oporba, dok uistinu ostaje pitanje tko bi pobijedio, i tko bi se uostalom i kandidirao tada, na neposrednim predsjedničkim izborima

Kako hrvatski politički sistem nije predviđao neposredne izbore za predsjednika Predsjedništva i njegove članove, ovi izbori su bili 30. svibnja na konstituirajućoj sjednici Sabora. Iz redova HDZ-a je nominiran Franjo Tuđman za predsjednika i dobio je 281 glas od ukupno 338, uz 57 nevažećih. Za članove predsjedništva izabrani su još Krešimir Balenović (HDZ), Dušan Bilandžić (SDP-SKH), Dalibor Brozović (HDZ), Josip Manolić (HDZ), Antun Vrdoljak (KNS) i Milojko Vučković (predstavnik Srba). Tako je omjer političkih snaga bio u korist HDZ-a, što je značilo da uz prevlast u Predsjedništvu i u Skupštini HDZ drži u rukama sve poluge moći i vlasti, bez kontrole opozicije.

Slovenski predsjednički izbori u dva kruga održani su od 8. do 12. travnja, zajedno s izborima za Skupštinu. U prvom krugu natjecala su se četiri kandidata za predsjednika, Milan Kučan (ZKS-SDP i SZS-SZDL), Marko Demšar (ZSMS), Jože Pučnik (DEMOS) i Ivan Kramberger (Domovinska narodna stranka). Za četiri mjesta u Predsjedništvu je bilo dvanaest kandidata. U prvom krugu za predsjednika Kučan je dobio 44.4%, Pučnik 26.6%, Kramberger 18.5%, a Demšar 10.4% glasova. Kako nitko od kandidata nije dobio potrebnu većinu glasova, išlo se u drugi krug, gdje je 22. travnja pobijedio Kučan s 58.59% glasova, dok je Jože Pučnik, inače predsjednik DEMOS-a, dobio 41.41%. Članovi predsjedništva postali su Ciril Zlobec (ZKS-SDP), Matjaž Kmecl (ZKS-SDP), Dušan Plut (Zeleni) i Ivan Oman (Slovenska kmečka stranka). Vidimo da su uz predsjedničku funkciju, slovenski komunisti ipak kontrolirali i samo predsjedništvo.

Tako su predsjednički izbori u obje zemlje ukazali na jednu zanimljivu situaciju. Kučan i slovenski komunisti ostvarili su daleko veći legitimitet kod

slovenskih državljana, nego što su to ostvarili HDZ i Tuđman kod hrvatskih. Međutim, to nije bila posljedica isključivog političkog djelovanja HDZ-a, nego posebno SKH koji je bio jedini arhitekt izbornog zakona i koji je želeći ostvariti pobjedu s minimalno potrebnim brojem glasova, zapravo presudno utjecao da takvu pobjedu ostvari HDZ. Time ne želim tvrditi da bi razmjerni izborni sistem donio drugačiji rezultat, jer i dalje HDZ-ova pobjeda ne bi bila upitna. U tom bi slučaju bila raznovrsnija i nešto jača oporba, dok uistinu ostaje pitanje tko bi pobijedio, i tko bi se uostalom i kandidirao tada, na neposrednim predsjedničkim izborima. Možda Šušvar, Budiša, Gotovac, Tuđman, Marko Veselica itd.? To je za ovaj tekst manje važno. Želim reći da arhitektura ovih izbora nije bila tek spontani potez SKH, odnosno SKS, nego da je ona formalni izraz dvogodišnje političke borbe s jačim (Slovenija) i slabijim intenzitetom (Hrvatska).

Zaključno, smatram da se naizgled opća zbunjenost i nesposobnost SKH može tumačiti i kao posljedica snažne diskrepancije između planova i perspektive samog SKH u pogledu neposrednih političkih poteza isprepletenih s realnim i konkretnim problemima kako su ih oni bili definirali poput isplate plaća, refinanciranja dugova, pokretanja privrede, ekonomske reforme itd. – s jedne strane, i planova i strategije opozicije (posebno HDZ-a) koja je promišljala i djelovala u potpuno drugačijim koordinatama te čija su programska rješenja (posebno u nedostatku razrađenog ekonomskog programa kod HDZ-a) bila nedovoljno konkretna u očima vlasti, sastavljene i od tehnomenedžerskog sloja, koja je tako vjerovala da je u prednosti – s druge strane. Obje strane su tražile legitimitet hrvatskih građana, ali za potpuno drugačije ishodišne politike unutar, paradoksalno, zajedničkog napora pretvaranja jugoslavenskog samoupravljanja u tržišnu ekonomiju.

JEDNA VARIJACIJA UZ DOLAZEĆE PRAZNIKE

GOMIRJE I IME

PIŠE: **Dorđe Matić**

U liniji, u dijagonali na kojoj se bez prekida prostrla i spaja se nacionalna supstanca, dvije točke krajnje, od Gomirja na zapadu do Cetinja na istoku i istočniku, sjaje te oči i dalje, bratstvo po očima. Oči te sjaje nekad mudro, bistro, nekad i genijalno i jedinstveno u čovječanstvu, kao oči onoga što je, prije nego što će otići u Ameriku da obasja čitavu planetu, pohodio gomirski manastir, a nekad surovo, nemilosrdno, u strasti zabluda koje znaju ugušiti i razum na neko vrijeme

Gomirje, u Gorskom kotaru, dio nerazdvojiv djetinjstva, mjestašce onako okupljeno i raštrkano duž glavne ceste što negdje vijuga u jakim polukružnim zavojima, pa malo pada ravno i uzdiže se opet, kao da se inati slučajnom putniku. I onda kad put dovede u udolinu na kraju mjesta, na najnižu točku, na suprotnoj strani kad se pređe mostić preko Dobre, na maloj zaravni i na sitnom povišenju, leđima dodirujući gustu, jaku i tamnu šumu leži žučkastobijelo obojena crkva s dva crna tornjića i apsidom, i crkveno imanje za niskim zidićem.

Manastir Gomirje.

I koliko god samo mjestašce spadalo geografski i emotivno u krajeve što zovem svojim, tamo gdje mi je srce bilo – pogled na taj manastir i okolinu, otkad pamtim kao dijete, nešto je što nisam volio. Plašilo me i djelovalo prijeteće. Koliko sam se sunca i divnih zima nauživao u tom kraju, toliko bi mi se zatamnilo kasnije, godinama, i tektonskim promjenama kasnije, pri pomisli, slikama koje su se javljale naglo i ne uvijek željeno, u tamnosivom tonu, što je i u sjećanju bilo u oblačnom ili kišnom danu, kad bi misli pobjegle na tu građevinu i njeno neposredno okruženje, na to kako su djelovale na mene u djetinjstvu.

Za jednoga dečka iz Zagreba, doći tamo značilo je prije svega suočiti se s mjestom koje je potpuno drugačije od onoga na što su se nevine oči bile navikle, na gradske panorame, na modernost svoga gradskog naselja i samog rodnog grada što je tada, sedamdesetih, bio na svom vrhuncu, pun bjelina ploha, pravocrtnosti i golemosti betona, sjaja i odsjaja stakla ili pak

spoja austrougarskog, "bidermajerskog", lenucijevskog s ranom modernom Kovačićevog i Planićevog centra.

Jer nešto je kao izmješteno, kao preneseno *od drugdje*, iz neke daljine nepoznate, bilo u svemu, a što se javljalo pri pogledu na manastir, na to kako je postavljen, kako zrači na čitavu okolinu i kako je mijenja. "Ono tamo", ukratko, ta veduta nije izgledala kao zapadni dio Hrvatske na koje je oko naviklo. Ni kad se dolazilo sa zapada, preko obližnjeg pitomog Vrbovskog ("iz Vrboska", kako lokalno izgovaraju), ni s istoka, kad se krene iz Ogulina. Ne, to je bilo nešto daleko i *istočno*; da, *kao Rusija*, pod onim šumama Gorskog kotara, kad se i taj, moj, kraj, onakav, pitom i evropski, promijeni sasvim, za neiskusnoga dječaka pogotovo. Jer građevina svojim oblikom, svojim tornjevima, većim i manjim, uzimala je i, prilagođavala sebi odjednom čitav krajolik i poistočila ga, prisvojila ga i izokrenula kao nekom intervencijom koja nije s ovoga svijeta. Naglo, kao da je kakav starovjerski bog pucnuo prstom i prirodi rekao "ti ćeš se po meni mijenjati, po mome središtu, a ne ja po tebi naravno. Iz Moje kuće kad se gleda mijenja se čitava priroda, sve ovo zelenilo, i tama šuma, i svijetle livade – i Moja je kuća središte koje daje izgled svemu oko sebe, točka odakle se šire zrake na ono što se ne mijenja hiljadama i milionima godina, makar raslo i cvjetalo, bujalo i sušilo se, venulo i ponovo nicalo u skladu s izmjenama starima kao svijet, onako kako kuca bilo prirode".

Građevina manastirska mijenjala je čitav vidljivi radijus oko sebe, krajolik; ona je pečat na tlu i pečat otisnut u zraku, prvo malo izdignut iznad zemlje, pa podižući se iznad građevine same, gore, sve više, iznad visokih, gustih, crnih stabala i planina, sve do komada neba dokle god se može osjetiti taj palac božji, njegov otisak, i dokle je crkvi kao Njegovoj kući na zemlji dano pružiti se.

Manastir je svijetao izvana, ni iznutra nije mračan kako crkve znaju biti, a kroz vitraže prolazi svjetlost u kosim zrakama.

Ali iz toga ranoga doba vlastitog, ne pamtim to svjetlo kao prvu pomisao. Pamtim naprotiv monahinje u crnom, samrtnoblijedih lica sasvim obrubljenih u crno, od obrva do brade, kako promiču strogo i skrušeno. I pamtim, djevojčicu od pet ili šest godina, čudno podrezane ravne, slamnaste kose, i musavu, koja je, dok odrasli gledaju i ne znaju šta da učine potreseni, sjedila nepomično u krilu moga djeda i grčila ga oko vrata ne puštajući ga. To je bilo neko siročće iz Bosne, nahoće od onih kakva su stizala ponekad u manastir

umjesto u dom. I nikad nisam shvatio poslije kako i zašto se ta scena uopće odvila, niti sam ikada pitao, ali znam da sam tad prvi put vidio djeda kako plače. Pamtim i neke žene u crnom (sve kao da je u crnom bilo tamo) kako rade na crkvenom imanju i u ribnjaku, žene koje, znao sam, nisu Gomirke. Očaj i bijeda izbijala je iz svega tamo i tada.

A i kasnije. Mjesto za koje mi je umjesto ovakvih arhetipskih slika, prizora što su kao iz ranijih, mračnih vijekova, u nekom trenu asocijacija postala tupost i gubitništvo, banalnost i duhovna sirotinja: na jednu Veliku Gospojinu, tek koju godinu poslije ovoga rata, koji na moje pitanje ima li u manastirskoj biblioteci ili možda da mi nađe, da ponese u Holandiju, žitije Svetoga Save, nezainteresirani mladi sveštenik odgovara izokrećući usta ravno-dušno – “a to jedino u Srbiji da pogledate.” Druga je polovica devedesetih, stanje gotovo zatvorenih granica između dvije zemlje, ali pop mi odgovara to što mi odgovara. Neki ljudi, malobrojni, stigli autobusima s registracijama raznih gradova Hrvatske, stoje pored manastira, jedan razvlači harmoniku i pjeva: “ja sam Dalmatinac iz Knina...”. Sve je pogubljeno i izaziva nelagodu i gotovo prezir.

Zato nam i jest ovako, kažem svom starom tada.

Tamo, ovakav kakav sam, *rasckrvljen*, emigrant i negdašnji zagrebački nevježa u “odnosu naroda i crkve”, prvi put čujem kako se sveštenik starijim ženama obraća sa “majko”. Dirljivo je nešto u tome, i neobično. “Majko, ne znam *gde* je taj čovek...” - sveštenici-ekavci u kraju gdje se govori – će se govori – najčišći Vukov jezik, gdje se ljudi savršene dikcije, naglasaka i duljina rađaju i odrastaju s našim vlastitim toskanskim. Ali kraju koji sveštenika tradicionalno ne daje. Vojnika, policajaca, željezničara, *cugšfirera*, drvosječa, kovača, političara, članova akademija, filozofa, glumaca, pisaca, umjetnika – da. Popova – rijetko, ili nikako.

Kad sam počeo malo više da čitam o narodnoj historiji, uvezale su mi se dodatne asocijacije. Utisci se nisu popravili. Nije to nedaleki Plaški, činilo mi se – ta leja, rasadnik i zorno mjesto veličina kroz vijekove, sve onako maleno kakvo jest, Plaški gdje je vladikom bio veliki, profinjeni, silno obrazovani i široki Mušicki, znalac Horacija u latinskom originalu i njemačkih građanskih pjesnika, prosvjetitelj i didaktičar koji je otvorio prvu školu na našem jeziku u Zrmanji i u samom Plaškom, gdje se pisalo, vodila bogata korespondencija, vodila politika i radilo na narodnoj stvari i oslobođenju. Ne, u gomirskom manastiru i na onom *metohu* mora da su vazda živjeli i žive samo *zujani*, neki zaostao musav, pravoslavni a tuđ svijet, i izgleda da svi oni nataloženi utisci nisu mogli biti slučajni.

Moralo je proći još vremena i još čitanja da shvatim da je tamo kroz vijekove bilo središte duhovnog i kulturnog života Srba Gornjokarlovačke eparhije kojoj je manastir pripadao i čitavog tog dijela K und K monarhije; da je ovdje radila ikonografska škola i razvijao se neplativ prepisivački rad. Nisam znao da je tu boravio sâm Rajačić, patrijarh srpski iz ključne 1848., on koji je ustanovio Srpsku Vojvodinu, regiju što će biti revolucionarni zalog budućeg spajanja sa Maticom. Nisam tada znao najvažnije: da je tu živio i nevjerojatni i neobjašnjivi Sava Mrkalj, tragični reformator našeg pisma, i u mome vlastitom kulturnom kanonu jedna od najvažnijih ličnosti.

I nisam znao ni to da će, putujući kroz taj kraj, zaustaviti se u Gomirju i Nikola Tesla.

Ali, ne znajući još sve to, nevoljko gledajući ka manastiru – “ostalo mi je” samo mjesto, onaj dio prije nego se siđe ka manastiru, potez od Hreljina, od naše kuće, preko Ljubošine, u samo Gomirje, ostao je topos sreće u pamćenju, ne samo u djetinjstvu nego i kasnije, u pubertetu, pa u ranoj mladosti. Naročito kad se odjednom i traumatski, iz zagrebačkog pretvorilo u emigrantsko, višedecenijsko sjećanje na daljinu. I kad su iz takvog, promijenjenoga, gorčega pamćenja, sretno i s mnogo volje i ljubavi spašenog sjećanja počela izlaziti lica, draga i svijetla, nekad doslovno takva, nekad tamna i potamnijela od vremena i muka, ali što su sva sjajila drugačijom svjetlošću.

Gomirje i njegov “Kojo kovač”, ljudeskara najsvjetlijih plavih očiju, čovjek neshvatljive fizičke snage i golublje duše – onako golem i jak, mislim da je čak imao i kožnim kaiševima podvezana zapešća, kad bi tukao golemim batom po nakovnju što je zveckao i cilikao fantastičnim, plemenitim zvukom, Kojo je bio kao Zampanò iz *La strade* Fellinijeve, što ga je igrao Anthony Quinn.

Neki Milan, “sa stanice”, koji, što prvi put vidim tad, ranih osamdesetih, u susretu i pozdravu s prijateljem ljubi ga tripot u obraz.

Dušan, koji je držao trgovinu i kavanu (Srbi Gorani ne kažu “kafana”, kao ni “kafa”, nego je uvijek “kava”), visok i lijep čovjek s dugom crnom, pa poslije sijedom bradom do prsa. Dušan, preko čijega lica sam spoznao da etnička razlika ponekad može biti gotovo “rasna” – lice i oči su to kakvih nisam vidio u naroda u okruženju. Te okrugle, crne oči, kao sjajeće kuglice, nekad kao crne kao ugalj, nekad sjajne i svijetle kao tamni jantar, prepoznavao sam kasnije kod onih što su ih imali. Prepoznavao i na fotografijama, i u sjećanju na žive i mrtve: kad sam se jednom dulje zagledao u čuveni portret iz poluprofla, koji je svojom kamerom okinuo čuveni fotograf i litograf Napoleon Sarony – one oči i obrve, oblik čela – Nikola Tesla, kao tridesetogodišnjak. I ja sam pomislio: ovo je lice pokojnog Mane, tragično stradalog mladog komšije iz kuće do naše, oblik lica i oči isti su kao Teslini – to je isti pogled, ista forma i boja.

Sto godina razlike, u kojih su svaki sa svoga kraja, manastir u Gomirju pohodili i nesretni Mane, šumski radnik i traktorista, u moderno vrijeme, i sto godina ranije čovjek koji je to moderno vrijeme stvorio, on koji se igrao prirodnim silama planete i nebesa, kao i da je i sam bog. Iste su oči gledale i stajale pred ikonostasom gomirske crkve.¹

Takve oči, oblik koji primijećujem i pamtim, uhodan u pravljenju ove privatne “katalogizacije”, otkrivam nedavno – a može li biti slučajno? – ima i jedan mlađi episkop baš u ovim zapadnim krajevima. Vrhunski intelektualac, čovjek svoga doba i svjetski čovjek, došao je na taj položaj baš nekako u doba pak, u eri, sasvim drugačijoj, za ovaj narod. I vremenu drugom, lično gledajući, kad sam prvi put nakon toliko desetljeća sjećanja na gomirski manastir i pročitao kakva je to zapravo crkva u njemu.

Začudo (?), taj crkveni visokodostojnik okruglih crnih očiju i oštrog prodornog pogleda, dijeli ime sa svecem po kojem je nazvana upravo gomir-

¹ Drugačijim i drugim doduše, jer su onaj pred kojim je stajao genijalni Ličanin, kao i manastir do zidova, spalili ustaše 1943. godine, na vječnu sramotu svoga naroda.

ska crkva – Svetog Jovana Preteče. Hram je to najzapadnijeg manastira što pripada narodu i kulturi koja se bez prekida pruža u dijagonali što teče baš od tamo: od Gomirja do krajnjeg juga i istoka – do suprotnog kraja skoro, i točke gdje su se stoljećima čuvali vjera i rod kad je svuda okolo pala i nastajala pod vjekovnim zavojevačem. Dijagonala što ide neprekinuta do Crne Gore, i do samog Cetinja gdje se uz mošti Sv. Petra Cetinjskog čuva relikvija – svečeva ruka, ruka Svetog Jovana Preteče – ili poznatijim imenom: Jovana Krstitelja – ruka koja je krstila Hristosa.²

Mladi crnooki crkveni visokodostojnik iz Zapadnih krajeva (iako Krajišnik porijeklom) – suvremenik i zemljak naš sada – imao je tamo, u Crnoj Gori, na Cetinju, svoga učitelja, Mitropolita, također intelektualca, poliglota i čovjeka znanja, koji se nedavno u teškim i dramatičnim okolnostima “predstavio u Gospodu”, rastao od zemnog života. U najdubljem svom korijenu Crnogorac, čije je kršteno, a tako narodno, mirsko ime, došlo od riječi “Hristijan”, dok ono crkveno, što je po pravilu “grečesko”, tumačilo se kao “onaj što predviđa”, ili čak “vodi vojske” (ovo potonje, naglašavali su neki s ponosom, drugi zlonamjerno, ovisi s koje strane crte ideološkog polja). Neka bude. Ali meni je bliža bilo etimološko tumačenje po svojim morfološkim elementima: ime što je sastavljeno od prijedloga “*amphi*” – ‘unaokolo, okolo’ i imenice “*lochos*” – ‘zasjeda’ ili ‘busija’. Gotovo da čovjek pomisli da mora da je bilo neke i svjesne ironije ili inata u tome, kad je rukopolaganjem dobio takvo ime.

Inače, nisam bio njegov ljubitelj. Nevjerojatan govornik, strahovit retoričar, dikcije koja nije jako zanosila na crnogorsku, nego kao da je bila bliža mojim Gomircima i Goranima, pa i po tome blizak. Ali ipak, idejno i u društvenim i historijskim pitanjima i problemima, suviše smo bili udaljeni.

Šteta.

Jer, u očima koje mu se, duboko usađene u duplje i vazda stisnute nisu dobro vidjele, iza debelih i gustih bijelih obrva starca kojega su od milja zvali “dedo”, što mi je lično, u takvoj suprotstavljenosti racionalne razine i osjećaja, rađalo trenutačnu toplu familijarnost zvuka te riječi, milost i nježnost u njima – vidio sam, kao i u obliku lica, da je i on “taj” – onaj potpuno prepoznatljivi tip, kakav sam viđao kod naših ljudi u Gorskom kotaru, kod Dušana, Mane, Milana. Pomislio bih svaki put da su sličnosti možda negdje potvrđivale i obiteljsku “teoriju” da je većina nas iz toga kraja starinom negdje iz crnogorskih brda.

Tamo u “prapostojbini”, međutim, nedavno je manipulacija, pohlepa i korupcija države koja se izdaje za demokratsku i evropsku, iako njome vlada isti svemoćnik pune trideset i dvije godine, dosegla vrhunac, i udarila i na crkvu. U prljavoj političkoj i ideološkoj gesti apsolutnog falsifikata historije – i crkve i naroda – odlučio joj je taj trećesvjetski vlastodržac oduzeti što je njeno, a onda, u planu za sljedeći korak, promijeniti joj i ime.

I tada se dogodilo nešto neočekivano, i nevjerovatno zapravo: “Starac iz Lochoša”, ako se dozvoli, pokrenuo je narod, digao ga, jedan etnos s dva imena i dva nacionalna osjećaja, podijeljen nadvoje, napola suprotstavljen a napola u harmoniji u ta dva imena što stoje za jedno isto. Narod koji je onda počeo da se diže sam i da hodom, u masama, bez nasilja, samo zapaljenim svijećama i nošenjem svetinja u neviđenom broju brani što je njegovo, a što se zove jednim imenom.

Na samom kraju života, starac je, svemu prijašnjem unatoč, pokrenuo i ostvario nevjerovatnu stvar: protesti nisu samo sačuvali opstojnost nacionalne crkve, sačuvali od desakralizacije hramove, nego je time posredno zaustavio desrbizaciju mjesta, toposa, zemlje u kojoj je sam nacionalni osjećaj – onako kako ga razumijemo i kako mu često i nesvjesno vidimo smisao – začet. Tamo gdje je taj osjećaj *kodifikovan* – Oktoihom i štamparijom, sačuvanim jezikom, predanjem, Kosovskim zavjetom, mrvom i stopom kamena gdje se pred “vražjim plemenom” očuvala mala neosvojena zemlja i točka, iako jedva da se tako i može nazvati iz današnjice – ali ipak – *slobode*. Mjesto gdje je ova pripadnost očuvana na sve načine, plemenite i stravične, čojstvene i suprotne tome, očuvan ustancima, poharama, udarcima i vraćanjima milo za drago (jer “samo je kamen nevin”, kako reče Hegel), očuvano dakako “borbom neprestanom”, suvovošču, glavosjekom, ali predajama i nasljedstvom.

I Njegošem. Fizionomijom, treba li reći uopće, oblikom i sjajem i tonom očiju kao i spominjani potomci, najdalji i najbliži, od Gomirja do Cetinja.

Ne čudi da je učitelj našega mladog i energičnog episkopa pored svega bio i njegošolog.

U liniji, u dijagonali na kojoj se bez prekida prostrla i spaja se nacionalna supstanca, dvije točke krajnje, od Gomirja na zapadu do Cetinja na istoku i *istočniku*, sjaje te oči i dalje, bratstvo po očima. Oči te sjaje nekad mudro, bistro, nekad i genijalno i jedinstveno u čovječanstvu, kao oči onoga što je, prije nego što će otići u Ameriku da obasja čitavu planetu, pohodio gomirski manastir, a nekad surovo, nemilosrdno, u strasti zabluda koje znaju ugušiti i razum na neko vrijeme. Ali sjaje uvijek jer je u njima i iskra koja čini da svemu unatoč, čak i vlastitim, ponekad silnim grijehovima, oni oko njih – narod kojem pripadaju i koji im pripada (ako to izabere!, jer ne mora), ipak i danas postoji i opstoji.

Ne mogu ugasiti takve oči, ni kad odu s ovoga Svijeta.

Ne može zato ni ona točka gdje je usred goranskih šuma, u usjeku šume i blagoj padini gdje je nikao jedan hram, i eno, stoji tamo i čeka da mu dođu oni koji mu vjerom pripadaju. Ali, jednako važno, i da mu dođu i oni čak koji su odabrali drugačiji put. Taj hram je također njihov, drugom vrstom pripadanja. Jer i kad se ne mole u njemu, i oni su dio nečega većeg, ako ni po čemu a onda zato što im je to čega su, htjeli ne htjeli dio, uzimano i ubijano kao nijednom narodu u okolini; dio su nečega što su sačuvali protiv svih pravila i zakona Historije, kao i njenim kontingencijama i iščašenjima, usprotiv okolnostima neumoljivim i strašnim. Još ih ima, još su tu. U govoru, u pogledu na svijet, u svojim pojavnostima fizičkim i umnim, u svojim posebnostima, u svojim razlikama međusobnim, golemim, u svom dobru i svojim grijehovima. Još su tu. I sad pogotovo, kad je svim znakovima dosadašnjim, dugotrajnim i ovim skorima i novima usprkos, stigao još jedan znak, jedan plamičak koji se razgorio u hiljade, desetine hiljada plamičaka kad su se po Crnoj Gori popalile svijeće i kandila u rukama ljudi. U tim je plamičcima znak da još nije sve gotovo, i da taj pečat na duši i u misli, ta oznaka, to kako su “ucijepljeni” kao *sorta*, čupana i kršena, neće nestati.

Ne može drugačije biti.

² Tu je za mnoge od nas dakako potreban nemali kierkegaardovski “skok ka vjeri”, akt prihvaćanja bez skepse i izvan racionalnih granica razuma pitanje toga svega. Ali to sada nije najvažnije ovdje.

DVIJE PJESME I INTERPRETACIJE

SPONZORI I BRAĆA

PIŠE: Muharem Bazdulj

Marina Tucaković je za Zanu Nimani napisala pjesmu „Dodirni mi kolena“ sa stihovima „Znamo se skoro već deset dana/ Daj mi svoj auto i ključ od stana“ koji gotovo da zvuče kao parafraza Doroti Parker. Ipak, bilo bi nefer glas ovog lirskog subjekta svesti isključivo na glas sponzoruše. Ima u ovom razočarenju i nečeg dubljeg, nečeg izvan čisto materijalnog, nečeg, skoro bi se reklo, filozofskijeg

1. KAŽITE TO CVIJEĆEM

One Perfect Rose

*A single flow'r he sent me, since we met.
All tenderly his messenger he chose;
Deep-hearted, pure, with scented dew still wet--
One perfect rose.*

*I knew the language of the floweret;
"My fragile leaves," it said, "his heart enclose."
Love long has taken for his amulet
One perfect rose.*

*Why is it no one ever sent me yet
One perfect limousine, do you suppose?
Ah no, it's always just my luck to get
One perfect rose.*

Dorothy Parker

Jedna savršena ruža

*Poslao mi je tek cvijet, od prvog susreta, tog dana važna.
Našavši tako glasnika koji mu najviše pruža;
Došla je duboko iz srca, čista, od kapi rosa vlažna –
Jedna savršena ruža.*

*Ja dobro poznajem jezik cvijeća;
"Ove su laticice," to znači, "poput srca budućeg muža."
Za vječnu ljubav simbol i dobra joj sreća
Jedna savršena ruža.*

*Kako još nikom nije palo na pamet da mi pošalje
Savršenu limuzinu, da bude od šlepa moje haljine duža?
Ali ne, ono je od čega meni sudbina ne ide dalje
Jedna savršena ruža.*

Doroti Parker
(preveo Muharem Bazdulj)

Doroti Parker (1893. – 1967.), rođena kao Doroti Rotšild, spada među paradigmatične figure američke kulture u dvadesetom vijeku. Pisala je za *Njujorker*, bila holivudska scenaristkinja dva puta nominovana za Oskara, a oko stote godišnjice rođenja njenoj uspomeni je odata počast time što se lik Doroti Parker pojavio i na američkoj poštanskoj markici.

Bila je poznata po progresivnim političkim stavovima te po hedonističkom životnom stilu. Jedna od njenih najslavnijih pjesama je upravo „Jedna savršena ruža“. Pjesma se sastoji od tri katrena, a u svakom je posljednji stih refrenski identičan naslovu same pjesme: „Jedna savršena ruža“.

U prvoj strofi se iz ženske perspektive opisuje jedan skoro arhetipski romantični trenutak. Muškarac i žena su se upoznali i pri prvom susretu su se jedno drugom dopali, „kliknuli su“, kako se to kaže. Vrativši se kući ona neprestano misli na njega i nadasve se pita da li on misli na nju. Pjesma je objavljena prije stotinjak godina, tačnije 1926, u prvoj pjesničkoj knjizi Harperove, što će reći u vrijeme kad nije bilo SMS poruka i sličnih čudesa. Stoga muškarac želeći da poruči ženskom lirskom subjektu kako mu je bilo lijepo, kako misli na nju i kako jedva čeka naredni susret šalje cvijet – jednu savršenu ružu. Kad je o ruži riječ, u prvoj strofi nema ambivalencije – ona je „došla (...) duboko iz srca, čista [je], od kapi rosa vlažna“.

Ipak, tu još uvijek nema materijala za pjesmu, barem onakvu kakvu Doroti Parker želi da napiše. Bez potrebe da naivno do kraja identifikujemo lirski subjekt i građansku osobu pjesnikinje, rekli bismo da im se dob prilično preklapa: to su po svoj prilici rane tridesete godine, u najboljem slučaju kasne dvadesete. Ovo definitivno nije prvi muškarac koji joj se dopao, pa ni prvi koji joj poslije prvog susreta šalje cvijet. Otud i možda reći da poznaje jezik cvijeća i da joj je sasvim jasno, bez ikakve uzbudljive dvosmislice, šta ova savršena ruža poručuje.

U drugoj strofi, dakle, već se naslućuje razočarenje kao dominantno raspoloženje u pjesmi. Međutim, da nema treće strofe i druga bi mogla da prođe kao primjer starinske i pomalo sentimentalne romantike. Tek naknadno zapravo, nakon čitanja treće strofe i u prvoj i drugoj se dade osjetiti ironičan ton.

Jer ruža možda jeste savršena, ali nije stoga nužno i savršen poklon. Ima i drugih mogućih poklona. Može se, recimo, pokloniti i savršena limuzina. Ali nekim ženama je očito sudbina da nikad ne dobiju ništa vrijednije od ruže. Lirski subjekt ove pjesme Doroti Parker za sebe očito drži da je takva žena.

Knjiga pjesama Doroti Parker u kojoj je premijerno objavljena „Jedna savršena ruža“ objavljena je jedva godinu dana nakon što je Frensis Skot Ficdžerald objavio svog „Velikog Getsbija“. I kao što nam Ficdžeraldov roman iz *hic et nunc* perspektive djeluje strašno savremeno jer govori o poslijeratnom tajkunu koji vjeruje da novcem može kupiti sve, sličnu emociju nam priziva i ova pjesma Parkerove. Gotovo da bismo rekli da je to pjesma jedne – sponzoruše.

Marina Tucaković je onomad za Zanu Nimani napisala pjesmu „Dodirni mi kolena“ sa stihovima „Znamo se skoro već deset dana/ Daj mi svoj auto i ključ od stana“ koji gotovo da zvuče kao parafraza Doroti Parker. Ipak, bilo bi malo nefer glas ovog lirskog subjekta svesti isključivo na glas sponzoruše. Ima u ovom razočarenju i nečeg dubljeg, nečeg izvan čisto materijalnog, nečeg, skoro bi se reklo, filozofskijeg. Limuzina je ovdje primjer koji nije tu nužno samo zbog svoje (novčane) vrijednosti, nego i kao nešto nekonvencionalnije od *bloody* savršene ruže. Uostalom da je jedina poenta u materijalnoj vrijednosti, uvijek se mogao potencirati neki zlatni nakit ili drago kamenje. Ali oni bi takođe, makar i na drugi način, bili konvencionalni.

„Jedna savršena ruža“ spada među one pjesme koje u Americi zna skoro svako ko je prošao kroz pristojnu srednju školu, koledž da i ne pominjemo. Kratka je, dovitljiva, duhovita, lako se pamti; ima tu refrensku strukturu donekle sličnu „Gavranu“ Edgara Alana Poa, samo je kraća i još je lišena sablasne atmosfere. Status takvih pjesama često zavisi od izvornog konteksta. Meni se, međutim, još otkad sam je, valjda prije dvadesetak godina, prvi put pročitao, u vezi ove pjesme kao jedna od neizbježnih asocijacija javlja jedna naša lokalna parafraza. U jednoj od epizoda „Alan Forda“, famozni Broj 1 traži od svojih posilnih da smisle dobar marketinški slogan za Cvjećarnicu, a Jeremija se istakne sa idejom da slogan glasi „Kažite to cvijećem“. Da, lik koji šalje savršenu ružu je baš ta vrsta banalnog lika koji pada na slogan „Kažite to cvijećem“. Dok bi se Doroti Parker, baš kao i mi, tom sloganu samo nasmijala, prolazeći kraj famozne Cvjećarnice na svom putu do redakcije *Njujorkera*.

2. IMAO JE SNAŽNIJE RUKE NEGO JA

A Brother

*Being older, I was able for you then,
Won all the contests. You tried hard
And never quite gave in, potential Cain*

*But less than lethal. Later I was still
Winning, had found books a new
Arsenal and you, baffled, lost the will*

*To compete. We grew apart. The eleven plus,
The college years, drove a slow wedge,
Stretching what thin bonds were left between us.*

*Lately when we meet your talk defines
The ache of dead-ends, of roads non taken.
I note your hands are twice the size of mine.*

Frank Ormsby

Brat

*Ja kao onaj stariji, i kad ti prednost daju,
Uvijek sam bio brži i jači. Ti si se trudio
Ne odustajući nikad, Kain u pokušaju*

*Ali ne tako opasan. Poslije na novom polju
Pronašavši knjige, još jedan teren
Gdje sam bio bolji, izgubio si volju*

*Da se takmičimo. Razišli se. Gimnazija
Pa studentski život, polako je rastao zid
Razvlačeći do kraja tkanje naših veza i vizija.*

*Odnedavno kad se vidimo priča ti se kreće
Okolo promašaja i puteva kojim nisi pošao
Tek sad vidim da su ti šake od mojih duplo veće.*

Frenk Ormsbi
(preveo Muharem Bazdulj)

To je valjda jedna od najarhetipskijih priča uopšte: priča o dva brata. Kako ono kaže Andrić na početku petog poglavlja „Proklete avlije“: „To je u novom i svečanom obliku drevna priča o dva brata. Otkako je sveta i veka postoje, i neprestano se ponovo rađaju i obnavljaju u svetu – dva brata – suparnika. Jedan od njih je stariji, mudriji, jači, bliži svetu i stvarnom životu i svemu onom što većinu ljudi vezuje i pokreće, čovek kom sve polazi za rukom, koji u svakom času zna što treba a šta ne treba učiniti, šta se može a šta ne može tražiti od drugih i od sebe. Drugi je sušta protivnost njegov. Čovek kratka veka, zle sreće i pogrešnog prvog koraka, čovek čije težnje stalno idu mimo ono što treba i iznad onog što se može. On je u sukobu sa starijim bratom, a sukob je neminovan, gubi unapred bitku.“

Varijaciju na tu priču razrađuje Frenk Ormsbi (1947.), pjesnik iz Sjeverne Irske, u svojoj pjesmi „Brat“ objavljenoj u knjizi „A Store of Candles“ u vrijeme kad je pjesniku bilo trideset godina. U prvoj strofi se skicira onaj dječiji rivalitet karakterističan za braću iz savremenih porodica. Oni se takmiče u vještinama ili sportu, no prednost starijeg je najčešće nedostižna. Ipak, mlađi brat je uporan, kako pjesnik efektno kaže „Kain u pokušaju“. Kako vrijeme prolazi i dječaci rastu, vještine i sport nisu više jedina oblast gdje se njihova dostignuća međusobno upoređuju. Lirski subjekt, pjesnik, otkriva knjige, literaturu; mlađi, naviknut na poraze, tu i ne pokušava da se takmiči. U podtekstu se sluti ironija: možda je baš to oblast od koje nije smio da odustane, jer tu nema crno-bijelih pobjeda i poraza. „Kain u pokušaju“ na kraju druge strofe gubi volju.

Pjesma se zapravo sastoji iz četiri strofe, četiri tercine; na kraju druge, stigli smo na polovinu pjesme i na kraj djetinjstva. Kao u životu, i u pjesmi se s krajem djetinjstva vrijeme ubrzava. U trećoj strofi, kao u *fast forwardu*, godine prolaze u jedva dvije-tri riječi. Skoro deset godina gimnazije i studentskog života staju u kraj jednog i početak idućeg stiha. Ono što je moglo

da izgleda kao tipična bratska surevnjivost dječaka preraslo je u distancu između dvojice odraslih ljudi.

Naposljetku, slijedi finale. Braća su ipak braća i povremeno se viđaju. Pjesnik, lirski subjekt, primijećuje da mu je mlađi brat sve ogorčeniji, odnosno da sve više priča o svojim promašajima, o pogrešnim putevima kojim je krenuo. Takođe, i tako pjesma završava, tom sugestivnom, a ambivalentnom poantom, primijećuje da su bratove šake duplo veće od njegovih.

**„Brat“, u samo dvanaest stihova,
uspijeva efektno i sugestivno
da ispriča jednu životnu priču
skicirajući praktično čitav
porodični roman**

Cijela je pjesma ispevana u formi obraćanja bratu, sa bratom kao adresatom, dakle. U kontekstu citiranog Andrićevog pasusa, stariji brat se obraća mlađem, odnosno onaj „mudriji, jači, bliži svetu i stvarnom životu“ onom koji je „kratka veka, zle sreće i pogrešnog prvog koraka“. Skoro je nevjerojatno koliko se ova individualna priča poklapa sa arhetipom. Čak i ovaj „pogrešan prvi korak“ je zapravo dobar opis te rezignacije nakon dječijih poraza u bratskim nadgornjavanjima u sportskim i drugim vještinama.

Što se rimovanja tiče, u svim tercinama se slijedi ista šema rime: ABA. U prevodu je to dosljedno praćeno. Karakteristično je takođe da pauze među strofama nisu pauze u naraciji, odnosno strofe ne završavaju tačkama nego se slika i misao po pravilu prelivaju u iduću strofu što takođe doprinosi sugestiji životnog kontinuiteta. U tom smislu pjesma „Brat“, u samo dvanaest stihova, uspijeva efektno i sugestivno da ispriča jednu životnu priču skicirajući praktično čitav porodični roman. To može biti priča o mitskim i historijskim likovima, kao i priča o „običnoj“ braći koju čitalac poznaje iz komšiluka ili škole. A ako i čitalac ima brata, može se prepoznati ili u lirskom subjektu ili u adresatu. Perspektiva je, rekostmo arhetipska, što će reći i svestremenska i geografski univerzalna. U kontekstu maltusovski shvaćene ideje da Zemlja teži ka prenaseljenosti, Umberto Eko je prije dvadesetak godina proricao budućnost u kojoj će se globalno ostvariti „politika jednog djeteta“ te će pojam bratstva postati mitski. Ali čak i u takvom svijetu, ova bi pjesma bila, da parafraziramo Kunderu, artefakt koji istražuje postojanje.

Iz perspektive naše kulture, mene je posljednji stih ove pjesme neodoljivo podsjetio na završetak čuvene pjesme grupe Idoli „Rusija“ kad se kaže:

*Imala je snažnije ruke nego ja
imala je snažnije ruke nego ja
nije mi dozvolila da je savladam
nije mi dopustila da je savladam.*

U „Rusiji“ je prividni paradoks u tome da žena ima snažnije ruke od muškarca, a u „Bratu“ da mlađi ima veće šake od starijeg. U oba slučaja, međutim, važnije je ko ima glas, ko govori, ko priča priču, od snage ili veličine. U umjetnosti je uostalom gotovo uvijek tako.

UZ PREDSTAVE „MONOVID 19“ ZAGREBAČKOG KAZALIŠTA MLADIH I „ZAGREB 2020“ DRAMSKOG KAZALIŠTA GAVELLA

KAZALIŠTE 19.0: IZBJEGLICE IZ VLASTITOG KONTEKSTA

PIŠE: Igor Ružić

Pobratimstvo očiju u mraku više se neće događati u prepunim salama za koje se traži karta više, u posvećenju navodno jednakopravnog posjeta takozvanim hramovima kulture, jer će biti svedeno na ekskluzivnu pretplatu, ponudu koja garantira uživanje striktno i u najboljem slučaju jedanput mjesečno, bez iznimke i povrata sredstava

Kako pandemija uzima maha, kazalište postaje luksuz. Nažalost, polako su, čini se, pale sve one iluzije o neponovljivom bivanju zajedno, o hranjenju duše dušama u zajedničkom doživljaju, sreći koja izvire iz bliskog sjedenja ljudi koji inače imaju malo toga, i svakim danom sve manje, zajedničkog. Kazalište koje je bilo više nije, niti će tako skoro biti, a možda i na njega treba zaboraviti, barem u obliku u kojem ga pamtim. Pobratimstvo očiju u mraku više se neće događati u prepunim salama za koje se traži karta više, u posvećenju navodno jednakopravnog posjeta takozvanim hramovima kulture, jer će biti svedeno na ekskluzivnu pretplatu, ponudu koja garantira uživanje striktno i u najboljem slučaju jedanput mjesečno, bez iznimke i povrata sredstava. Kazalište će morati redefinirati svoje zakonitosti, svoju ponudu i, posljedično, svoju potražnju, i zato će postati nešto drugo, čak i ako se sve vrati na staro, što je, barem iz današnje perspektive, ne baš najvjerojatnije. Obistine li se najcrnje prognoze, o kazalištu će se govoriti kao o gladijatorskim igrama, cirkusu sa životinjama, tv-reklamama s Marlboro Manom ili šetnjama kišnom Venecijom.

Domaćim kazalištima, pogotovo onim institucionalnim, to još nitko nije rekao. Ona i dalje žive, jer na razne načine i iz raznih razloga moraju, kao

da njihovo vrijeme nije prošlo i da zbilja ne poništava njihovu uvjetovanost, kao da nisu izbjeglice iz vlastitog konteksta. Na stranu sama činjenica da je kazalište igra svijeta, a ako svijet hoda s maskama i bitno se manje igra, kako očekivati da produkt kazališta bude onakav kakav je bio. Igrati realistično, dramski izigravati svijet prije pandemije, unositi se u verbalnom klinču drugome u lice vjerujući barem jednako u snagu svojih argumenata koliko i svojih govornih i dišnih organa, a dok publika sjedi „na parove razbroj se“, nosi maske i smrdi po pogrešnom alkoholu, zvuči poput oživotvorenih i prenapregnutih brehtijanskih teorija o kazalištu koje svojom drukčijošću osvještava publiku. Kojoj, pritom, kao ni onda, nikako nije primarno do osvještavanja.

Negdje između ta dva pola, nastale su u zagrebačkom glumištu dvije predstave koje barem djelomično krase svijest o nemogućnosti povratka na staro, o temeljnoj izmještenosti koju čak ni teatar teatra ne može nadomjestiti. Obje su nastale iz nužde, gotovo slučajno ali sasvim sigurno spontano, izvan napisanih i verificiranih planova i programa, financijskih konstrukcija i izvješća o realizaciji, s pravom na postojanje koje im daje jedino prividno popuštanje financijsko-propagandno-političko-repertoarne stege. Zato se

naizgled i dogodila situacija u kojoj institucionalna kazališta barem u pacifističkim okolnostima, ili možda čak historijskim, odmakom, i da ta situacija prolazi, kako kod publike, željne bilo čega u vrijeme kulturne i socijalizacijske deprivacije, ali i kod kritike, koja sad već, s obzirom na stanje fakata, mora čupati iz sadašnjeg posljedičnog i budućeg vjerojatnog nepostojanja. Slabosti koje se pritom otkrivaju na svakom planu sudbinski su vezane uz institucionaliziranu i institucionalizacijsku praksu takozvane žive kulture, a u njoj svoje vrhunaravno mjesto ipak drži izvedbena sorta, pa se zato čini da je svaki pokušaj ujedno i pogreška. Dilema je, naime, ova: održavati pogon ili tek iluziju pogona predstavlja nerješiv problem, koji može rezultirati posljedicama ozbiljnijim od umjetničkog promašaja, dok gasiti pogon postavlja strukturalno pitanje samog bitka, manje iz filozofske a više iz real-ekonomske vizure. Smjestiti se negdje između rada od kuće i reda u kući čini se barem donekle prihvatljivim prijelaznim rješenjem, koje ipak nije, ili nije još, isključivo kapitulacija pred komodifikacijski neusporedivo komotnijim onlajn posredovanjem posredovanog.

Upravo pojam rada od kuće, toliko prostituiran u svojoj nekadašnjoj poželjnosti i sadašnjem čemeru, u domaćoj kazališnoj stvarnosti svedenoj na dva naslova, ima poseban odjek. „Monovid 19“ Zagrebačkog kazališta mladih nastao je iz inicijative dramskih autora koji vode portal Drame.hr, Saveza scenarista i pisaca izvedbenih djela (SPID) te časopisa Kazalište u izdanju Hrvatskog centra ITI (International Theatre Institute), u želji da se da glas i prilika da iz prve ruke, bez takozvanog povijesnog odmaka, reagiraju na nepojmljivu obustavu društvenog ali i, u njihovom slučaju pogotovo, profesionalnog života. Računajući da je njihov izraz artikuliraniji, ne i auten-

tičniji, projekt je okupio epidemijski simboličan broj tekstova raznorodnih i raznolikih autora i autorica, od provjerenih i međunarodno akreditiranih zvijezda do nadolazećih gotovo anonimaca, s tek nekoliko formalnih ograda u smislu monodramskog izvedbenog teksta kraćeg formata. Rezultat je, ne samo brojnosti radi, očekivano kaleidoskopski heterogen, gotovo nemoguć za svođenje u cjelinu osim zborničke. Ipak, dramaturginja Jelena Kovačić i redateljica Anica Tomić bile su vjerne dalekoj perspektivi i (ne) skrivenoj ambiciji projekta da tekstovi ipak ne ostanu neizživljeni i neizigrani, pa su ZKM-u ponudile projekt na samom rubu izvedivosti.

„Monovid 19“ ZKM-a nastao je iz inicijative dramskih autora koji vode portal Drame.hr, Saveza scenarista i pisaca izvedbenih djela (SPID) te časopisa Kazalište u želji da se da glas i prilika da iz prve ruke, bez takozvanog povijesnog odmaka, reagiraju na nepojmljivu obustavu društvenog ali i, u njihovom slučaju pogotovo, profesionalnog života

Kompetitivno superiorna, na primjer, svojedobnom „Zagrebačkom pentagramu“ ili „Pent-Agramu“, predstava koja je spojila „tek“ pet autor/ica, „Monovid 19“ ih ima koliko mu i ime kaže, a u rasteru izvedbenih mikrolokacija unutar ZKM-a nadilazi i neka druga (ne) davna izvedbena prošetavanja tim kompleksnim i potentnim prostorom. Tekstove u rasponu od ispovijesti u realističkoj maniri (Tomislav Zajec, Nina Mitrović, Dubravko Mihanović) preko poetizacije (Goran Ferčec, Espi Tomičić, Olja Lozica, Ivan Penović, Mirna Rustemović, Dino Pešut, Beatrice Kurbel) ili subverzije istih (Ivana Sajko, Dina Vukelić, Luka Vlašić) do satire (Tena Štivičić, Vedrana Klepica, Rona Žulj, Dina Vukelić, Ivana Vuković, Katja Grcić), nemoguće je svesti na barem sličan nazivnik, ali Jelena Kovačić ugurala ih je u tri linije koje čine tri večeri iste predstave. Nasilno tako spojeni, čine zamku za gledatelja koji ima iluziju da može birati želi li, „feminističku“, „političnu“ ili „poetičnu“ liniju, ali zapravo su sve tri jednako prožete tim odrednicama, neodvojive i singularne istodobno. „Monovid 19“ je stoga ozbiljan gledateljski zadatak, kao što je i režijski, jer Anica Tomić je ovdje pokazala da je vrhunska organizatorica scenskog događanja. Ipak, unatoč spektakularnosti činjenice da su tri linije spojene u jednu, da je vodstvo besprijekorno i da cijeli ZKM funkcionira kao izvedbeni stroj, predstava „cijela iz tri dijela“ upravo zbog svoje fragmentarnosti ne daje i ne može dati cjelokupni dojam, a inzistiranje na spajanju sva tri kraka u finalu pod otvorenim nebom prije je programirani pozitivni krešendo nego

odjek temeljne misli segmenata, i tekstualnih izvornika i njihovih režijskih realizacija. Nije ovdje riječ o iznevjeravanju ili manipulaciji, nego tek o (ne) svjesnom odgovoru na „nenormalno“, jer s tolikom količinom teksta koji se na različite načine bave i nose s depresijom, redateljica je poželjela predstavu koja je premijerno odigrana početkom srpnja, kad je iz političko-ekonomsko-turističkih razloga ozračje bilo bitno manje turobno od onog kad su tekstovi nastajali, završiti donekle optimistično: zajedničkim okupljanjem publike u atriju ZKM-a, pod vedrim nebom s pogledom prema gore.

**U punoj autorskoj suradnji
s kućnim dramaturgom
Dubravkom Mihanovićem,
i ansablom nakon svega
spremnim na sve, Filip Šovagović
je postavio dokumentarno-
satirični „dramski koncert“
nimalo kriptičnog naslova
„Zagreb 2020“ u Laubi, „kući
za ljude i umjetnost“, izuzetno
privlačnom privatnom
izlagačkom prostoru otvorenom
za komercijalnu eksploataciju**

Bilo je ljeto i bilo je vruće, kaže pjesma, i ZKM-u je trik prošao. Dramsko kazalište Gavella, međutim, nije trebalo nove mračne priče jer dovoljna mu je (bila) i njegova: usred rekonstrukcije zgrade dogodila se pandemija a zatim i potres pa je kazalište ostalo paralizirano s kadrom na plaći i bez prostora za igranje, probanje, druženje, svađanje i sve ono što čini kazališnu instituciju. Obnovivši tako simpatiju javnosti, Gavella se opirala pozivima da igra u potresom neoštećenim zagrebačkim kazališnim kućama, nego se, uz spasonosne suradnje s Osijekom i Splitom, okrenula virtualnoj sferi. Iz na početku gotovo nemuštih pokušaja komunikacije s publikom, tijekom nekoliko mjeseci iskristaliziralo se par projekata, među kojima je primat izvedbe dobio „Zagreb 2020“ provjerenog, a kućnog autora Filipa Šovagovića. Već neko vrijeme, brojeno dekadama, Šovagovićev status u Gavelli je dvojak jer je istodobno i nezahtjevni član glumačkog ansambla i trajnožareća autorska zvijezda. Ekstremna situacija potaknula ga je na akciju, a vodstvo kazališta da ponovno promisli o njegovom načinu rada i pristane, zapravo, na bilo što. Rezultat je opet solidan, iako ne i spektakularan, koliko god spektakularan želio biti. U punoj autorskoj suradnji s kućnim dramaturgom Dubravkom Mihanovićem, i ansablom nakon svega spremnim na sve, Šovagović je postavio dokumentarno-satirični „dramski koncert“ nimalo kriptičnog naslova „Zagreb 2020“ u Laubi, „kući za ljude i umjetnost“, izuzetno privlačnom privatnom izlagačkom prostoru otvorenom za komercijalnu eksploataciju.

Impozantni galerijski prostor ipak nije dramski ni koncertni, ali ansambli

Gavelle uspijeva ga donekle savladati s mikrofonima ili bez njih pred epidemiološki rastrkanom publikom kako bi izveli somnambulne crtice iz zagrebačkih života pogođenih potresom i zatvaranjem. Sitne kućne neuroze, singulariteti i idiotizmi potencirani izvanrednim stanjem izlaze na površinu, a Šovagović i Mihanović ih bilježe i postavljaju kao da i sebi i drugima žele dokazati da se u izvanrednim uvjetima može i treba raditi izvanredno. Međutim, predstava, iako ima svojih začudnih, pa čak i vrhunskih momenata, među kojima je završna dvadesetominutna suita predvođena Šimunom Matišićem, tek ponavlja uobičajene i već solidno kanonizirane novokazališne obrasce: red impresionističkog soliranja, red „kreativne“ reinterpretacije, red začudnosti i red izvođačke, pa i autorske, osobnosti. Za izvođače takav je postupak, unatoč rijetkim bivšim pokušajima, nesumnjivo oslobađajuće, dok je za standardnu publiku Dramskog kazališta Gavella, koja je u posljednjih dva ili tri desetljeća ponekad i zatvorila oči, ovo dobrodošlo i pozitivno iznenađenje. Za kazalište samo, čak i domaće, to je tek potvrda onoga što se ne smije reći. Filip Šovagović i njegova poetika zaista pomažu željenom prijelazu iz 19. u 21. stoljeće za nominalno najvažniju dramskokazališnu kuću u zemlji, ali i njegova bi poetika već odavno i ovdje trebala biti prepoznata, ovjerena i dopuštena ne samo u vrijeme ekstrema poput potresa i pandemije. Uostalom, tada bi i sama imala relevantan, ne tek sporadično ekstatičan, odgovor.

Nažalost, za to u klasičnim kazališnim uvjetima teško da će biti prilike, još neko vrijeme ili zauvijek. Kazalište uvijek, na koncu, imitira zbilju, a zbilja se svodi na taj čuveni „rad od kuće“. Iako interpretacije, u kazališnom smislu pogotovo, mogu biti brojne, pa se i Šovagović/Mihanovićeva predstava može nazvati kućnim radom i radom od kuće, ali i radom „od“ kuće, dok je „Monovid 19“ samo krajnje stiliziran dokaz koliko je osamljenička pozicija konačno pogubna i po autora i po tekst, sve se svodi na to da ono što kazalište ponavlja, publika već zna. Bilo je tako i sporadično i prije, ali zbilja možda nije bila ovako zanimljiva. Ili se nama danas, radeći od kuće, samo tako čini.

ИЗ ПЛАШЧАНСКЕ ПИСМОХРАНЕ

КРОВОПРОЛИТИЈЕ ГОРЊОКАРЛОВАЧКО

пише: Чедомир Вишњић

**Из сачуване документације,
коју наводимо у оригиналу да
савременом читаоцу проговори
чаробном славјаносерпштином
оног доба, јасно је што се
заправо догодило у цркви,
са рукавцем приче који води
ка сумњи у природу односа
гријешне опанчарева жене и
протонамјесника**

Са проблемом онечишћења крвљу сакралног простора аутор овог записа сусрео се по први пут у свом родном селу. По казивању старих мјештана (Сара Вуцелић) у Доњим Дубравама је у старо вријеме постојала црквица, вјероватно дрвена као и све старе сеоске цркве, у којој су се парохијани потукли и поклали, те је тако крвљу обесветили, да је морала бити порушена. Од тога је собитија тај заселак дубравски, наводно по том боју, прозван Бојанићи, а по логици простора и неким сјећањима чини се да је црквиште могло бити на мјесту данас званом као „Зечева кућа“. Тешко да је ово о имену засеока дословна истина, јер у Доњим Дубравама засеоци су заиста занимљиво именовани, можда као траг неког ранијег вала насељавања, по типичним српским презименима, којих нити је било, нити их данас има међу Дубравцима; Бојанићи, Медићи, Кршићи, Ракићи, Перановићи.. Али неко мало проклетство као да се од тада надвило над село, забиљежена су бар два покушаја обнове – изградње ове цркве, али увијек неуспјешно. Један од тих покушаја, боље документован, обрадићемо опширније у овој серији текстова, а карловачки случај, из нама давне 1830. године, сасвим је другачије, културално гледано, атрактивније нарави.

Нечистоћа жена у менструалном циклусу, старозавјетна је

оставштина. Па иако је источни хришћански поглед на то питање био иновативан и охрабрујући, наиме, Христос је таквој жени дозволио да положи своје руке на њега, (Питер Браун: Тело и друштво, Београд 2012., стр. 157), хришћанска се црква тешко ослобађала старе праксе, нарочито у раном средњовјековљу. Тада се стварала култура уздржавања као јединог истински хришћанског става према путеним чинима; монашки бијег од жена; уздржавање мужева од жена које имају менструацију; пракса да жене у том периоду не могу приступити причешћу, итд. Таква је монашка строгост нарочито чувана у крилу православља, па је опрека у том погледу између монаштва и мирског свештенства, разумљива.

Завладику Лукијана је одавно знано да је са својим свештеницима, сеоским поповима, имао често теобну комуникацију. Њега, образованог националног идеолога, љутила је простота и приземност њихових интереса и поступака, при чему су му наглост и жестина били врло лоши савјетници. Након што је као епископ прешао у Карловац из Плашког, он 1829. тамо сели и богословију, па му је дугогодишњи карловачки свештеник Јован Ђаковић стално пред очима. Овај је имао несрећу да остане млад удовац, што је за православне свештенике увијек била велика невоља, па је о његовим прикљученијима са женским родом остало у архиву више сочних трагова. Све је то Лукијан морао знати, па одатле вјероватно његова тако спремна љутња на намјесника будаштанског. И поред тога, био је Ђаковић цијењен члан своје заједнице, па и шире, са значајном улогом на свом терену у збивањима 1848. године, а упокојио се као парох карловачки 1859. године. Његов ће насљедник ускоро постати чувени Никола Беговић. Милан Радека га по добру спомиње као аутора рукописне Проскомидије у карловачкој цркви, текста „Чтомаја предстојателем“ писаног баш за Мушицког и којечега другог. И он, додуше, спомиње епизоду кад је у цркви претукао неко дијете „лву рикајушчу уподобивсја“. Нарочито је занимљив и неистражен случај његовог сина Јоакима, за којег Радека пише да је као млад официр био „најбољи калиграф у Аустрији“, покушао ту вјештину користити за израду банкнота и зато допао робије. Потом је радио за карловачку црквену општину, за Његоша на Цетињу, да би завршио у Србији без јасног трага.

Из сачуване документације, коју наводимо у оригиналу да савременом читаоцу проговори чаробном славјаносерпштином оног доба, јасно је неколико ствари: јасно је што се заправо догодило у цркви, са рукавцем приче који води ка сумњи у природу односа гријешне опанчарева жене и протонамјесника; види се да је владика Љут и да подржава Консисторију зато што је Ђаковић настојао забашурити ствар, а није без значаја ни то што Лукијан кризом руководи из Беча и Пожуна, гдје, очито, дуже борави (у једном допису у Карловац владика објашњава што Ђаковићу „в том случаи дјелати подобајет“, а то је прије свега, да није могао служити у цркви „без предварителнаг освјашћенија сотворитисја имјевшаго“); а упознајемо још једном и тип обране какву су подузимали сви који су се сукобили са Мушицким, а који се састојао у бијегу у Карловце, под скуте Стратимировићу. Који их је најчешће из својих демагошких разлога узимао у заштиту, стављајући тако епископа под своју контролу и на другој страни, чинећи свештенике овиснима о себи. Уосталом, треба и то дометнути, у свијету Цркве оног времена, љубави и мржње нису били дугог вијека, па често исте актере срећемо у различитим позицијама. Баш Мушицком, то се често догађало.

Честњејшиј Епархијалниј Консисторијуме
мње И.И. високопочитајемаја!

Понеже да 27. Мца Јулија л.т. на божественој литургији, сеј случај прикључилсја јест, в парохијалнеј цркви Карлштадте, сирјеч да житељници здјешњеј имјаном Ани, супруги Лазара Гребљановича мајстора опанчарскога, во времја причасти, по сказанију на мјесте зовомом в препрјате, гдје пол женскиј обично стојит с деснија страни, ток мјесачнија крови показалсја и пролилсја нечајано јест, и мјесто свештено сирјеч Церков оскверниласја.

Сије Честњејшем Епархијалном Консисторијуму всјепокорњејше долженствене подношу, и налога ожимају, что в сјем дјеле творитсја имјет. В Карлштаде 29. Јулија 1830.

Честњејшаго Епархијалнаго Консисторијума всјепокорњејшиј раб

Иванн Диакович намјестник

(У врху документа стоји одредница „копија“, уз потпис и Севастијана Илића, што вјероватно значи да је њему упућена. Међутим, што је важнија, уз ријеч „копија“ стоји Лукијановим рукописом дописана напомена: „Ложна (тј. копија), зане Консисторијум оригинала тоја никога (не) видјел. — Егда тоје извјестован признав јако церков оскверњена јест, како дерзнул 27. вечерњу, 28. 29. 30. И 31. вечерњу с утрењеју (нечитка ријеч) чести?“)

Честњејшиј Консисторијум!

Епитимију Пароху Карлштатскому Иванну Диаковичу за приписујемји јему законопреступниј поступок в смотренији отлученија от свештеноејствија и от всјех бладејаниј парохијалних, с тоју премјеноју в смотренији времена одобряју, да в мјесто мца днјеј в граде, на удобност своју, на соблазнительноје шатаније, паче в мнре Гомирии на покајаније, на счот свој, двадесјат дњеј в отлучении пробавит.

Во Виенне 8. Авг. 830.

Лукијан Мушицки Епископ

Честњејшиј Консисторијум!

Парох Карлштадтскиј и Намјестник Иванн Диакович, в писанији својем от 13. тек. Мца и љетасемо к Нам посланом, поводом наложенија јему за вједомоје преступленије епитимии приључаја копију писанија својега котрим јакоже он излагајет, сбившисја в цркви 27. Јулија случај. Ч. Консисторијуму 31. тогоже мца сообштити хоће и жалујасја противу строгости епитимии, прилагајет, јако из великије нужди и утјесненија принуђајетсја сказати ону просту пословицу: сила закон промјенјује. Зане сија пословица, и из уст простољудина произнесенаја, в дусе и сердце каждаго в православији својем постојанаго Србина мерзкоје чувствованије и крајнеје негодованије причиајет, јако показујшја слабоумије и подлуу душу човека, в каторој плитко лежит корен праотеческаго благочестија; то тојаже пословица из уст сербскога свјаштеника произнесена, не может не бити несносна, ашће би и в малом и дружеском крузе изречена им била. Изложена же им в самом писании посланом Епископу својему, изјављајет купно безобразије и продерзост души.

Того ради налагајетсја Ч: Консисторијуму, да сије посланије Наше, в случаи ашће он Парох Иванн Диакович уже в Гомирии на изреченују епитимију (но никакоже под именем ареста) отшел, заклетому старву М. Гомирија, Теофилу, на тој конец абие сообштите јако да он јему, Пароху Иванну Диаковичу, предизложеноју гнусност изреченија јего пред очеса ставит и от њего реверс, за служити могушћеје употребљеније, о том взишћет, кајетсја ли он или не о том свјаштеника недостојном изражении, и тојже реверс с настојашћим писанијем Ч. Консисторијуму поднесет. Ашће негли буди под којим извјетом он парох Иванн Диакович ашће ту в мјесте обретајетсја, подобним образом ви, Консисторијум, поступите с њим. По сјем неотложно оправите јего в Гомирии на изречено число дњеј. О дјетјех же јего, којих ради ашће би за безобразије и продерзост своју помилованија недостојним не содјелалсја бил, епитимију јего умалили бихом, попеченије межежду тјем всјачески носите.

Во Виенне 22. Авг. 830.

Лукијан Мушицки Епископ

Комисионалниј Протокол иже всъед високаго Налога Јего Високопреосвјаштенством Нашим Господином Епископом в Пожуне 23. Септ/5. Окт 830 изданаго и под днешним, против Пароха Карлштадтскаго Јереја Иванна Диаковича Намјестника же Протопресвитерата Будачкаго предвзјат бист: в том, жеже изсьедити тужбу безименују прјамо реченаго Јереја.

1. Вопрошен бист Гдин Намјестник јест ли она гражданка Анна, супруга Лазара Гребљановича в суботу вјечер, пред кровопролитијем, жеже заутра в недељу в церкви при божественој литургији случилосја јест, находиласја (питање није целовито записано, али се смисао види из одговора)

Истина да помјанута гражданка Анна купно с мужем јеја в речениј вјечер при мње находиласја.

2. Почто муж јеја и она при вами биша и что дјелали?

Супруга помјанутаго гражданина јест в љубви с почившеју мојеју госпожеју жила. И того ради и по смерти јеја доходила вишекрат к мње и дјетјем мојим тако и в речениј вјечер преже мужа пришла, и потом кога муж јеја пришел к мње купно с њеју вечерали и потом љубовно во своја ошла еста.

3. Јест ли Гдну Намјестнику познато било, јако она Анна в зачатии бист, и колико време?

О сјем мње ничто знано бист, ниже сије мене касајетсја.

4. В које времја Анна с мужем јеја от Намјестника к дому својем отшла јест?

По мњении мојем около 9 часов во вјечер.

5. Имјет ли јешћо Гдин Намјестник что о сјем случаи сказати?

Ничто ино разве что и Честъејшем Консистиориуму и Пречестъејшему Архиеписко Митрополитскому Апелаториуму јавил јесм.

Иванн Диакович
Намјестник и Парох Карлштадтскиј

Предста госпожа Ева Попович и вопрошена что јеј от оскверњеној церкви жеже 27. Јулија 830. случисја, знано јест.

Мње знано јест следујушће: она госпожа Анна Гребљанович пришедши в церков дне 27. Јули 830. и при божественој литургији хотјевши опри иконе Исусса Христа свећу зажећи, вnezап ток крови от њеја произиде и тако примјетив Гдр Обрадович кров покри а Анну в стој госпоже Ковачевич всади иджеже многоје кровопролитије сбисја, дондеже ју по совершенији божественија литургији ко служитељу церковному не отведоша...

Јестли госпожи Еви знано јако она Анна дјетја изверше при сјем случаи и чрезвичајном кровопролитији?

По совершенији божественија литургији абије придоша с мужем јеја инии и всју кров покупивше плашчѣами отнесоша ју к

служитељу церковному, иджеже аз примјетити не могла јесм, јест ли дјетја повержено били или није.

Ева Попович

Предста Марта супруга Димитрија Христича, и вопрошена јест ли јеј что познано о сеј Анни Гребљанович?

Мње познато јест сије јако она Анна в суботу Гдна Намјестника и служитеља церковнаго Јосифа при себје на објед позвала иджеже гостишћесја пјеваху и по пол дње око 5 – 6 часов отшла она њекуд под видом купатисја во воду; сије от туду знано что дјетјем својим сказала „дјецо ја идем купати се ако за мене буде отац ваш питао“. А да ју муж јеја бил јест сије не знају ниже знати могу кога к дому приде и с ким“.

Марта Христич

Сим испитаним сушћим по налогу Честъејшаго Консистиориума, јему же сије исьедованије на благоје расужденије подносашеЗ Протокол комисионалниј сотворен јест. В Карловце 10аго октов. 830.

Емануил Прица Протопресвитер Глинскиј
Филип Мајторович Парох

Ваше Преосвјаштенство!

Иванн Диакович Намјестник и Парох Карлштадтскиј под 1. Септем. сјего љета прибил к нам с молбоју да би вина јего, којеја ради, во отсутвии вашего Преосвештенства, от тамошњаго Консистиориума на 30 дневнују во граде издержатисја имушћују епитимију осужден јест, зде апелаторијално пресмотрена била, излагаја мјжду прочими, јако он не вопрошен и довољне не преслушан бив, ненавистију враждујушћих јему осужден сталсја. Того ради вашему Преосвјаштенству препоручити имјејем, да бисте о вине сјего, иначе, јакоже свидетељства достовјернаја показујут, честнаго и по званију својем ревностнаго свјештеника в присуствии вашем подробну изсьедовати, и о винах тогоже негли извинити могушћих увједомитисја а потом изреченије сотворити, и на конец, ашће би присужденијем консистиоријалним довољен не бил, Апелату на нарицательниј Консистиориум Нам дозволити изволили. Ми вину јего и по тому разсудити немогохом, понеже изреченије Консистиоријалноје, којејо силоју јему казн таја изречена бист, приложено не бје.

В прочем препоручајушће, да бисте јему приложеноје посланије в њемже атестати јего возвршћаем, вручити сотворили, с високопочитанијем пребивајем Преосвјаштенства вашего в Карловце 25. Ноемвриа

Обвјазательнејшиј слуга
Стеф Стратимирович

НАША АРХИТЕКТУРА

КАКО НАРОД ГРАДИ –
КОРДУН

ПИШЕ: Жељко Кресовевић

Кад је у љето 1914. године Аустрија заратила са Србијом, дошла је наредба од власти да се српске тробојке на ћошковима и другим дијеловима куће, као и господарским објектима, млиновима, гдје се налазе било какве српске ознаке имају премазати са жутим окером – једна од основних боја Монархије уз црну је и жута – како се не би видјеле

У овој краткој серији од пар наставака имат ћете прилику видјети како народ на Кордуну гради. Сваки крај, регија је карактеристична и по градњи. Љепше украшене куће и квалитетније градње су на „зеленом“ средишњем дијелу Кордуна и оном који се наслања на Банију. Мање по мјери и са мање украса су куће на „бијелом“ Кордуну (међурјече Корана-Мрежница и другим подручјима која гравитирају према Лици. (Кад погледате народну ношњу Кордуна она према том дијелу Кордуна постепено тамни и исто је мање украшена).

Куће су грађене најчешће од кестенових и храстових брвана. На ћошковима су спајане карактеристичним везовима разних врста. Обично је кориштен једноставни „ластин реп“, фркани сијек, те друге врсте „слијепих сјекова“, тзв. „геринга“. Као и једноставнији, преклопне везе.

Обзиром да је Кордун већим дијелом брдовито подручје, често се терен са имало стрмине користио за подрумљење куће (потпуно или дјелимично). Тако да је кућа рађена комбинирано. Подрум од камена, а приземље/спрат од дрвених брвана. Обично је таква кућа имала и „гањак“ (истурена тераса) или „капелу“, што је карактеристично баш за Кордун.

Уколико нема каменог подрума и кућа је на равном терену, обично се не гради и горња етажа. Таква врста градње са двије дрвене етаже је

посебно изражена на Банији. У народу ове врсте кућа зову „чардаци“. На Кордуну их се да наћи на рубним подручјима према Банији – Чемерница, Козарац, Голиња, Трстеница, Бовић, Сјеничак, Велика Врановина...

Као деранчић почео сам се занимати за старе куће. Први црно-бијели снимци „Сменом 8“, невјешто фотографирани и израђивани у неувјетним школским лабораторијама датирају из 1975. године. Оригиначне слике су нестале у рату, преостало их је неколико, за сјећање.

Фотографије су кориштене за стручни рад у предмету „Повијест архитектуре“ у Грађевинској техничкој школи у Загребу. Тај предмет ми је предавала професорица Дагмар Добринчић, иначе савјетница у Заводу за споменике културе и специјалиста за туропољско и посавско народно градитељство, које има дјелимично индиректан утјецај на изглед кућа и на Кордуну, а посебно на Банији.

У архиви има пар стотина фотографија. Главнином су моје.

Има их нешто и туђих.

Настојат ћу сваку такву обиљежити да се зна чија је или откуда је узета.

Највише их је урађено у једној од посљедњих оаза народног грађења. Ради се о групацији кућа у селу Перна (опћина Вргинмост), односно њеном засеку познатијем као Сува Перна. То је онај дио Перне уз цесту која води према Петровој гори.

Кордун је у Другом свјетском рату скоро па сав спаљен. Ове лијепе дрвене куће су преживјеле рат. Прве двије фотографије из ове црно-бијеле серије урађене су у селу Црни Поток (опћина Вргинмост).

Уз овакве фотографије у том стручном раду било је и доста скица цртаних руком (распореда објеката у домаћинству, скица објеката, намјена просторија, реконструкција како је прије то изгледало нпр. док није било пећи, него су у кућама била отворена ложишта и сл.).

Комплетан “стручни” рад дао сам крајем осамдесетих година Станку Опачићу – Ћаници обзиром да је он један од ријетких са нашег подручја који је сурађивао са СКД “Просвјетом” из Загреба. Намјера нам је била да се то објави. Међутим, у рату је готово сав тај материјал нестао

Остала ми је у сјећању предаја тога стручног рада. Дуго и са много пажње листала је тај рад моја менторица, архитектица Дагмар Добринчић, јеврејског поријекла.

Она је била врстан познавалац народног грађења и стручни савјетник и конзултант у Републичком заводу заштите споменика културе. На крају кад је затворила корице упита ме:

- Сине, гдје се налазе ове куће? Гдје је та Сува Перна?
- На Кордуну. Под Петровом гором.
- Ово је вриједно да се заштити.
- И ја мислим. По ничем не заостају од туропољских и посавских дрвених кућа.

...

Тај комплетан "стручни" рад дао сам крајем осамдесетих година Станку Опачићу – Ћаници обзиром да је он један од ријетких са нашег подручја који је сарађивао са СКД "Просвјетом" из Загреба. Намјера нам је била да се то објави. Међутим, у рату је сав тај материјал нестао. Од свега је преостало тих неколико црно-бијелих фотографија на оштећеним филмовима).

Обилазећи те старе куће, амбаре и млинове, за око ми је чешће запињао један детаљ, за који нисам знао објашњење.

Преко сијекова разних врста („ластин реп“, „вркани сијек“ ...) стално је пробијала изблиједјела специфична жута окер боја.

Сијекови на ћошковима lijепих дрвених кућа на разним дијеловима Кордуна често су били украшавани, односно фарбани у

бојама српске тробојке (послије „првог“ рата и у југославенске тробојке, ако гледате из другог угла).

Ових дана се сјећамо Великог рата 1914 - 1918. Кад је у љето 1914. године Аустрија заратила са Србијом, дошла је наредба од власти да се српске тробојке на ћошковима и другим дијеловима куће, као и господарским објектима, млиновима, гдје се налазе било какве српске ознаке имају премазати са жутом окером (једна од основних боја Монархије уз црну је и жута) како се не би видјеле.

Тек 2011. године то ми је објаснио Теодор Ркман – Тешо из Суве Перне. Рођен је крајем двадесетих година прошлог вијека, али је запамтио приче старијих у вези са тим префарбавањем српских тробојки на ћошковима кућа. Тешо је иначе много знао о животу села, обичајима, прошлим временима, а посебно о томе како народ на Кордуну гради.

...

За вријеме ратних година осим „маркирања“, односно пребојавања жутом бојом српских тробојки на ћошковима кућа, то се исто тражило да се уради са тробојкама на ћемерима (на којима су чест мотив, израђене од бојане коже, „шивача“).

Женама није дозвољено да носе „пртене“ ткане торбе на којима је такођер уз разне шаре, кићанке... чест мотив и национална тробојка.

BILA JE TO UTAKMICA ZA KOJU JE ŽIVJELA CIJELA GLINA

U GLEDALIŠTU ODUŠEVLJENJE, A KAKO I NE BI!

PIŠE: Igor Mrkalj

Dragi slušaoci, izvještaj počinjemo sa čestitkama nogometašima „Banije“ za izvanrednu igru u uzvratnom susretu kvalifikacija za Zagrebačku zonu, na izvanrednoj i blistavoj pobjedi protiv jakog protivnika i najzad na velikom uspjehu kluba koji je za 53 godine aktivnog nogometa doživio, bez sumnje, svoj najveći uspjeh

„Posljednje 26. kolo nogometnog prvenstva u Međupodručnoj ligi Sisak – Karlovac – Kutina proteklo je u znaku uzbuđenja. Rješavalo se pitanje prvaka i klubova koji će napustiti ovaj rang natjecanja“, piše sisački tjednik *Jedinstvo* od 7. lipnja 1973.¹ „Zahvaljujući boljem omjeru zgoditaka, petrinjski ‘Gavrilović’ je osvojio naslov prvaka, dok je ‘Galdovo’ s istim brojem bodova drugo. ‘Banija’ iz Gline treća je momčad koja će sudjelovati u kvalifikacijama za ulazak u Zagrebačku zonu“, piše *Jedinstvo*.

Nije nevažno spomenuti da je „Banija“ završila prvenstvo visokom pobjedom nad „Dugom Resom“ rezultatom 6:0, što je bila samo potvrda dobrih igara u prvenstvu u kojem je osvojeno 36 bodova, svega dva manje od prvog „Gavrilovića“ i drugog „Galdova“. Međutim, pogled na tabelu otkriva da je momčad „Banije“ ostvarila najviše pobjeda (16) i postigla najviše golova u prvenstvu (78), što je nagovijestilo nastavak dobrih igara i u predstojećim kvalifikacijama, koje „počinju 17. lipnja 1973.“, kako javljaju *Službene vijesti Zagrebačkog nogometnog saveza i Zagrebačke zone*.² Međutim, kako bi

Jedinstvo, Sisak, 4. srpanj 1973.

momčad „Banije“ ostala u natjecateljskoj formi do početka kvalifikacija, klupska uprava organizirala je još dvije prijateljske utakmice – prvu (7. lipnja) s NK „Segestom“ iz Siska, članom Druge savezne nogometne lige Zapad, i drugu (13. lipnja) s NK „Rudešom“ iz Zagreba, članom Zagrebačke nogometne zone, koja je tada bila treći rang natjecanja Nogometnog prvenstva Jugoslavije.

Prvo kolo kvalifikacija

Prema odluci Upravnog odbora ZNZ-a, za ulazak u Zagrebačku nogometnu zonu u natjecateljskoj 1973/74 borit će se: „Gavrilović“ iz Petrinje,

¹ Mirko Pirc, „Međupodručna liga Sisak-Karlovac-Gospić. »Gavrilović« prvak“, *Jedinstvo*, Sisak, br. 1252, 7. lipanj 1973., str. 20.

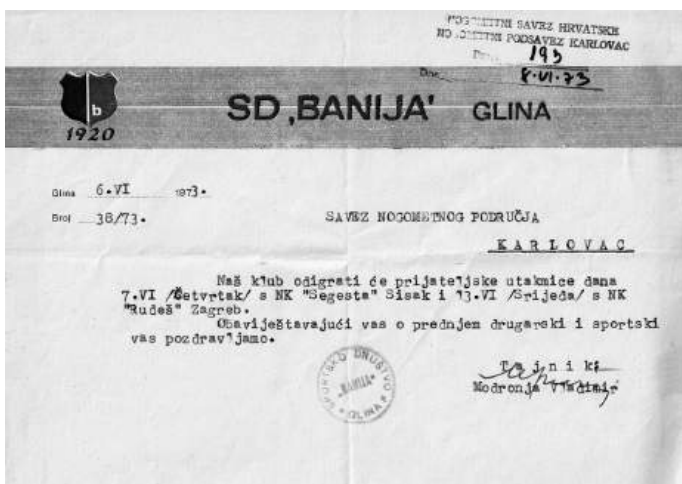
² *Nogomet : službene vijesti Zagrebačkog nogometnog saveza i Zagrebačke zone*, Zagreb, br. 13, 7. VI 1973., nepaginirano.

MEDJUPODRUČNA NOGOMETNA LIGA SISAK-KARLOVAC-KUTINA-SENIORI, 1972/1973:

1. "Gavrilović" Petrinja	26	14	10	2	61:26	38
2. "Galdovo" Sisak	26	15	8	3	57:32	38
3. "Banija" Glina	26	16	4	6	78:37	36
4. "INA" Sisak	26	12	6	8	75:53	30
5. "Duga Resa" Duga Resa	26	11	8	7	35:36	30
6. "Moslavina" Kutina	26	13	3	10	58:53	29
7. "Jedinstvo" Ogulin	26	9	10	7	45:30	28
8. "Sloga" Novoselec	26	10	6	10	48:52	26
9. "Krajišnik" Vel. Kladuša	26	8	7	11	56:73	23
10. "Borac" Novo Selo	26	10	1	15	53:62	21
11. "Ivanić" Ivanić-grad	26	6	8	12	46:53	20
12. "Željezničar" Sunja	26	7	5	14	40:58	19
13. "Zadrugar" Mostanje	26	8	3	15	40:64	19
14. "Pakrac" Pakrac	26	2	3	21	26:89	7

Tabela MNL, sezona 1972/1973.

(izvor: Mirko Čulig, tadašnji tajnik Nogometnog podsaveza Karlovac)

Igrači »Banije« prije početka utakmice u Glini, slijeva na desno: Vukmirović, Mrkalj, kapetan Suzić (9), pomoćni trener Žarinac i Horvatić (2).

Drugo kolo kvalifikacija

Nakon završenog 1. kola, Natjecateljska komisija ZNZ-a ždrijebom je odredila parove 2. kola kvalifikacionih utakmica za popunjavanje Zagrebačke nogometne zone. Određeni su parovi: „Gavrilović“ – „Zagorac“, „Galdovo“ – „Lika“ i „Kemičar“ – „Banija“. Kao što je već rečeno, pobjednici ovih susreta izravno ulaze u Zagrebačku nogometnu zonu. Nedugo nakon ždrijeba, Večernji list objavio je vijest pod naslovom „„Kemičar“ domaćin 'Baniji'“,⁴ a na dan utakmice još jedan članak pod naslovom – „Kemičar optimisti“.⁵ Prema pisanju *Nedjeljnog Vjesnika*, „susreti se igraju u nedjelju 24. lipnja s početkom u 17 sati, a „Kemičar« će svoj susret odigrati u 10 sati ... na stadionu „Hitrec–Kacijan“ iza stadiona u Maksimiru.“⁶

O susretu „Kemičara“ i „Banije“ svjedoče tri sačuvane fotografije igrača obiju momčadi pred sam početak utakmice, kao i više fotografija navijača „Banije“ u gledalištu koji su toga dana u velikom broju stigli na utakmicu u Zagreb.⁷ Utakmica je završila neodlučenim rezultatom 1:1. O slavljenoj atmosferi koja je vladala nedugo po završetku susreta, upečatljivo svjedoči zajednička fotografija oduševljenih igrača i navijača „Banije“.

Dva dana kasnije, o utakmici „Kemičara“ i „Banije“ izvijestile su *Sportske novosti* od 26. lipnja 1973., koje su donijele izvještaj s utakmice.⁸ U tom izvještaju piše: „Zagreb. Igralište nogometne škole 'Hitrec–Kacijan'. Gledalaca: oko 2.500. Sudac: Veljković (Beograd) – 8. Strijelci: 1:0 – Bezjak (27), 1:1 – Mrkalj (45).

Kemičar: Panjkret 7, Radeljić 6, Uzelac 6, Marinić 5, Mlakar 5, Posavec 7, Berić 6 (Supina 5), Krajnović 6, Krajač 5, Vešligaj 6 (Sušec -), Bezjak 6.

Banija: Kosanović 8, Horvatić 7, Roknić 7, Štefanac 6, Slijepčević 6, Radulović 7, Mesar 7, Vukmirović 6, Suzić 8, Pađen 7 (Popović -), Mrkalj 7.

Prema pisanju *Sportskih novosti*, „susret je počeo sa pola sata zakašnje-

Dopis »Banije« od 6. lipnja 1973. o prijateljskim utakmicama uoči kvalifikacija.

„Galdovo“ iz Galdova, „Banija“ iz Gline, virovitički „Drvodjelac“, „Mladost“ iz Ždralova, „Borac“ iz Nedelišća, „Borac“ iz Drnje, „Zagorac“ iz Krapine, „Lika“ iz Ličkog Osika i zagrebački „Kemičar“ – ukupno deset klubova, za tri mjesta koja vode u viši rang natjecanja.

Nakon što je napravljen ždrijeb parova, dana 17. i 20. lipnja 1973. odigrane su kvalifikacione utakmice prvog kola i registrirani ovi rezultati: „Drvodjelac“ (Virovitica) – „Kemičar“ (Zagreb) 0:2, u uzvratu pobjeda „Kemičara“ 7:0. „Mladost“ (Ždralovi) – „Gavrilović“ (Petrinja) 0:0, u uzvratu pobjeda „Gavrilovića“ 3:1. „Borac“ (Nedelišće) – „Zagorac“ (Krapina) 1:3, u uzvratu pobjeda „Zagorca“ 4:0. „Borac“ (Drnje) – „Lika“ (Lički Osik) 5:3, nakon žalbe rukovodstva „Like“ registrirano 0:3 (*par forfait*); u uzvratu pobjeda „Like“ 1:0. Prema izvještaju *Službenih vijesti Zagrebačkog nogometnog saveza i Zagrebačke zone*, „ždrijeb je odlučio da u 1. kolu budu slobodni NK „Galdovo“ i NK „Banija“.“³

³ *Nogomet: službene vijesti Zagrebačkog nogometnog saveza i Zagrebačke zone*, Zagreb, br. 14, 29. VI 1973., nepaginirano.

⁴ „Kemičar« domaćin »Baniji«, *Večernji list*, Zagreb, br. 4277, 22. lipanj 1973., str. 18.

⁵ „Kemičari« optimisti“, *Večernji list*, Zagreb, br. 4278, 23. i 24. lipnja 1973., str. 40. Nogometni klub iz Zagreba osnovan 1955. Osnivač kluba bila je Tvornica boja i lakova Chromos. Od 1963. klub je nosio ime »Kemičar«. Bio je član Druge i Prve Zagrebačke nogometne lige, a potom i član Zagrebačke nogometne zone u natjecateljskoj 1970/71.

⁶ „Kemičarima« dolazi »Banija« (Glina), *Nedjeljni Vjesnik*, Zagreb, br. 9418, 24. i 25. lipnja 1973., str. 9.

⁷ Osobni arhiv Milana Mrkalja.

⁸ Branko Pean, „Kvalifikacijske utakmice za popunu Zagrebačke nogometne zone. Kemičar – Banija 1:1“, *Sportske novosti*, Zagreb, br. 4950, 26. lipanj 1973., str. 14.

nja zbog toga što delegirani suci iz Koprivnice nisu došli u Zagreb.⁹ „Kemičari“ ovog puta nisu prikazali onako dobru igru kao prošlih susreta“, piše u izvještaju. „Najveći razlog za to su gosti iz Gline koji su mirnom igrom tokom cijelog susreta parirali oružju domaćih – igri u sredini terena. Svakako da su Glinjani u prednosti, njihova ‘grlata’ publika sigurno će u uzvratnom susretu pomoći da se domognu Zagrebačke nogometne zone, no, ni za ‘Kemičar’ nije sve gotovo“, pišu Sportske novosti.

„Utkmice drugog kruga kvalifikacijskog kruga za sudjelovanje u Zagrebačkoj nogometnoj zoni donijele su uspjehe gostujućih momčadi“, javio je *Večernji list*.¹⁰ „U Zagrebu, ‘Kemičar’ je izborio samo 1:1 kao domaćin protiv ‘Banije’, dok je u Petrinji ‘Zagorac’ iz Krapine pobijedio sa 2:0 domaćina ‘Gavrilović’. Jedinu pobjedu i potpun uspjeh domaćina zabilježila je momčad ‘Galdova’ koja je visoko sa 5:0 pobijedila ‘Liku’. Uzvratne utakmice u Krapini, Glini i Gospiću igraju se u srijedu 27. lipnja“, javlja *Večernji list*. Ovim izvještajima treba dodati izvještaj sisačkog Jedinstva, koje je nakon prve utakmice napisalo: „Ugodno iznenađenje predstavlja momčad glinske ‘Banije’, koja je u susretu protiv ‘Kemičara’ u Zagrebu izborila neodlučan rezultat od 1:1, što svakako predstavlja izvanredan uspjeh za nogometaše iz Gline.“¹¹

Utakmica u Glini, 27. lipnja 1973.

Nema sumnje da je glinska sportska javnost s velikim zanimanjem iščekivala dolazak „Kemičara“ u Glinu. Bio je to sportski događaj godine i povijesna prilika za obje momčadi da uđu u viši rang natjecanja. Premda je bila riječ o važnom susretu, sačuvane su svega tri fotografije igrača i trenera „Banije“ snimljene prije početka utakmice.¹² Da li postoji još slikovnih izvora koji dokumentiraju ovaj susret u Glini, pokazat će daljnja istraživanja.

Pa ipak, atmosferu prije, za vrijeme i nakon utakmice otkriva nam izvještaj *Radio Siska*,¹³ koji je u radijski eter pročitao Mirko Klobučar, dugogodišnji dopisnik Jedinstva iz Gline.¹⁴ U prilogu ovog opširnog izvještaja nalazi se još jedan, kraći izvještaj, pod naslovom „Banija – Kemičar“, u kojem je upisan rezultat, zatim navedeno mjesto i datum održavanja utakmice, broj gledalaca, sastavi momčadi, imena strijelaca i upisane ocjene igrača.¹⁵ Riječ je o dragocjenim i dosad nepoznatim dokumentima, koji nam pružaju jedinstven i vjerodostojan uvid u odlučujuću kvalifikacionu utakmicu te stoga zaslužuju da budu objavljeni u cijelosti.

Kvalifikacije za ulazak u Zagrebačku nogometnu zonu. „Banija“ – „Kemičar“ 4:0. Glina – Igralište „Banije“. Gledalaca: oko 2.000. Sudac: Petković (Daruvar) – 8. Strijelci: 1:0 – Suzić (5), 2:0 – Vukmirović (55), 3:0 – Pađen (68), 4:0 – Mrkalj (70).

Banija: Kosanović 8, Horvatić 7, Roknić 8, Štefanac 7, Slijepčević 7, Radulović 7, Mesar 7, Vukmirović 7 (Davidović -), Suzić 8, Pađen 8 (Popović -), Mrkalj 8.

Kemičar: Panjkret 7, Radeljić 6, Uzelac 6, Marinić 7 (Jurina -), Mlakar 6,

Trener »Banije« Slavko Luzar (desno) i pomoćni trener Cvjetko Žarinac (u sredini). U pozadini lijevo igrač »Banije« Popović (14).

Posavec 6, Berić 6, Krajnović 7, Krajač 8, Vešligaj 7 (Supina -), Bezjak 6.

Dragi slušaoci, izvještaj počinjemo sa čestitkama nogometašima „Banije“ za izvanrednu igru u uzvratnom susretu kvalifikacija za Zagrebačku zonu, na izvanrednoj i blistavoj pobjedi protiv jakog protivnika i najzad na velikom uspjehu kluba koji je za 53 godine aktivnog nogometa doživio, bez sumnje, svoj najveći uspjeh.

Teško je opisati atmosferu koja je vladala uoči ovog velikog sportskog događaja. Još nakon uspjeha u prvom susretu (1:1) u Zagrebu, ovdje, u Glini, osjećalo se neskriveno pobjedničko raspoloženje. Kulminacija svemu bila je nakon sigurnih 4:0. Vrijedno je zabilježiti i neke detalje koji su prethodili ovom nogometnom spektaklu.

Glina je u srijedu živjela u znaku ovog događaja: parole, klupske zastave na automobilima, pa onda pjesma navijača i zvuci limene glazbe. Na igralištu oko 2.000 vatrenih navijača koji su tom prilikom stvorili pravi – nezaboravni kvalifikacijski štimung.

Kako je tekla utakmica? Nakon sućevog zvižduka razvila se bespoštedna borba iz koje su domaći već u 5. minuti postigli prvi zgoditak. Najprije se Suzić oslobodio Krajnovića, a onda nabacio loptu do Mrkalja. Ovaj čini korak dva i ne oklijevajući puno loptu vraća Suziću, a ovaj glavom sa oko osam metara kraj istrčalog Panjkreta postiže efektan zgoditak. U gledalištu oduševljenje, a kako i ne bi!

I pored vodstva domaćih, gosti imaju nešto više od igre. U 18. minuti nakon jedne brze akcije „Kemičareve“ navale Krajač se nalazi u idealnoj prilici da postigne zgoditak. Na sreću domaćih njegov udarac zaustavila je greda. U 35. minuti Suzić postiže drugi zgoditak. Radost u gledalištu, ali ne zadugo – sudac poništava zgoditak zbog ofsajda.

U nastavku igre domaći u 55. minuti nakon jedne smišljene akcije preko

⁹ Zbog toga je donesena odluka da utakmicu sudi savezni sudac Ljubomir Veljković iz Beograda, koji je popodne tog istog dana bio pomoćni sudac na prvenstvenoj utakmici 34. kola Prve lige Nogometnog prvenstva Jugoslavije »Dinamo« – »Sutjeska« (4:3).

¹⁰ „Kvalifikacije za prvenstvo Hrvatske. »Kemičar« samo 1:1“, *Večernji list*, Zagreb, br. 4279, 25. lipanj 1973., str. 11.

¹¹ Željko Krznarić, „Neuspjeh »Gavrilovića«“, *Jedinstvo*, Sisak, br. 1256, 28. lipanj 1973., str. 20.

¹² Osobni arhiv Milana Mrkalja.

¹³ *Radio Siska* počeo je s radom 1964. Djelovao je kao organizaciona jedinica Novinske i radio-informativne ustanove Jedinstvo. *Radio Siska* emitirao je vlastiti program radnim danom od 13.00–18.00 sati i nedjeljom od 8.00–17.00 sati. Najslušanija govorna emisija *Radio Siska* bio je Dnevnik. *Godišnjak Jugoslavenske radiotelevizije*, Beograd, 1969., str. 30–31.

¹⁴ Mirko Klobučar, „Kvalifikacijska utakmica za Zagrebačku zonu. Banija – Kemičar (Zagreb), Glina 27. lipanj 1973.“, prijepis izvještaja za *Radio Siska*, str. 1–2 (kopija u posjedu autora).

¹⁵ Mirko Klobučar, „Kvalifikacije za Zagrebačku nogometnu zonu. Banija – Kemičar“, izvještaj, Glina 27. lipanj 1973., str. 1 (kopija u posjedu autora).

Vukmirovića koji odmjerenim udarcem sa oko 20 metara udaljenosti postiže drugi zgoditak za „Baniju“. Gosti gube živce – reklamiraju ofsajd. Nastaje natezanje oko suca koji pokazuje na centar.

Nakon ovog zgoditka inicijativa „Banije“ sve više dolazi do izražaja. Igrači domaćih gotovo izgaraju na terenu. Primiče se 68. minuta. Trener Luzar zagrijava Popovića, koji treba da zamijeni Pađena. No, ovaj kao da je prozreo zamjenu trenera, u pravom slalomu sjurio se kroz obranu gostiju i postiže treći zgoditak za svoju momčad. Gosti sve više postaju nemoćni. Dolazi 70. minuta. Vukmirović nešto iz kosa odlučuje se na šut... Tišina u gledalištu. Stativa se ispriječila na putu do mreže. Ipak, akcija nije završena. Na odbijenu loptu natrčava Mrkalj i 4:0 – kraj nadanja simpaticičnih „kemičara“. „Banija“ je ZONAŠ!

Nakon utakmice veliko slavlje koje je potrajalo do kasno u noć. Činilo se – slavili su i stari grabovi popularne „gmajne“.

Novinski izvještaji nakon utakmice

O pobjedi „Banije“ i njenom ulasku u Zagrebačku nogometnu zonu također su izvijestile i brojne novine. Prema izvještaju sisačkog Jedinstva, „danas je gotovo čitava Glina živjela za jedan sportski događaj – uzvratni susret između nogometaša 'Banije' i 'Kemičara', od kojeg je ovisilo tko će postati novi zonaš. 'Banija' je visoko porazila Zagrepčane (4:0) i tako postigla svoj najveći uspjeh u 53 godine postojanja“, pisalo je *Jedinstvo*.¹⁶

Vjesnik je sutradan, 28. lipnja 1973., donio vijest pod naslovom „Visok poraz 'Kemičara'“,¹⁷ dok je *Večernji list* pisao kako „Banija“ „nije dozvolila iznenađenje“ i kako su njeni igrači „visokim omjerom od 4:0 svladali jednog od favorita kvalifikacija „Kemičar““. ¹⁸ Prema izvještaju Sportskih novosti od 28. lipnja, „novi članovi Zagrebačke nogometne zone postale su momčadi 'Zagorca' iz Krapine, 'Galdova' iz Siska i 'Banije' iz Gline. U uzvratnim susretima drugog kola kvalifikacija postignuti su ovi rezultati: 'Zagorac' – 'Gavrilović' 0:0, 'Lika' – 'Galdovo' 4:1 i 'Banija' – 'Kemičar' 4:0“. ¹⁹ Prema izvještaju Službenih vijesti Zagrebačkog nogometnog saveza i Zagrebačke zone od 29. lipnja 1973., „nakon odigranih kvalifikacionih utakmica, članovi Zagrebačke nogometne zone postali su NK 'Banija' iz Gline, NK 'Zagorac' iz Krapine i NK 'Galdovo' iz Galdova. Čestitamo novim zonašima, jer su u vrlo napornim kvalifikacijama, sportskom i fair borbom izborili pravo sudjelovanja u ZNZ-i“. ²⁰

Nedugo zatim, sisačko *Jedinstvo* od 4. srpnja 1973. objavilo je opširan osvrt u kojem, između ostalog, piše: „Nakon dvije sedmice konačno su završene kvalifikacione borbe za ulazak u Zagrebačku nogometnu zonu. Deset se klubova borilo za tri upražnjena mjesta u zoni, a među njima se nalazilo čak tri predstavnika s našeg područja. Bile su to tri prvoplasirane momčadi u natjecanju Međupodručne lige Sisak – Karlovac – Kutina: 'Gavrilović', 'Galdovo' i 'Banija' iz Gline. ... 'Galdovu' i 'Baniji' čestitke“, piše *Jedinstvo*. „Na-

pose Glinjanima koji su ulaskom u Zonu postigli nesumnjivo najveći uspjeh u povijesti kluba. Dodamo li k tome podatak da su uvjerljivo porazili jednog od glavnih favorita u kvalifikacijama, momčad 'Kemičara' iz Zagreba, onda je dojam potpun. Nogometaši 'Banije' ovim su uspjehom najavili možda najuspješniju nogometnu sezonu otkad se u Glini igra nogomet“, piše u osvrtu. „Preostaje nam jedino da momčadima 'Banije' i 'Galdova' zaželimo mnogo uspjeha u višem rangu natjecanja“, zaključuje *Jedinstvo*.²¹

Narednih dana dolazi do reforme natjecanja o kojoj izvještava *Jedinstvo* od 12. srpnja 1973. u članku pod naslovom „U SR Hrvatskoj jedinstvena republička liga“. Prema tom članku, od povratnika iz Druge lige Zapad i vodećih klubova zonskih liga Hrvatske (Zagrebačka zona, Slavenska zona, Splitska zona, Riječko-istarska zona) formirana je jedinstvena Hrvatska nogometna liga, koja postaje treći rang natjecanja, pa Zagrebačka nogometna zona u natjecateljskoj 1973/74 postaje četvrti rang natjecanja. „To je zaključeno na zajedničkom sastanku Izvršnog odbora Nogometnog saveza Hrvatske i zainteresiranih klubova u subotu u Zagrebu“, javlja *Jedinstvo*.²²

U svakom slučaju, na uspjeh „Banije“ i njen ulazak u Zagrebačku nogometnu zonu osvrnuo se i *Karlovački tjednik* od 19. srpnja 1973. „Od 5 klubova s nogometnog područja Karlovac, koliko ih je bilo u Međupodručnoj ligi Sisak – Karlovac – Kutina, svaki je postigao različit rezultat. Samo su igrači 'Banije' iz Gline, zauzevši 3. mjesto sudjelovali u kvalifikacijama i izborili si pravo igranja u Zagrebačkoj zoni. U ovoj momčadi bio je i najbolji strijelac lige Živko Suzić s 29 postignutih golova, te je najzaslužniji što su oni bili i najefikasniji. Iza njih u Zagrebačku zonu plasiralo se i 'Galdovo', dok, inače, prvak i nekađašnji zonaš 'Gavrilović' nije uspio“, pisao je *Karlovački tjednik*.²³

Brojnim izvještajima tog vremena treba pridodati i članak Večernjeg lista od 11. listopada 1973. U tom članku piše, između ostalog, da ulazak u zonu nipošto nije slučajnost, jer „već nekoliko godina Glinjani su radili veoma ozbiljno, gotovo profesionalno.“ Nakon toga se navodi izjava trenera Slavka Luzara, koji se osvrnuo na uspjeh „Banije“ u kvalifikacijama za ulazak u Zagrebačku nogometnu zonu: „Smatram da nam je uz ozbiljan rad i disciplinu u našim nastojanjima znatno pomogla drugarska atmosfera među igračima“, rekao je Luzar.²⁴

Sjećanja i memoarski zapisi

Novinske izvještaje tog vremena nadopunjuju memoarski zapisi samih učesnika, primjerice, Milana Štefanca iz Slunja, koji je od 1970.–1974. nastupao za glinsku „Baniju“. ²⁵ U svom zapisu, pisanom 2013. godine, Štefanac se prisjeća kako je cilj Upravnog odbora NK „Banije“ „bio proći Međupodručnu ligu Sisak – Karlovac – Kutina i plasirati se u Zagrebačku zonu, što je i ostvareno. Bili su to nezaboravni događaji, utakmice na vrhuncu, publika, nezaboravne kvalifikacije protiv Kemičara ... Bila je to utakmica za koju je

¹⁶ „Banija« zonaš – slavlje u Glini“, *Jedinstvo*, Sisak, br. 1257, 4. srpanj 1973., str. 21.

¹⁷ „Visok poraz »Kemičara«,“ *Vjesnik*, Zagreb, br. 9420, 27. lipanj 1973., str. 9.

¹⁸ „Zagorac«, »Banija« i »Galdovo« zonaši“, *Večernji list*, Zagreb, br. 4282, 28. lipanj 1973., str. 15.

¹⁹ Branko Pean, „Zagorac, Banija i Galdovo – zonaši“, *Sportske novosti*, Zagreb, br. 4952, 28. lipanj 1973., str. 2.

²⁰ *Nogomet: službene vijesti Zagrebačkog nogometnog saveza i Zagrebačke zone*, Zagreb, br. 14, 29. VI 1973., nepaginirano.

²¹ Željko Krznarić, „Banija« i »Galdovo« uspjeli – »Gavrilović« nije“, *Jedinstvo*, Sisak, br. 1257, 4.

srpanj 1973., str. 17.

²² „Nogomet. U SR Hrvatskoj jedinstvena republička liga“, *Jedinstvo*, Sisak, br. 1258, 12. srpanj 1973., str. 18.

²³ Ivo Magdić, „Promjenjivi uspjesi“, *Karlovački tjednik*, Karlovac, br. 29, 19. srpanj 1973., str. 20.

²⁴ Vukašin Zorić, „Planovi novog člana Zagrebačke nogometne zone »Banije« iz Gline – Mladošću i drugarstvom do uspjeha – Ulaskom u Zonu Glinjani su postigli svoj najveći uspjeh od osnutka 1920. godine“, *Večernji list*, Zagreb, 11. listopad 1973., str. 14. U članku se također navodi doprinos klupske uprave i navijačke ekipe simboličnog imena »Ludo srce«.

živjela cijela Glina", piše Štefanac, i nastavlja: „Što se tiče ekipe, veliki strateg posebnog karaktera bio je Slavko Luzar, koji je uspio pronaći za svakog igrača poziciju na terenu. Kao trener, bez ikakvih problema ulazio je u utakmicu, sa punom sigurnošću u svoje igrače, koji su shvatili njegov veliki entuzijazam za boje kluba.“ O sebi, Štefanac piše ovako: „Za sebe bih rekao, kako sam u igri bio postavljen za veznog igrača, što mi je odgovaralo, jer sam imao puno prostora na terenu. Poseban zadatak sam imao, što je moguće, da forsiram lijevokrilnu stranu Mrkalj Milana br. 11, što je uspijevalo, jer Milan je imao idealan centaršut i tako su većinom padali golovi preko naših napadača“, piše Štefanac.²⁶

Sjećanja na generaciju iz 1973. i kvalifikacionu utakmicu s „Kemičarom“ podijelio je Čedo Vukmirović na proslavi stote godišnjice glinskog nogometa u Beogradu, 25. kolovoza 2013.²⁷ U nadahnutom govoru, Vukmirović se prvo osvrnuo na organizacioni i stručni dio, i tom prilikom rekao: „Prije svega, bio je to rezultat vredan pažnje, najprije neriješenim ishodom u Zagrebu i briljantnom pobjedom 4:0 na revanšu u Glini. (...) Godinama se u Glini igrao fudbal, bilo je velikih talenata i igrača, dobrih selekcija, ali puno sezona mora proteći da bi jedna bila biserna. Treba se složiti mozaik: dobar i autoritativan predsjednik kluba, trener koji će formirati karakter ekipe, redovno i stabilno finansiranje, i konačno igrači. Vjerujte, kada imate prva tri navedena elementa, tada se igrači lako stvaraju.“

Vukmirović je dao i biografske portrete istaknutih pojedinaca: „Predsjednik kluba bio je Berislav Kuhar, dipl. ekonomista i direktor Pamučne predionice u Glini. Veoma agilan, autoritativan, smiren i dobronamjeran čovjek. Njegovim dolaskom i finansije, kao treći element, su se stabilizovale. Kuhar se, kao predsjednik, posvetio organizaciji kluba. I pored velikih obaveza u najvećem radnom kolektivu u Glini,²⁸ predano je radio na unapređenju glinskog fudbala i naše ekipe.“

Trener je bio Slavko Luzar, bivši igrač Banovca i legenda kluba.²⁹ Njegov pristup igračima bio je specifičan. Luzar je prije utakmice uvijek imao kratak sastanak sa igračima, zadržavajući se na elementu motivacije. Tek poslije toga prilazio je igračima, posebno ključnim, i određivao individualne zadatke. Bilo mi je u početku to neobično. Luzar je po profesiji bio trgovac, ali mu nije bila strana psihologija čovjeka i svijest da je svako od nas u timu imao naglašene vlastite osobine: igračke, tehničko-taktičke i fizičke. Razmišljajući kasnije o ekipi, uvidio sam da je do kraja poštovao našu individualnost, koja se istinski ispoljavala u okvirima kolektiva. Napominjem da nikog posebno nije preferirao. Prednost je imao kolektivni duh što se može vidjeti u realizaciji na utakmici u Glini. Bila su četiri različita strelca“, prisjeća se Vukmirović, i nastavlja:

„Sastav ekipe: Kosanović na голу, bekovi Roknić i Horvatić, half linija Mile Štefanac, Slijepčević, Radulović, te napad Mesar, Vukmirović, Suzić, Pađen i Mrkalj, bio je za poštovanje. ... Pritom napominjem da su svi igrači imali jak mentalni sklop, sa zavidnim motoričkim sposobnostima i primjerenom tehnikom, kako vladanja loptom, tako i distribucijom u toku igre“, kazao je Vukmirović, koji je potom rekao i nekoliko riječi o svojim suigračima:

„Kosanović – rijetko racionalan golman, vrlo pouzdan u šesnaestercu, nekad i parader, ali u funkciji odbrane gola. Roknić – odlikovao se izuzetnom sportskom inteligencijom i nevjerojatno se snalazio u delikatnim situacijama. Horvatić i Mesar – mislim da su bili najbrži igrači lige. Zbog velike brzine, Horvatić je dobio adekvatan nadimak 'Zec', dok je Mesar bio majstor za 'lažnjak'. Slijepčević i Radulović – igrači sa zavidnom sigurnošću u zadnjoj liniji. Obojica su imala odličnu koordinaciju tijela kod oduzimanja lopti. Mile Štefanac – vrlo vrijedan i tehnički obrazovan igrač. Vukmirović – dug pas. Pađen – izrazito dobar šuter i uz Suzića, Mrkalja i Vukmirovića, strelac na kvalifikacionoj utakmici. Suzić – golgeterska legenda. Majstor za polušanse i odličan udarac glavom. Mrkalj – perfektan efe centaršut lijevom nogom, iako je dešnjak.“

Govoreći o generaciji iz 1973., Vukmirović je istaknuo: „Naš uspjeh je bio tim veći što su i ostale ekipe iz kvalifikacija bile vrlo kvalitetne, dobro organizovane, posebno u velikim centrima, kao Zagreb, gdje je bilo više stručnih ljudi i čije su privrede i finansije bile daleko jače. Ostvareni uspjeh treba stalno isticati, jer se iz njega crpi inspiracija za nove generacije“, poručio je Vukmirović na kraju svog izlaganja.

Sjećanja Čede Vukmirovića i memoarski zapisi Milana Štefanca predstavljaju osobna svjedočenja iz prve ruke i dragocjeni su izvor za utvrđivanje povijesne istine o kvalifikacionoj utakmici „Banije“ protiv „Kemičara“ u Glini. Riječ je o vrijednim priložima, koji proširuju naše dosadašnje spoznaje o jednoj od najuspješnijih generacija u povijesti NK „Banija“ i glinskog nogometa u cjelini.

Zaključak

Ovo istraživanje predstavlja pokušaj da se uz pomoć dosad nekorisćenih povijesnih izvora, novinskih izvještaja, sjećanja i memoarskih zapisa te sačuvanih fotografija, rekonstruira i analizira jedna od najznačajnijih utakmica u povijesti nogometa u Glini. Istraživanje potvrđuje da je ulazak „Banije“ u Zagrebačku nogometnu zonu bio najveći uspjeh u dotadašnjoj povijesti glinskog nogometa. Nema sumnje da je za daljnji razvoj i popularizaciju nogometa u ovoj sredini presudnu ulogu imala upravo pobjeda „Banije“ protiv „Kemičara“ u Glini, 27. lipnja 1973.

²⁵ Milan Štefanac bio je jedan od ponajboljih igrača u povijesti NK »Slunj«. Mirko Čulig, "60. obljetnica postojanja NK »Slunj« u Slunju (1937–1997)", *Povijest hrvatskog sporta*, Zagreb, god. 28, br. 115, prosinac 1997., str. 14–20.

²⁶ Nedatirano pismo pod naslovom "Prikupljanje građe za monografiju NK Banovac 1913–2013", str. 1–2, kojeg je poslao Štefanac Milan, Kralja Zvonimira 33, 47240 Slunj i dostavio Klobučar Mirku u Glini (kopija u posjedu autora). Iz nekog razloga, klupska monografija nikad nije dovršena, niti objavljena.

²⁷ Čedo Vukmirović, "Historijski uspjeh Nogometnog kluba »Banija« Glina – generacija 1973.", izlaganje održano na Proslavi 100 godina fudbalskog ili izvorno nogometnog kluba »Banovac«, a kasnije »Banija«, Beograd, 25. avgust 2013. (kopija u posjedu autora).

²⁸ Mirko Belošević, "Pamučna predionica Glina 1959/1963/1986. godine" u: *Glina. Gliniski kraj kroz*

stoljeća, zbornik radova, Glina - Zagreb, 1988., str. 461–467. Prema popisu stanovništva iz 1971., Glina je imala 4.558 stanovnika, dok je općina brojila 28.336 stanovnika. Milan Mrkalj, "Društveno-ekonomski razvoj općine Glina u poslijeratnom razdoblju" u: *Glina. Gliniski kraj kroz stoljeća*, str. 453–460.

²⁹ Pravim imenom Ladislav Luzar bio je istaknuti igrač i kapetan NK »Banovac« 1950-ih i 1960-ih godina. Međutim, organizacijske i financijske, a onda i rezultatske poteškoće dovele su do diskvalifikacije »Banovca« iz I. razreda nogometnog podsaveza Sisak u ožujku 1968., nakon čega je u svibnju 1969. osnovano Sportsko društvo »Banija« Glina. U okviru novog društva osnovan je NK »Banija«, koji u kolovozu te iste godine počinje od najnižeg ranga – II. razreda nogometnog podsaveza Karlovac u natjecateljskoj 1969/70.

³⁰ Milan Mrkalj, "Sto godina nogometa u Glini (1913 – 2013)", *Љетопис Српског културног друштва 'Просвјета'*, Zagreb, svezak XVIII, 2013., str. 239–260.

РИЈЕЧИ КОЈЕ СПАЈАЈУ И РАЗДВАЈАЈУ

МУКА ЈЕ ИСТА, САМО СЕ ДРУГАЧИЈЕ ЗОВЕ

пише: Милутин Дедић

Док сам живео у Далмацији више пута сам чуо како стари шибенски тежаци кажу: „Е, добар ти је сад, или колики ти је сад и слично“. Нисам на то обраћао пажњу све док нисам приметио да и Крајинци употребљавају израз „сад“. А реч „сад“ је назив за млади виноград до четврте године кад почиње да даје очекивани род

Распад Југославије, заједничке државе Лужних Славена, праћен поделама свега и свачега, највише се одразио на језику. Више се настојало, по сваку цену, истаћи неку разлику, била она стварна или измишљена, него што се указивало на заједничке вредности и изворишта. Далеко сам од тога да би се тиме шире бавио, али кад је реч о виноградарству и винарству онда вреди подсетити на неке подударности и сличности. За пример сам узео два позната винска региона: Неготинску Крајину и средњу Далмацију. Тако далека, а тако блиска.

Док сам живео у Далмацији више пута сам чуо како стари шибенски тежаци кажу: „Е, добар ти је сад, или колики ти је сад и слично“. Нисам на то обраћао пажњу све док нисам приметио да и Крајинци употребљавају израз „сад“. А реч „сад“ је назив за млади виноград до четврте године, кад почиње да даје очекивани род. И радње које се обављају да би сад био добар, исте су и у Крајини и у Далмацији.

Највише ме изненадило прављење пића у Крајини познатог под називом шилер, а у Далмацији беванда. Ради се о истом пићу са два различита имена оба страног порекла (прво немачког, а друго италијанског). То пиће је у обе средине било веома цењено, јер су га

укућани пили током целе године, а оно право вино су продавали. Беванда, односно шилер, добијала се тако што се након истакања црног вина из комине (у Шибенику се каже друп) у исту сипала вода која после неколико недеља, по боји и укусу, поприми својства вина. У Шибенику се правила и тзв. друга или танка беванда. Након добијања оне прве у преосталу комину се поново сипала одређена количина воде и након дужег времена добијало се пиће ниске градације којим се најбоље гасила жеђ у врелим данима кад се по цели дан радило у винограду.

Занимљиво је да су стари шибенски винари, углавном, продавали три врсте вина: црно, бело и опол. За свако од њих постојао је одређени симбол. Ако се продавало црно вино онда би се по граду, као својеврстан путоказ, постављале границице смреке, за бело вино границице маслине, а за опол бора. Беванда се није продавала.

Верујем да би и шилер, односно беванда, подједнако пријали и онима којима су разлике прирасле за срце, као и онима који баш и не маре много за њих.

Посебно занимљиво је средство за пренос вина или воде које се употребљавало у обе средине. Реч је о специфичним бурадима која су по облику дугуљаста до једног метра, запремине око 50 литара, која се у Крајини зову фучије, а у Далмацији вучије. Оне су тако ергономски обликоване да што боље приањају уз леђа коња или магарца. Али, вучије су се чешће виђале на леђима жена које су километрима пешачиле до неког извора воде у време кад суша притисне кршевиту и шкрту далматинску земљу. Гледао сам их више пута како са вучијама на леђима носе воду са Уздаја, извора близу Уздах куле између села Дубравице и Рупе у општини Скрадин. Суров је то предео – каменит и без вегетације, избраздан вододеринама, готово неприступачан. И, ето, баш ту, на једној стрмини под повећом стеном тихо, али непрекидно, жубори свежа и драгоценачна течност без које је живот незамислив.

Када је реч о подударностима или заједничкој судбини Крајине и Далмације онда ваља рећи и то да су се, на пример, и шибенске конобе и неготинске пимнице нашле у истој ситуацији. Додуше, шибенске конобе су претворене у кафиће, бутике, складишта, кладионице и сл., дакле, изгубиле су свој изворни смисао, а крајинске пимнице, по суштини идентичне конобама, нису успеле да одоле зубу времена и људском немару, тако да их је остало тек неколико у Рајцу, Рогљеву и Смедовцу.

Скренуо сам пажњу само на неке подударности, а сигурно их има још. На пример: дубрава, коса, главица итд. Можда ће их неко једног дана боље објаснити и показати да разлике ма колико различите можда и нису баш неке разлике. А што се тиче мука, које прате рад у винограду, продају вина и долажење до воде, оне остају исте. Разлике које су неким постале омиљене муку сигурно не чине мање мучном.

СРПСКА КУЛТУРНА, “СПОРТСКА И ЗАНАТЛИЈСКА ДРУШТВА У ОСИЈЕКУ“,
КНЦ „МИЛУТИН МИЛАНКОВИЋ“, ДАЉ, 2020.

СРБИ У ОСИЈЕКУ

пише: Зоран Мишковић

Власт НДХ забранила је дјеловање свих српских друштава, а зграда Српског културног дома у Осиеку предана је на кориштење Нијемцима. Током 1941. страдавају архиви и инвентар свих српских друштава у граду. Пред крај Другог свјетског рата 1944. године, у савезничком је бомбардирању Осиека зграда Српског дома напосљетку срушена

Почетком 40-тих година 19. стољећа, у Аустријском царству доминирао је промађарски и проњемачки утјецај, посебно на просторима Троједне краљевине, с циљем асимилације њезиних становника. У испреплетеном дјеловању високообразованог грађанства и обичног пука, средином и у другој половини 19. стољећа, основана су српска културна друштва у Осиеку. Године 1847. реорганизиран је мјешовити црквени аматерски кор у Српско друштво црквеног пјенија. Ово је друштво међу првима те врсте код Срба на подручју Славоније, а основано је само девет година након првог српског пјевачког друштва насталог у Панчеву. Иницијативом Марка Аксентијевића, 1851. године друштво почиње његовати и свјетовну гласбу те мијења назив у Српско певачко друштво. Свој ће културни рад наставити под окриљем Српске православне црквене општине, наступајући на Светосавским беседама, славама и забавама осјечких Срба. Око 1883. године, друштво се окреће називу Српско певачко друштво „Гусле“, а Управни одбор, на челу с Васом Муачевићем, упућује прва друштвена правила 30. свибња 1885. године Земаљској влади у Загреб. Одобрењем тих правила, друштву је омогућено јавно наступање.

Иако забрањено за вријеме Првог свјетског рата, рад обнавља већ 1919. године. СПД „Гусле“ ће између два свјетска рата организирати многобројне концерте, Светосавске беседе и прославе, а на својим ће

наступима окупити сво грађанство тадашњег Осиека. На њиховим ће наступима судјеловати сва значајнија имена тадашње осјечке гласбене сцене: Лав Мирски, Јулије Кугли, Људевит Розенберг, Дита Ковач и др. Сурадњом с братским друштвима ХПД „Липа“, РПД „Бајан“ и СПД „Лири“, СПД „Гусле“ било је предводником у сурадњи између разних народности у Осиеку, жустро судјелујући и доприносићи осјечкој гласбеној сцени. У раздобљу између два свјетска рата, рад СПД „Гусле“ обиљежили су коровође протојереј-ставрофор Јован Николић, професор Душан Зебић и професор Карел Хладку. Пјевачке корове повели су и ван Осиека, што је резултирало наградама и позитивним новинским критикама. Овај богат културни рад СПД „Гусле“ потакнуо је настанак горњоградског Српског певачког друштва „Змај“ 1. травња 1922., чији ће гласбени пут у Горњем граду наставити, од 1933. године, Српско црквено певачко друштво „Свети Сава“.

Дана 26. листопада 1868. године, Срби су основали Српску читаоницу, која је наслиједила „Библиотеку источнаго неунитатског исповеданија“ из 1833. и „Осечку Библиотеку Сербску“ из 1837. године. Српску читаоницу основао је протојереј Лазар Поповић, а друштво је кроз свој рад успјешно окупљало Србе и припаднике других народа. То се пак посебно интензивирало, након што је проњемачка власт у граду присилно угасила ОПД „Липа“, што доводи до преласка њезиних чланова

у редове ове читаонице. На иницијативу Паје Муачевића, у Горњем је граду 1904. године заживјело и Српско читаоничко друштво. Српска читаоница у Доњем граду дјеловала је током Првог свјетског рата, а након рата наставља своју културно-просвјетну дјелатност. Своју 60. годишњицу постојања прославила је 1929. године, чувајући у својим фондусима стотине ријетких књига. Горњоградску читаоницу ратни су догађаји 1914. године угасили, али она свој рад обнавља већ 1920. године иницијативом Јована Коцкара и Марка Станичкова.

Године 1847. реорганизиран је мјешовити црквени аматерски кор у Српско друштво црквеног пјенија. Ово је друштво међу првима те врсте код Срба на подручју Славоније, а основано је само девет година након првог српског пјевачког друштва насталог у Панчеву

Из ових је културних друштава долазио и снажан потицај за оснивање других културних друштава. Положај Осијека те његова добра повезаност с Војводином, јужном Угарском и средишњом Хрватском омогућавали су проточност робе те јаку трговину. У таквим је околностима 1891. године основана и Српска занатлијска задруга, која је до Првог свјетског рата окупљала обртнике, бринувши око важних питања њихових дјелатности. Дана 3. листопада 1899. основана је и Српска ратарска и занатлијска штедионица као задруга, која се бринула за кредитирање Срба обртника. Друштво је одржавало разне забаве, док 1905. године потпомаже и рад Српског сокола у Осијеку. Успјешан рад, бројни чланови и политичко-друштвени тренутак омогућили су 1921. године куповину друштвене заставе и барјака под покровитељством Милане Максимовић, унуке патријарха српског Георгија Бранковића. Од 1925. задруга је финансијала обртнике с обртом од најмање три године, а 1932. године наставила је дјеловати као Српска занатлијска кредитна задруга.

До Првог свјетског рата међу Србима у Осијеку заживјела је и Српска женска добротворна задруга те Српски соко. Женско добротворно друштво основали су Ана и Васо Ђурђевић 1897. године, како би помагали сиромашним суграђанима, остваривши својим дјеловањем велики културни допринос за Србе у Осијеку. Тако су 1910. године чланови судјеловали на изложби српских женских рукотворина у Прагу, док су за вријеме председнице Олге Зебић одржавали разне хуманитарне акције, основавши 1937. године Фонд за подизање Српског културног дома у Осијеку. Српски културни дом отворен је 22. рујна 1940. године као мјесто за сва српска културна и занатлијска друштва у граду.

Српски соко у Осијеку основан је 1905. године као спортско друштво с промицањем тјеловјежбе и националног духа, али је 1923. године, под притиском оснивања јединственог југославенског сокола, угашен.

Власт НДХ забранила је дјеловање свих српских друштава, а зграда Српског културног дома у Осијеку предана је на кориштење Нијемцима. Током 1941. страдавају архиви и инвентар свих српских друштава у граду. Пред крај Другог свјетског рата 1944. године, у савезничком је бомбардирању Осијека зграда Српског дома напосљетку срушена.

Такве су прилике довеле до стагнирања у њихову раду, које је потрајало све до краја шездесетих година прошлога стољећа. Друштво је знатније започело с радом на културном плану 1969. године, што је трајало све до забране СКД „Просвјета“ у Југославији 1971. године

Градске комунистичке власти, по завршетку рата 1945. године, једино СПД „Гусле“ издају дозволу за даљњи рад. Од 26. септембра 1945. године у Осијеку дјелује и новоосновано друштво Српско културно-просвјетно друштво „Просвјета“ – пододбор Осијек. Ипак, СПД „Гусле“ ће се од 1947. године увјетно сјединити са СКПД „Просвјета“ – пододбор Осијек, у којему ће наставити дјеловати као Пјевачка секција „Гусле“. У склопу СКПД „Просвјета“, СПД „Гусле“ прославило је 1951. године своју стогодишњицу постојања, организирајући фестивал пјесме у просторијама Дома културе у Горњем граду. Пододбор Просвјете у Осијеку захваљујући великом броју својих пријератних чланова, све до 1954. године одржава традиционални дух српских читаоничких друштава и СПД „Гусле“, ушавши након тога у раздобље неразумијевања за своје културне садржаје. Такве су прилике довеле до стагнирања у њихову раду, које је потрајало све до краја шездесетих година прошлога стољећа. Друштво је знатније започело с радом на културном плану 1969. године, што је трајало све до забране СКД „Просвјета“ у Југославији 1971. године.

(Аутор Зоран Мишковић рођен је у Осијеку 1993. године, гдје је завршио основну школу и гимназију. Медицински факултет завршио је у Новом Саду 2018. године. Члан је Матице српске од 2012. године. Одгајан у породици која његује традиционалне и хришћанске вриједности, рано је исказао љубав и интерес за културну баштину и повијест. Од дјетињства је члан СКД „Просвјета“ пододбор Осијек. Одјавио је радове „Васо Атанасијевић: докторска дисертација одбрањена у Пешти 1826.“; Српско певачко друштво Гусле и Задужбине као фактор очувања националног идентитета Срба у Осијеку.)

ЉИЉАНА Д. БУК: НЕКИ ДРУГИ, ПАРТИЗАНСКА КЊИГА, КИКИНДА, 2020.

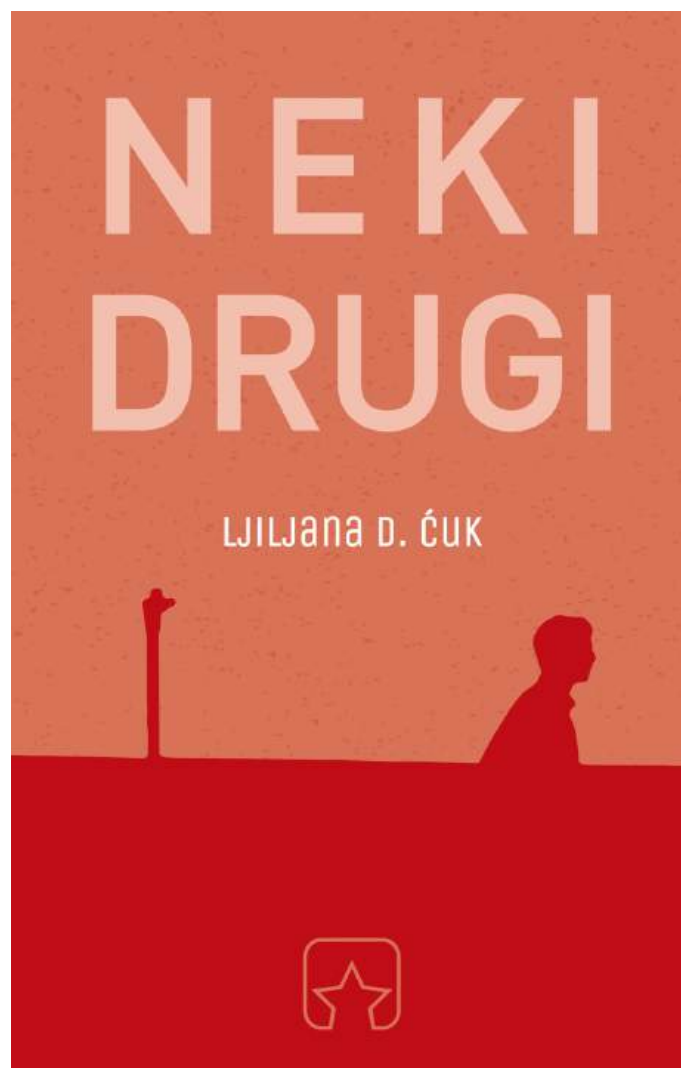
ТРАЈНО СТАЊЕ ОЧАЈА

пише: Драган Бабић

Након примећених дела других писаца, збирка Љиљане Д. Ђук наставља едицију „Првоборац“ издавача Партизанске књиге, и то у маниру који подсећа на раније наслове – у питању је опет прецизно написана и минималистички постављена проза чији асоцијативни ефекти и симболички домашаји умногоме премашују не само њен обим и оквире, већ и списатељско искуство саме ауторке

У нашем тренутном стању књижевности, у којем је судбина безмало свих књига изузетно тужна и трагична, најтужнија и најтрагичнија је судбина првих књига младих и неафирмисаних аутора. Оне се најчешће објављују на основу конкурса библиотека, културних центара, фестивала и других пригодних догађаја који подржавају почетнике у свету писања, али одабир рукописа за штампање не значи да ће књига која проистекне из њега добити икакву пажњу. Напротив, дела која се публикују на тај начин обично не добијају било какав уреднички или лекторски третман, а по штампању наилазе на малу или скоро никакву дистрибуцију. Због тога долази до мањка рецепције, те су издавачи који се одваже да уврсте прва дела у свој издавачки план ретки, али и изузетно вредни за развој целокупне књижевности. Један од таквих је кикиндска Партизанска књига, а међу новијим првенцима из њихове продукције је и збирка прича „Неки други“ Љиљане Д. Ђук.

Након примећених дела Немање Јовановића, Дениса Чокића, Мирослава Ђурчића, Димитрија Буквића, Драгане Мокан и Миљана Милановића, ова збирка наставља едицију „Првоборац“ тог издавача, и то у маниру који подсећа на раније наслове – у питању је опет прецизно написана и минималистички постављена проза чији асоцијативни ефекти и симболички домашаји умногоме премашују не само њен

обим и оквире, већ и списатељско искуство саме ауторке – али и уводи значајну количину иновација, намећући се у корпусу првих књига које су публиковане протеклих година и избегавајући већину замки и мањкавости првих издања. Пре свега, у питању није толико стилски, тематски или технички ефекат којим се Ђук користи колико се ради о атмосфери прича на којој она инсистира. Девет текстова које сабира ова збирка су у међусобном односу дозивања и аутореференцијалности понајвише због једног очигледног и неизбежног стања очаја и апатије које избија из сваке појединачне приче, из (скоро) сваког појединачног јунака, и из сваке појединачне ситуације. Радило се о младима који су на почетку својих двадесетих или пак о старијим ликовима са одређеним животним искуством акумулираним иза себе, то стање очаја манифестује се у њиховим мислима, поступцима, односима у које ступају са људима из своје средине и везама које формирају са непознатима. Премда би било једноставније то стање описати као последицу ратно-транзиционог периода који већ три деценије траје на овим просторима, ствари нису увек толико једноставне у овој прози. Наиме, чак и из јунака који се на први поглед чине као заокружени и испуњени на приватном и пословном плану, као и из оних који напуштају домовину у потрази за срећнијим животом, избија очај који није само у вези са њиховим

материјалним стањем или посматрањем света из перспективе финансијског губитка, већ је тај очај заснован на њиховом осећању стварности и помирености са чињеницом да се ништа добро не може десити на дугорочном плану. Сва тренутна задовољства и свака прилика у којој се то перманентно стање очаја привидно заборавља води ка још већој катастрофи у којој животи јунака одлазе више корака уназад и враћају се на стање које је још негативније од онога у којем их читаоци затичу на почецима наратива који се отварају у in medias res маниру. Уместо да их тера напред, Ђук своје јунаке наводи на непрестано и вишеструко регресирање на неколико различитих нивоа, чиме доказује способност за изневеравање читалачких очекивања и вођење приче у неочекиваном смеру, што се намеће као нарочито важан фактор ове збирке када се зна да је у питању ауторкино прво дело.

Тематски гледано, део прича се мање или више усмерава на свакодневицу радника из корпоративних окружења, односно професионалаца младог и средњег доба који цео свој живот посвећују покушајима да дођу до унапређења и стекну бољу позицију у компанији за коју раде. Тај живот – или „живот“, како бисмо га могли описати, знајући коју количину времена, труда и енергије ти појединци посвећују свом путу ка професионалном успеху – махом је ограничен и креће се између, са једне стране, потреба послодавца и пословних задатака који се морају извршити у најкраћем могућем року или, ако је могуће, одмах, те, са друге, ретких момената одмора, опуштања или олакшања који долазе након напорног радног дана или током годишњег одмора. Но, потреба да се постигне успех унутар компаније толико је велика и оптерећујућа да немали број ликова занемарује све остало што се дешава у њиховој стварности и посвећени су једино томе да што више профитирају у што краћем року. Због тога долази до несугласица са њиховом околином, али и до раслојавања унутар њих самих, чиме се доказује погубан утицај корпоративног начина живота који се у данашњем капиталистичком друштву сервира као уобичајен и опште прихваћен. Услед немогућности да се остваре на приватном плану и формирају као личности ван граница професије, ови јунаци су празни изнутра, суштински не постоје ван домета компанија за које раде, и траже необична разрешења да би испунили свој раније поменути очај. Било да манифестују моменте беса и насиља („Човек без плана“), долазе до разних сексуалних спознаја и еротских фантазија којима надомешћују оно што им недостаје у животу („Срећна Нова, господине Дрејперу“, „Сублимација 1“, „У кревету“, „Драга моја Наташа“), препуштају се свету маште у којем могу да се остваре више него у стварности, или пак долазе под утицај других ауторитета и (пара)институционализованих третмана („Сведок број осам“), ауторкини јунаци манифестују девијантно понашање које се у одређеном смислу понавља из приче у приче и постаје све мање шокантно, а све више у складу са општом атмосфером и светом збирке. Наравно, сви ти поступци појачавају основну критичку црту прича и граде ка јединственом читалачком утиску који напослетку остаје потпуно фокусиран на тешку свакодневицу модерних јапија и неснађених индивидуа које дефинишу свој идентитет искључиво послом којим се тренутно баве.

Дефинисање сопственог идентитета део је тематског опсега и других прича у којима протагонисти, у потрази за другачијим решењима,

истражују свет технологије, дигиталних медија и друштвених мрежа. Већ од уводне приче „Life“, у којој животима јунака управља истоимена апликација која им говори када да се пробуде, шта да једу, како се понашају, где да раде, када да очекују унапређење, са киме да ступе у везу, када да очекују потомство, и све остале детаље свакодневице, приметно је присуство технологије која усмерава одлуке и животне изборе ликова, а са њима и њихове емоције, мисли и поступке. Тако у тој првој причи протагонисти одбијају да се понашају на начин који је у складу са њиховим личним осећањима и ставовима, већ се, уместо тога, препуштају одабирима вештачке интелигенције којој верују више него себи или својим партнерима, чак и када се не слажу са њом. Најзад, до раскола између њих и долази управо због утицаја апликације која као да живи уместо њих, а они постају деградирани на ниво људске љуштуре која наступа у складу са добијеним наређењима. Још радикалнији пример доноси можда и најкомплекснија прича, „Ми, деца с боравишном дозволом“, код које сваки од присутних тематских слојева намеће нов приповедни оквир вредан анализе. Најевидентнији од њих бави се дизајном хуманоидних робота чија је интелигенција заснована на активностима и персонима њихових власника на друштвеним мрежама, чиме усамљени људи добијају кибернетичке пријатеље који су заправо они сами, али провучени кроз филтере Фејсбука, Твитера и Инстаграма. Разочараност и изневеравање очекивања протагонисткиње која ствара овакву персону само уносе додатну апатију у њен ранији живот који се, након емиграције, претвара у перманентно стање туге: „Очај траје. То није осећање или стање, као срећа, ето, срећа, на пример, кад констатујем да сам срећна, то је тренутно. Очај, то је трајно, сада ми се чини, очај је трајан.“ Све веће дозе лекова не успевају да је умире и уравнотеже, и она отуд посеже за поменутом идејом која, својом неефикасношћу, само потврђује немогућност брзих решења да уведу било какво побољшање у живот савремених људи. На крају, последња прича збирке, „Time Management“, као да пресликава прву, макар у погледу препуштања другима да управљају животима јунака, али се сада, уместо мобилне апликације, јавља глас мајке која контролише сваки тренутак дана своје ћерке. Та специфична организација траје од њеног детињства, временом се компликује и усложњава, да би се у садашњем тренутку манифестовала претераним упливом у сваки сегмент живота особе која је опет сведена на марионету која беспоговорно извршава туђа наређења. Но, и такав живот није без преокрета и изненађења, како за саму јунакињу, тако и за читаоце, а тихи бунт који се препознаје у неколико наврата оставља жал за неискоришћеним потенцијалима једне вишеструко пропале егзистенције.

Гледане као целина, девет прича Љијане Д. Ђук могу навестити један другачији живот који бисмо сви ми могли да водимо у случају другачијих животних околности или избора. Будућност коју она слика као да је део универзума серије Црно огледало или пак неке сличне научно-фантастично-дистопијске перспективе у којој живе сви они могући животи који се нама нису десили. Управо то су сви ти јунаци који се крију иза наслова збирке „Неки други“ – они нису други, већ ми, у неким паралелним стварностима и алтернативним животима, и стога чине тај Пакао од ког ми покушавамо да побегнемо, летаргично и веома неуспешно.

**NEDELJKO DRAGIĆ: STILLE REISE – MINHENSKI DNEVNIK / TIHO PUTOVANJE
MÜNCHENER TAGEBUCH, SRPSKO NARODNO VIJEĆE. ZAGREB, 2020.**

KNJIGA KOJU TREBA GLEDATI

PIŠE: **Željko Luketić**

Najnovija Dragićeva umjetnička knjiga, ne jednog nego dva kombinirana naslova, odupire se kronologiji i fabulaciji, nema vidljivog pravila osim opažajnog i signalizirala chaplinovski nered, no zapravo je slojevita na vrlo inteligentan način: čita se gledanjem, a gleda se s pažnjom. I valja je proći barem dvaput, jer dragocjeni detalji Dragićevog crteža mogu lako izmaknuti površnom listanju

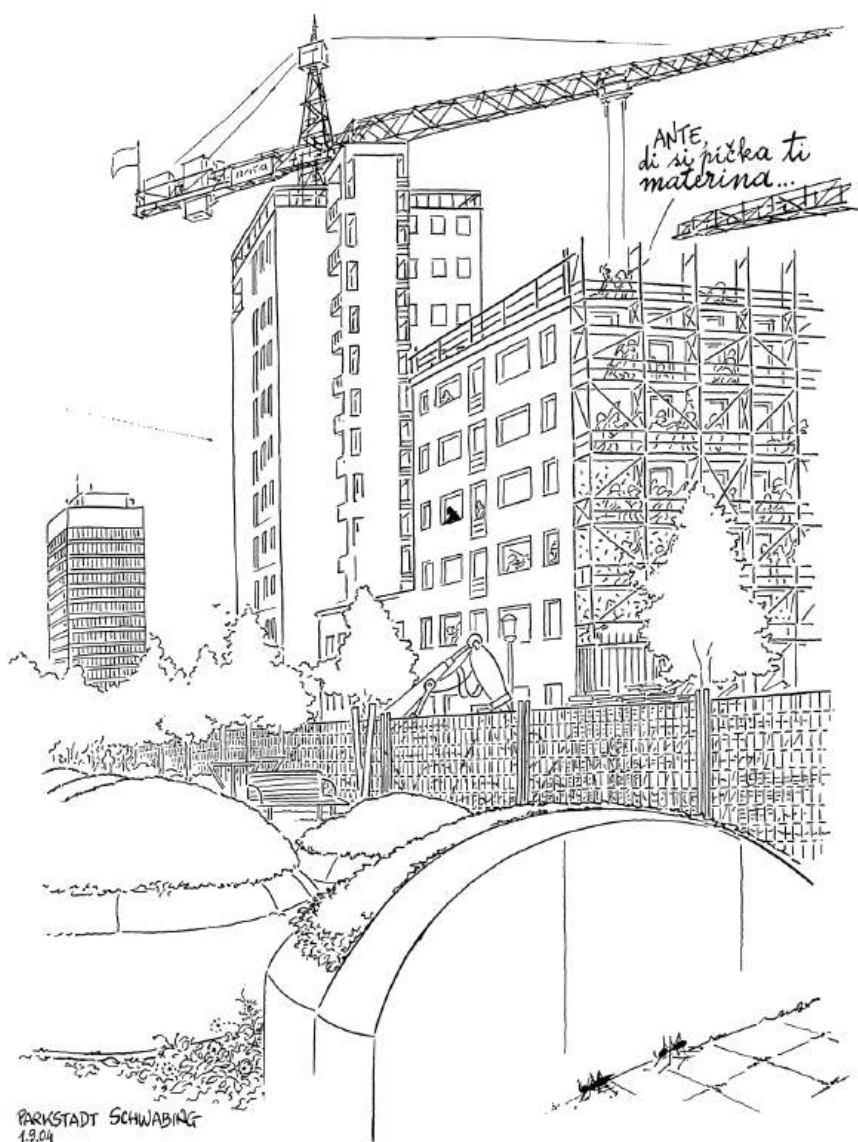
„Jednostavnost je najteže postići“, kazao je Charlie Chaplin u jednome od svojih pisanih intervjua, omiljene forme koja mu je uz konačni egzil u Švicarskoj ipak krčila put do razumijevanja ne uvijek naklonjene javnosti. Kritičari su mu autobiografiju brzopotezno proglasili potpuno nečitljivom, nastupe pred kamerom je sistematično izbjegavao, ali se baš zahvaljujući njegovom radu znalo – ta kakofonija ideja, duhovitosti i organiziranog nereda jedna je od najvažnijih u umjetnosti pokretnih slika. Reći će netko i „najgenijalnijih“, no taj bi pridjev veliki Chaplinov štovatelj Nedeljko Dragić odmah odbacio. I on ne voli velike izraze poput „genijalnog“, „spektakularnog“ i ježi se riječi poput „super“, „fantastično“ i „sjajno“. O Chaplinu će reći kako mu je najveći uzor i inspiracija: lik od kojega se učio ne samo duhovitosti i filmu, nego i crtežu, upravo zbog njegovih karikiranih kretnji. Dragić je u procjeni Chaplina otišao i dalje, pa je jednom ustvrdio kako se filmskoj umjetnosti ne bi ništa bitno oduzelo da je stala i nestala odmah nakon Charlieja. Ostatak je smatrao više-manje nebitnim ili berem ne dovoljno bitnim da bi stalo u sjenu velikog inovatora. I sam je Nedeljko Dragić, neće to dakako sam nikada reći, vrlo sličan svome uzoru. Za neka njegova djela govorilo se da su potpuno nerazumljiva; duhovit je i kritičan, no skrovit prema javnosti

i novinarima. Stil mu se ne može baš jednoznačno odrediti, a i sam će rado izbjeci bilo kakvoj kategorizaciji čim osjeti da mu netko priprema estetsku ladicu. Egzil nije potražio u Švicarskoj, htio je Francusku, da bi svoju „splendid“ izolaciju ipak našao u Njemačkoj. Njegova najnovija umjetnička knjiga, ne jednog nego dva kombinirana naslova, odupire se kronologiji i fabulaciji, nema vidljivog pravila osim opažajnog i signalizirala bi chaplinovski nered, no zapravo je slojevita na vrlo inteligentan način: čita se gledanjem, a gleda se s pažnjom. I valja je proći barem dvaput, jer dragocjeni detalji Dragićevog crteža mogu lako izmaknuti površnom listanju. Može se također reći da je crno-bijela, ali nije. Ima i kolorističkih intervencija, ali nije u boji. Dnevnik je, ali ne pisani, iako teksta na crtežima ima. Linija ovog autora više je od same crte, tu jedino nema spora.

„Tiho putovanje“ nacrtao je ovaj „tihi susjed“ napustivši Zagreb početkom 90-tih godina, odmah nakon nagrađivanog filma „Slike iz sjećanja“ u kojemu se vraća u obiteljsku prošlost i posvećuje ga ocu kojega su pri kraju rata 1945. godine ubile ustaše

„Minhenski dnevnik“, baš kao i njegov autor, imaju predpovijest koju valja ukratko staviti u kontekst. To dakako ne znači kako autora treba „čitati“ ili „čitati gledanjem“ kroz vizuru biografije i istinitosti napisanog /

nacrtanog ili zatvoriti u krug fikcije, što ona može ili ne mora biti, no važna je za shvaćanje tog nepokolebljivog žara za stvaranjem koji rezultira živim kontrastima i britkim opažanjima. „Tiho putovanje“ nacrtao je ovaj „tihi susjed“ napustivši Zagreb početkom 90-tih godina, odmah nakon nagrađivanog filma „Slike iz sjećanja“ u kojemu se vraća u obiteljsku prošlost i posvećuje ga ocu kojega su pri kraju rata 1945. godine ubile ustaše. Brojni članovi njegove šire obitelji ubijeni su u Jasenovcu. Nedeljko se kao dijete izložio jednome ratu, no nije se htio izlagati novome, za kojega se osjetilo da dolazi devedesetih. Točnije, on ga je osjetio – drugi su se (barem javno) trudili odati drugačiji dojam. „Nemoj ti meni da slušiš“, govorila je Mirjana Karanović u hit-filmu jugoslavenske kinematografije, a Dragić je, očekivano, nije poslušao. Odlazi u Njemačku, ne znajući njemački jezik, ostavljajući za sobom karijeru jednog od najvažnijih imena Zagrebačke škole crtanog filma. Nominiran je za Oscara, štovan kao karikaturist, animator i autor posebne satiričke oštrice, potom i prvi pozvani član američke Akademije za film s ovog prostora, dobitnik brojnih nagrada... lista je podugačka. Ipak,

ostavlja sve i odlazi u München gdje radi na reklamama i ilustracijama. Dragić, kako će to kasnije kazati, žudi za mirom lica kojemu je država tek nužno zlo koje je tu tek kako bi uređivalo pristojan i dosadan život svojih građana. Svoju anarhističku ideju slobode, znao je kako valja kultivirano pospremiti u okvire pravnih uređenja, a jedno takvo, baš dobro uređeno, našao je u bavarskom gradu i zgradi koja gleda na znameniti Engleski vrt, ogroman min-henski park i zelenu oazu, ali i simboličnu oazu građanskih odnosa i sloboda kakve do tada nije vidio u zemlji iz koje je odlazio. Njegov dnevnik nastajao je dugo, kao crtež promatrača koji se nikada ne upliće u svoju okolinu, ali je komentira i uvijek joj se radoznalo čudi, da bi je potom i kritizirao kad ocijeni da je krenula u ekstrem ili grotesku. Taj luksuz u Zagrebu, u kojemu u to vrijeme odlaska njegovom kolegi Dušanu Vukotiću u Zagreb filmu zaključavaju ulazna vrata tvrtke koju je proslavio, Dragić si nije mogao priuštiti. Kako ističe, jedan rat bio mu je dovoljan.

No i nije to bio samo rat, bila je to promjena paradigme življenja i cjelokupnog sistema, ogromnih društvenih, političkih, ideoloških pa i tehnoloških promjena. Za Dragića koji prezire računalnu animaciju i drži se analogne ili za Dragića koji ne podnosi brojanje krvnih zrnaca („To je za besposlene fukare!“, ustvrdit će) ili za Dragića odraslog u socijalističkom modelu rada koji je upravo tada mijenjan u divlju privatizaciju, ovdje mentalno i na svaki drugi način nije bilo mjesta. On nikada nije bio revolucionar iz prvoga reda, ali je znao riskirati i bockati sistem kojemu se nije libio izreći kritiku. Građanski je držao do svog osobnog prostora i osobnog praga tolerancije ispod kojega ne ide, pa je već na samome početku karijere urednicima u časopisima za koje je crtao karikature znao u lice reći što smiju, a što ne smiju. Uspio se izboriti i da plahte tekstova novinarskih imena i zvijezda ne čita (bile su mu naprosto dosadne, „čisto gubljenje vremena“), nego da mu ih sažmu u dvije-tri misli na temelju kojih će raditi vizuale. I radio je, a zatim postao i dio slavne ekipe Zagreb filma koja je tu kuću pretvorila u svjetski fenomen animacije, te opet i među imenima te „škole“ postao osobit, kritičan i crtački „jezičav“. Istovremeno i toliko doslovan i apstraktan u jednome potezu, da je snimivši brojčano malen opus filmova, postao slavljениji i od daleko „plodnijih“ (samo brojčano) majstora animiranog filma. Ovdje posebno valja istaknuti film „Dnevnik“, nastao 1974. godine, po mnogima jedan od najvažnijih za korpus animacije u ex-Jugoslaviji i Hrvatskoj. Veze filma „Dnevnik“ iz sedamdesetih i ovog novog književno-likovnog „Min-henskog dnevnika“ su brojne i poticajne za razumijevanje specifičnog dragićevskog svijeta: razbarušena su oba, poput Chaplina, a opet, apstraktna i slojevita. A onda opet, mogu biti samo crtež na papiru ili detaljna slika krajobraza, arhitekture i ljudi. Oba rada su dnevnički zapisi, jedan filmski, drugi u formatu umjetničke knjige crteža. Naravno, tako banalne stvari kao što je kronologija ili dijakronija nema, no oba su naslova odabrala grad kao mjesto svojih opservacija, a njegove ljude i prostor kao društvene pozornice prepune reklama, životnih stilova i skokovitih, gotovo dječjih fokusiranja pažnje. Dragić ne trpi dugo zadržavanje na jednome prizoru, čak i kad minuciozno iscrtava desetine katova kakve korporacije ili ornamente crkvi i drugih objekata. Naći će se ozloglašeni „SUPER!“ i u filmu „Dnevnik“ i u knjizi iz 2020. godine, samo što je u prvome slučaju okvir Amerika i grad New York, da bi sada to bio München i Njemačka. I dok je 1974. godine kod Dragića taj vrlo novi svijet reklame i kapitalizma izazvao psihodelične izmjene linija, boje i kadrova, popraćen atonalnom i elektroakustičnom glazbom Tomice

Simovića, München sada i u ovoj knjizi u autoru izazivaju satiru i toplinu istovremeno, kao da je davnašnji imigrant sada postao njegov pravi stanovnik. Vizura je također promijenjena iz one nebeske u onu sa bicikla ili sa balkona, iako je pogled u nebo i dalje opsesija. Čini se da su Amerikanci (baš kao i Davida Bowiea) Dragića malo plašili, dok za Nijemce čuva neko toplo mjesto pri srcu, čak i kad loču pivo, zure u mobitele poput zombija ili bivaju opsjednuti nogometom.

Odlazi u Njemačku, ne znajući njemački jezik, ostavljajući za sobom karijeru jednog od najvažnijih imena Zagrebačke škole crtanog filma. Nominiran je za Oscara, štovan kao karikaturist, animator i autor posebne satiričke oštrice, potom i prvi pozvani član američke Akademije za film s ovog prostora

Crtež oba „Dnevnika“ vrlo je sličan u rješenjima i kompozicijama, no ne u koloritu. München nije LSD koji izaziva halucinacije, on je drugi dom, a dom je tamo gdje se osjećamo sigurni i zaštićeni, gdje imamo prostor za kreaciju i gdje nema nacionalnih podjela i socijalnih pukotina. Na jednoj će crtežu u „Minhenskom dnevniku“ Dragić pokazati baš tu šarolikost svijeta koji je najmanje nacionalno njemački, a najviše je građanski i kozmopolitski: žena odjevena u tradicionalnu muslimansku odjeću čudit će se polugolj tinejdžerici na biciklu; poslovni čovjek s aktovkom neće doživjeti uzurpaciju znojnih joggera, niti će poneka pseća kakica ikome zasmetati u parku krcatom ljudi. Taj znani Engleski vrt za Dragića je utopija građanstva kakvog ga on oduvijek zamišlja, ali ga nikad ne uzvisuje u ideal, nego u osobnu preferenciju egzilanta koji je postao „domaći“ (ili se naprosto više ne osjeća „strancem“) i koji je toliko blizu da se može našaliti sa svime, ali na način da ne uvrijedi nikoga. Oštrica Dragićeve olovke nimalo nije otupjela, no nitko se neće osjetiti ismijan ili omalovažen: balkanski gastarbajteri u Njemačkoj nacrtani su sa pravim domaćim uzvikom „Ante di si, pička ti materina!“, da bi par stranica prije i muški i ženski gay-parovi sretno vodili djeću, međusobno si udvarali ili promatrali humane jedinke u spolnom činu. Erotika je tu, nešto čega se Dragić nikako ne odriče i redovito signalizira situacije seksa, vođenja ljubavi, nudizma i raznih seksualnih preferencija u često komičnom postavi i s klasično karikaturnim zaobljenjima i naglašavanjima stražnjica, grudi i spolovila. Naravno, žena je tu najviše, Dragić naprosto obožava bujne žene, dok će feministice u tome vjerojatno vidjeti pretjeranu objektivizaciju. Autor je taj svoj pristup ženskome tijelu naprosto

donio iz starijeg opusa, iz muškog kluba u Vlačkoj koji nije mislio ništa loše, ali čiji je staromodni pristup „korigirao“ dodajući u knjigu i muški queer par koji flerta. Da stvar bude pravedna, i njihove su stražnjice ogromne, zaobljene i spremne za blud. Čini se da je kod Dragića bujna stražnjica sinonim za putenost bilo koje vrste. O ženskim grudima kakvih se ni Russ Meyer ne bi posramio, također bi se slično moglo reći, no jedno je jasno: autorov je stav i karikatura toliko uglađena, da ne može uvrijediti nikoga, čak i ako to želi. I Dragić to u „Minhenskom dnevniku“ nikome ne želi. Njegov humor vodi u sjetu, a sjeta vodi u humor, pa tako i dan u noć, svjetlo u mrak, a gusti crtež pun detalja u prazninu, u papir na kojemu možda ostaje samo jedna točka.

I ta često spominjana Dragićeva slojevitost u ovome se primjeru najbolje može uočiti. Knjiga počinje bijelom stranicom, malom točkom izgubljenog putnika koji ne zna gdje je – u novom gradu, bez znanja jezika, bez poslova. Završetak je niz stranica u kojima prevladava mrak i crna boja, smrt je također tema koje se autor ne usteže, koje će pak ići prema naglasku na natpis „Prašina nestaje, duh ostaje“. Crnilo ipak ne proždire sve i ostavlja se mjera nade, optimizma i svjetlosti za kraj. „Minhenski dnevnik“ posvećen je Dejanu „sinu i suradniku kojega je ubila bolesna stvarnost života“, opet gorak povod i okvir, ali nikako ne pesimizam i gorčina u knjizi. Baš suprotno, u tome ključu treba gledati i obimne guzice Dragićevih Njemica, kao znak životnosti i vitalnosti, a ne kao, zaključio bi netko, mogući seksizam. Autor filmova „Elegija“, „Krotitelj divljih konja“, „Možda Diogen“, „Ilu dani“, „Tup-tup“ i drugih nesuđeni je i nesvršeni pravnik kojega je, srećom, dograbio umjetnički poziv, a tako je odlučio živjeti, što znači i pustiti svojim djelima da žive svoj zaseban život i svoju interpretaciju u svakome vremenu, situaciji i kontekstu u kojemu se značenja mogu mijenjati nebrojeno puta. Niti jedno to tumačenje nije finalno i točno, baš kao što ni Dragićeva osobnost nije jednoznačna, nego je u subjektivno određenim mjerama nekad pokaže više, a nekad manje. On sam autor je ove umjetničke knjige za koju je izabrao dvjestotinjak crteža iz korpusa od njih gotovo 400 završenih. Nesumnjivo, ovo nije bio lagan posao, ali je izvjesna ideja i „fabula“ koja je ovime strukturirana, baš željom autora. Primjerice, jedan od vrlo poznatih crteža iz tog „minhenskog ciklusa“ (Tiho putovanje, I-VI, 2005. – 2008.) bio je izložen na 4. Hrvatskom bijenalu ilustracije u Klovčićevim dvorima 2012. godine, ali se ne nalazi u ovoj knjizi. Taj izrazito kontrastan i mračan crtež očito se nije uklopio u ovaj narativ i zato je jasno zašto u svome iscrpnom i nadahnutom pogovoru povjesničarka umjetnosti Nada Beroš inzistira da se ovdje radi o umjetničkoj knjizi, a ne tek pukoj kolekciji crteža. Dragić kao autor najavio je ovime, ali i svojim povratkom „iz egzila“ u Zagreb da će biti još aktivniji i neumorniji, pa se tako već pripremaju dvije izložbe u Hrvatskom dizajnerskom društvu u 2021. godini, te još izdanja koje priprema za svog prijatelja Veljka Krulčića. Objavljivanje pak ove knjige, svojevrsan je uspjeh ne samo autora nego i SNV-a kao izdavača, urednice Anete Vladimirov i prijeloma i vizualnog rješenja Dejana Dragosavca Rute koji su ovime omogućili da se dva desetljeća crteža na opsežan i prikladan, dostojanstven i autorski način pokažu publici. Bilo bi dobro da se ovome povratku Nedeljka Dragića u domaći kulturni prostor pridruži i filmska djelatnost, jer on tu svakako ima još puno toga za reći i nacrtati. Bila bi to, parafrazirajući misao Nade Beroš, i nužda i želja.

IGOR ČOKO I SLAVEN RAŠKOVIĆ ŽIVOT U LIMBU – KNJIGA OŽILJAKA, FORUM ZIVILER FRIEDENSDIENST (FORUMZFD), BEOGRAD/ZAGREB/KNIN, 2020.

UŽIVAJ OPŠTU NEMOĆ

PIŠE: **Goran Borković**

U teškim okolnostima autori pronalaze prikladnu dozu ironije, gotovo pa cinizma ukazujući na gotovo apsurdne okolnosti u kojima danas živi Knin, pa Čoko pronalazi kadar s plakatom posvećenim hrvatskim generalima na čelu s Antom Gotovinom koji iz pozadine motri na cijeli grad, uključujući i parkiranu Toyotu s beogradskim tablicama

„Jedino što je u Kninu naraslo u posljednjih 25 godina je gradsko groblje“, glasi moto svojevrsne fotomonografije „Život u limbu – knjiga ožiljaka“ (forumZFD, Beograd/Zagreb/Knin 2020.) koju su o svom gradu napravili Igor Čoko i Slaven Rašković. Po sili (ne)prilika u kojima su živjeli možda bi ih trebali nazvati bivšim Kninjanima, s obzirom da već dugo ne žive u Dalmaciji, ali na to bi se zasigurno i jedan i drugi ozbiljno naljutili, jer je i ova knjiga dokaz da su istina oni iz Knina otišli, ali Knin iz njih nije nikada.

Premda iz knjige površniji čitalac može pročitati i/li vidjeti stanovite osjećaje beznađa i gorčine, kojima je grad preplavljen, pažljiviji uvid otkrit će niz slojeva od kojih je sastavljena. Slojeva koji u svojoj suštini otkrivaju toplinu, ljubav i nostalgiju što ih može samo izazvati izgubljeni zavičaj. Čak i kad Čoko fotografira Staru kninsku bolnicu koja je devedesetih služila kao zatvor i mjesto mučenja „drukčijih“, ne čini to suhom lećom kamere, nego ojađenog promatrača koji je prvi put oči otvorio upravo u toj bolnici i prvo drvo koje je vidio bilo je ono u koje su gledali i oni zatvoreni u ovom kazamatu, što ga autori nazivaju i logorom. Ništa drukčije nije s kninskom Tvrđavom, mjestom otkud naviru sjećanja na prve dječje igre, penjanja po stijenama, prve koncerte, prva popijena piva, prve poljupce, a čiji je dio nazvan Barutana također služio kao poligon za zatiranje onih „drugih“. „Pisati o Staroj bolnici i Tvrđavi u ovom kontekstu, a ne osvrnuti se na simboliku koja proizlazi iz korištenja bolnice i glavnog kulturnog simbola grada kao logora, značilo bi propustiti ukazati na još jedan element

ove priče koji dokazuje nužnost uništavanja sličnosti pod svaku cijenu. Razlozi izbora Stare bolnice i Tvrđave kao lokacija zatočenja su vrlo banalni i pragmatični, a tiču se prikladnosti lokacija i fizičkog prostora. Međutim, činjenica da je kao mjesto zatvaranja i mučenja Hrvata u Kninu izabran prostor u kojem su prvi zrak udahnule generacije i generacije Kninjana, lokacija koja je dio identiteta i sjećanja svakog Kninjanina, najbolje oslikava dubinu moralnog sloma zajednice“, piše Rašković.

Upravo po takvom odnosu prema gradu i urbanitetu koje neko mjesto čini gradom, ova knjiga podsjeća na fotomonografiju Hrvoja Polana, Viktora Ivančića i Nemanje Stjepanovića „Iza sedam logora: od zločina kulture do kulture zločina – kulturologijski vodič“, koju je – nimalo slučajno – prije dvije godine objavio isti izdavač forumZFD, na čijim stranicama su autori pobrojali cijeli niz sličnih mjesta razbacanih po nekadašnjoj Jugoslaviji koji su gospodarima života i smrti devedesetih služili kao zatvori i stratišta.

Čoko i Rašković slično pristupaju i željeznici, kao jednom od ključnih kninskih mjesta prepoznavanja. Nekada veliko raskršće i simbol tog grada danas uglavnom zjapi prazno, baš kao i napušteni vagoni na kninskom slijepom kolosijeku koji su, poput cijelog grada, svoju funkciju ispunili pa sad ostavljeni od svijui trunu čekajući konačnu smrt koja nikako da dođe.

A nije trebalo tako. Autori, posebno Čoko, inzistiraju na prijeratnom Kninu i sjećanju na vremena kada je sve bilo drugačije i kada je taj grad imao svoj posebni urbanitet koji se dokazivao ne samo kroz zajednički (su)život svojih stanovnika, nego i kroz cijeli niz sjajnih rock-bendova (prije svih Machine gun) i grafitu po kninskim ulicama (poput onog čuvenog „Uživaj opštu nemoć“ iz pjesme Discipline kičme) koje u devedesetima po istom obrascu, baš kao i preko „granice“ u Hrvatskoj, mijenjaju nacionalistički napisi poput „Živio Šešelj“, „Srpski četnički pokret“ i sličnih (čak i „Srbija je Krajina“, nastao očito u velikoj brzini ili višku maligna) da bi ih nakon „Oluje“ zamijenili oni primijenjeni „Hrvacka kua“, „Zuzeto“, „Ne diraj“, čiji je jedini cilj bio obilježavanje teritorija i jasna poruka da je u grad stiglo novo pleme koje je rastjeralo ono staro.

Ipak, i u takvim okolnostima autori pronalaze prikladnu dozu ironije, gotovo pa cinizma ukazujući na gotovo apsurdne okolnosti u kojima živi ovaj grad, pa Čoko pronalazi kadar s plakatom posvećenim hrvatskim generalima na čelu s Antom Gotovinom koji iz pozadine motri na cijeli grad, uključujući i parkiranu Toyotu s beogradskim tablicama.

„Za mnoge Kninjane, posebno one danas svoje dane ne provode na ulicama ovog grada, Knin živi, uz sjećanja, isključivo u digitalnom svijetu. U svijetu društvenih mreža, crno bijelih fotografija i razmjene anegdota i priča iz nekog ljepšeg i sretnijeg vremena. U svijetu nostalgije. Kako objasniti tako jako potrebu za pripadanjem, ne realnom gradu, koji dalje stoji na svom mjestu, nego zamišljenom gradu u kojem su živjeli neki drugi ljudi u nekom drugom (ljepšem) vremenu?“, pita se Rašković u tekstu uz fotografiju srušene kuće i dvoje mladih prolaznika. Rašković odmah odgovora i to ne samo brojnim Kninjanima koji su ih odgovarali od rada na ovoj knjizi govoreći kako rat treba ostaviti u prošlosti, nego i sam sebi riječima Hannah Arendt: „Mi ne možemo više sebi priuštiti da uzimamo iz prošlosti ono što je bilo dobro i da ga jednostavno nazivamo

svojim naslijeđem, a da odbacimo zlo i da o njemu mislimo jednostavno kao o mrtvom balastu koji će samo vrijeme sahraniti u zaboravu". Nastavlja dalje svojim riječima: „Nema istinskog napretka za Knin uz ogroman teret i naslijeđe koje građani Knina kao društvena zajednica nose na svojim leđima, a koje se može skinuti isključivo otvorenim, uključujućim i iskrenim suočavanjem s onim što je ta društvena zajednica proživjela. Ovo nije ni jedini i sigurno nije najveći problem Knina danas i bavljenje ovim sigurno nije dovoljan, ali svakako predstavlja nužan uvjet daljnjeg razvoja zajednice. Ova knjiga je pokušaj barem malog doprinosa u tom smjeru, da se najružnije i najteže stvari i događaji iz naše nedavne prošlosti popišu na jednom mjestu, utemeljeno na činjenicama i bez upiranja prstom. Događaji kao traume i ožiljci, a ne optužbe i zamjeranja“, napisao je Rašković.

Knjiga je imala brojne promocije, ne samo po velikim gradovima, nego i u samom Kninu, što, naravno, nije svima baš najbolje sjelo. Krajem godine, uz djelo „Rat i mir“ Dejana Jovića, proglašena je Knjigom desetljeća uz priznanje „Krunoslav Sukić“ u čijem obrazloženju se navodi da je knjiga napisana vođena empatijom koja, ostavljajući iza sebe raseljene i opustošene duše, otvara nadu da ćemo se pričama poput kninske ili vukovarske moći i htjeti baviti kao što su to učinili Rašković i Čoko te na taj način stvoriti preduvjete boljeg i pravednijeg društva.

IN MEMORIAM – МИРОСЛАВ МИША АЛЕКСИЋ (1953 - 2020.)

СВИ СУ ЗНАЛИ МИШУ

Пишем ово под утиском вести о смрти мог друга Мише Ћоре и мешају ми се слике. Све су оне позитивне, сунчане, оних негативних кишних нема или сам их заборавио. На свакој од њих је осмех. Осмех на концерту, осмех испред „Шуматовца“, осмех на телевизији, осмех ујутру, у подне, увече. Знали смо га по наочарима и осмеху. Сад схватам да га никада нисам видео љутиог. Сам Бог зна да ли је Миша икада вриснуо од беса. Имао је свој широк али ограничен простор по којем се суверено кретао и никад није излазио из њега. Ретко се и нерадо упуштао у непознато. Био је најпрезнији тип ког сам познавао. Просто не могу да верујем да је умро због неопрезности. Мишина смрт је нека грешка која се неће исправити. Као да је нестало струје кад је требало да се укључи ВАР. Нешто није било у линији за милиметар и синк је заказао. Тако некако. Нешто се глупо десило.

Свашта ми сад пада на памет. Увек кад неко умре, тражимо по сећању најстарије слике које можемо да имамо. Кад сам га први пут видео? Не знам, као да је одувек био ту. Знао сам га из виђења још док је био у групи СОС. Београд је био велико село и сви су све знали о свакоме. Његов ћале Јова био је уредник на радију и водитељ чувене емисије „Село весело“ у време кад је село свима било важно јер су сви дошли из неког села. Из тога што је Јова радио Миша је научио да је од свега најважније да публика буде задовољна. То ће касније бити главни задатак Рибље чорбе.

Сад ми пада на памет и то да је Миша до краја живота мрзео народњаке. Можда баш због народњака из Ћалетове емисије? Је ли дигресија или није, ако на овом месту кажем да је, по мени, имао једну огромну ману: био је потпуно жанровски искључив. Али, ко зна шта ко од нас носи све из куће. Његовог ћалета су сви волели па је Миша повукао на њега. Добро, на радију никад није било лове, али могло се некако, кроз те сиромашне педесете, па нешто мање сиромашне шездесете, до стабилних седамдесетих, кад је повукла кева јер је радила у „Енергоинвесту“. Кад има лове, дете може да се развија како хоће. Код Мише је повукло у музику.

После сам видео Мишу као манекена средње класе, али и као манекена београдског рокенрола тог времена, друге половине седамдесетих. Имао је, дакле, групу СОС. Били су безвезни хард рок бенд, чији су идоли Deep Purple и Black Sabbath, само што су и од једних и од других били миљама далеко. Миша је додуше вукао на Rolling Stones. Нисам тад знао да је средњу школу завршио у Америци, и да је тамо остварио свој „амерички сан“: решио је да ће да има рокенрол бенд – у Југославији. То је било неко чудно време кад се из Америке бежало у Београд.

А Београд ко Београд: повремено у декаденцији, али никад као у то време, непосредно пред нови талас. Испред „Шуматовца“ се скупљала екипа која је расправљала ко боље свира, сасвим несвесна да је оригиналност главни постулат рокса а не свирка. Београду је била потребна нова музика. Миша је био у тој лошој екипи, виђао сам га тамо, увек најбоље обученог и увек са цвикерима. Мислим да би остао с њима да судбина није умешала прсте. Бенду је био потребан певач, певачу је био потребан бенд. Једног дана, срели су се Миша и Бора. The rest is history.

После, сви су знали Мишу. Некако, он је био Рибља чорба. Бора Ђорђевић је увек био нешто шире од Рибље чорбе, а Миша је био баш то: Рибља чорба. Ни мање, ни више. Готово цело свој уметнички живот провео је у нимало захвалној улози стуба једног од наших најбољих и најпопуларнијих rock bendova. Једини од свих чланова Чорбе никада ње имао солистичких амбиција. Као и већина басиста у другим бендовима, био је онај ко поставља ствар у равнотежу и одржава бенд на окупу. У свим фазама бенда Мишина улога је била пресудна. Прва постава са Бајагом распала би се без Мише још после „Мртве природе“, а оне које су долазиле после распале би се још лакше. Миша је увек умео да изглади ствари. Нарочито је био користан кад би Бора својом шкорпионском прекошћу повео ствари према несрећи. Она рука која би потом вадила Чорбу из амбиса била би Мишина рука. Људи често мисле да су звезде ти који држе бенд на окупу. Звезде разарају све пред собом, бендове држе људи-Мише.

У Рибљој чорби Миша је живео тај rock'n'roll из свог америчког сна. Свирао је непрекидно, ваљда нема места у Југославији у којем није свирао, а после је обишао још пола света. Миша је творац чувене музичарске пословице „Тезга нас је одржала, њојзи Богу хвала.“ Неком то личи на изругивање, неко разуме поенту. Рибља чорба је свуда поштовала публику као да свира на Вемблију. А Миша је прошао дуг пут од лошег басисте до стуба концертног звука. Често би се раштимовао а да то не би приметио и цело концерт би свирао раштимован. Али, кога је било брига за то. Звучао је чврсто као кућа.

Уз Бору, из Мише је изашао сав композиторски таленат који је чукао у њему. Подсетимо се његове најуспелије музике: „Звезда поткровља и сутерена“, „Остаћу слободан“, „Прича о Жики Живцу“, „Амстердам“, „Луд сто посто“, „Целу ноћ те сањам“, „Јак, млад и глуп“, „Džigi Van story“ (које је компоновао сам), „Два динара, друже“, „Одлазак у град“, „Добро јутро“ (са Бајагом), „Остани ђубре до краја“, „Ја ратујем сам“, „Свирао је Дејвид Бови“, „Миливоје ватрогасац“ (са Бором), „Нећу да те волим“ (са Николом Чутурилом). Увек је имао јак риф, то је основа рокса. Можда би Борини стихови постали хитови и с нечијом музиком која не би била Мишина, али с Мишом је било лепше и лакше.

Виђали смо се неколико пута годишње, увек у неком кафићу у центру, око поднева. Једном би платио он, једном бих платио ја. Ја сам њега звао Алексићу, он је мене звао Дуле, ретко ме ко тако звао, увек су ми изводили нешто из презимена. Ја бих звао када бих се ужелео Рибље чорбе или имао с њом каквог посла, јер нисам увек био добро с Бором. Он би звао када би имао проблем који је захтевао неумољиву аналитику. Увек је био тачан, и мене је напросто било срамота да закасим. Једном сам тако, журећи да се видим с Мишом, претрчао улицу изван пешачког прелаза и безмало налетео на полицајца. Кад је чуо зашто журим, климнуо је главом и подучио ме: „Пожури, немој да касниш.“

Недостајаће ми те кафе с Мишом. Често смо расправљали о могућностима да Рибља чорба засвира у Хрватској. Желео је да се врати у Загреб. Имао је у ствари две жеље: да свира са Чорбом на Маракани и у загребачкој Арени. Живео је хармоничан породичан живот са женом Јасном и ћерком Мином. Понекад је тешко пливао кроз Борине ћуди. Ако је код неког тешко ишла та трансформација из југословенства у српство, онда је то било код Мише. Остао је југословенска средња класа и кад је она нестала. Код Мише се могао лепо пратити развој типичан за ту класу: од лошег радника али вредног и разборитог, до директора који не таласа, али ствари функционишу. На крају, био је председник удружења музичара, члан скупштине удружења извођача и члан скупштине удружења композитора. Мало ли је.

Миша Алексић – право име: Мирослав, за пријатеље: Миша Ћора – умро је у Београду 29. новембра. Симболично или не, умро је на дан кад је рођена земља у којој је био можда најпопуларнији бас-гитариста. Његов значај за rock'n'roll најпре у Југославији а после у Србији биће, наравно, различито вреднован, али једно је сигурно: најважније је од њега да је био ту. Сад више није ту и то некако збуњује. Његова смрт је у ствари инцидент, малер. Миша Ћора је умро несрећним случајем. После његове смрти више ништа неће бити исто.

Душан Весић

RIBANJE I RIBARSKO PRIGOVARANJE: PA IPAK ETO

Darko R. Suvin

Darko Suvin (rođen 1930.) jugoslavenski je nastavnik i kritičar jevrejskog porijekla. Nakon zagrebačkog Filozofskog fakulteta, s kojega je otišao 1967. godine, radni vijek je proveo na McGill univerzitetu u Montrealu. Sada u mirovini, živi u talijanskom mjestu Lucca. Napisao je 28 knjiga i stotine članaka. Najpoznatiji je po svojim djelima posvećenim Brechtu, a zatim znanstvenoj fantastici. Bio je urednik „SF Studies“, dobitnik nagrade SF Research Association kao i hrvatskog priznanja Sfera Award, oba za životna postignuća u SF-u. Član je Kanadske Akademije znanosti i umjetnosti (RSC). Napisao je i „Memoare jednog skojevca“ o svom mladalačkom dobu, koji su štampani u nastavcima u kulturnom časopisu Gordogan. Zadnjih godina najviše je odjeknula njegova knjiga „Samo jednom se ljubi; Radiografija SFRJ“ (Beograd, Zaklada Roza Luxemburg 2014.), koja je doživjela tri izdanja a izišla je i na engleskom jeziku.

“Stihove pišem već blizu 70 godina, ali “privatni” lik pjesnika nije isti kao onaj koji piše pjesme, što je dobro sažeto u lijepoj starogrčkoj konvenciji Muza koje mu diktiraju ili ga bar nadahnjuju. Za ovu je pjesmu (ili po renesansno-hrvatski, na koji aludira i naslov, pjesan) važno da sam rođen dosta rano kako bi me kao dječaka uzgred ali duboko dirnula NOB te sam bio skojevac 1945-48; da sam Zagrepčan, i tu sam živio tjelesno 1930-41 i 1945-67, a imaginarno u njemu ili bolje za njime stalno; da sve to “tjelesno” vrijeme nisam kao Jugoslaven i komunist uopće znao koji su mi od drugova ili prijateljica bili Srbi Hrvati Cigani (kako se onda govorilo) Bosanci ili što bilo drugoga “etnički”; da sam otkrio kako je Tuzlanka, s kojom i uz koju živim sada 60 godina, Srпкиnja kad mi je pokazala obiteljsku ikonu Svetog Nikole, svu ispaljenu kandilom, i to me je jako razveselilo. A pjesan valja da se brani sama, puštena u bijeli svijet, jedino vas upozoravam da je njena antikna odjeća maskerada e da bi se pod tom “začudnom” maskom, kako bi to rekao moj učitelj Bertolt Brecht, mogla uobličiti istina striktno o današnjem povijesnom trenu.”

RIBANJE I RIBARSKO PRIGOVARANJE: PA IPAK ETO

Tāuta didáxai thumòs Athenáious me keléuei
 [Potaknu me srce da ovome Atenjane poučim]
 Solon

UVODNI GOVOR

Mlađi mi družite Borise, prevodioče značajan
 Buntovne raje, boljega nikog tu nema; pa ipak eto
 Slabo smo znani u otuđenom svijetu nahvao
 Gdje naočnjaci suzuju potencijalno široku viziju
 Konja i ljudi na korist nametačima naočnjaka
 I udobnost kad se navikneš konjima. Gradovima
 Carskim istinu nudiš zagrađenima, njima beskorisnu
 I burzama zlokobnim: proljetni pogled ti novembra
 Sve nedaće otkriva. Obojicu nas othraniše *praxis* 10
 Pravde i nektari Muza, te trpimo slavnu sudbinu
 Nelaku izopćenih zbog žudnje za solidarnošću,
 Bijelosvjetski komunjari... Blaženim nas zovem Borise
 Jer ako ne božanski a ono mali božići bijasmo
 Kao svaki tko stvarnu Novost otkri, novi moguć
 Svijet, kao Kolumbo nesvjestan i jadan pa opet
 Blažen.

A eto oboje starimo, nostalgiju gajimo
 Za mladošću krilatih ramena brzoletnu, dašćemo
 Na globusu ubrzanja turbinskih, snage opadaju,
 Opadaju ljupka veselja u sumraku bogova: 20
 Priliči bar meni podvesti sumu, na frulici
 Zasvirat fantazije oproštaj pastijerski, epiliončić
 Što miješa al poštuje rodove. Nije nam dozvoljeno,
 Prestupno je, slaviti pobjede usred slomova epoha,
 Sa Demetrom odmarat se obgrliv klasje i makove
 Uveče, kad ptići u gnijezdu potiho cvrkuću
 Dok majka protresa krila nad ožeženom travom,
 Već valja gorki poraz u slatke pretočit stihove,
 Spoznajne. Sjednimo dakle pod krošnje hrasta
 Zamišljenoga, il starinske slavjanske lipe, 30
 Tu ispred izvornih Muza i oca Prijapa, sina
 Boga opojnosti, polubrata Erosovog, u hlad:
 Nema smisla, boginje drage, ostavit
 Zvučan vaš glas za grob što pokoj nam nosi.

Ovo je zagrebački Darko, slatkogorka mu
 Riječ ko ljubav za pretkinju Psapfo: *glyko-pikron*
Eros. Sve je moguće Erosu, pa nek sada
 Grmlje ljubicom procvate a lijepi se narcis javi
 Na smreci, nek rijeke opet poteknu bistre i pitke,
 Nek na boru izrastu breskve a ljudi se uljude, 40
 Nek lane protjeruje kuje a ćukovi s brda
 Propoje ko slavuji. Nek bar u stihu preostane
 Spomen pjesničke pravde, samovlada i uprava
 Naroda od naroda za narod, i žal za nestalime:
 Ah majko moja, kad bi još bila u broju
 Dobrotvornih živih! A ti frulice moja zacvrči
 Na čvoru crne smrče sjećanja našega.
 Šute valovi jadranski, vjetrovi šute,
 Al ne šuti jad u tijelima naroda, izreć ga
 Valja. 50

MJESTO ZA PJESNI

Dok vodomar gnijezdo gradi, pučina ga mirno
 Čeka. Tko danas otvara pjesnima vrata,
 U kuću ih ljubezno i s ljubavlju prima, iz kuće
 Otpušta ne bez dobrog uzdarja? Tko ih grije
 Hrani i napaja štiti i brani, tko sluša pjev
 I gleda ples? Jedva itko. Bogataši su danas barbari
 (Izvinite molim, divni zlatari hunski!),
 Vlastodršci a ne mecenati, plaćaju prilježnice
 I prilježnike, pošalju nas ministarstvima gdje za male 60
 Pare i ogromne rizme papira pazi se na red
 I mir. Bosonoge bezobzirne pjesmice vraćaju se
 Uvrijeđene i ljute, badava su snubile prostake
 Čiji je san jahta od metara deset, voljnih puna
 Subreta il žigoloa, budimo postmoderni i vladajmo
 Bez diskriminacije spolovima i rodovima svima . . .
 Pa bezvoljno liježu na tvrde divane, *canzonette*
Nostre, objumivši hladna si koljena, onemogućene
 Da pjevaju i plešu. Bile bi voljne da hvale nekog
 Na pola uljuđenoga, a jadne ga ne mogu naći, parije 70
 Među neboderima gdje se najljepši mramor
 Lijepi u banke, što će nam Michelangeli? A gdje bi
 Takav danas, gdje možemo hvaliti slavne pothvate
 Bolje prehrane a ne ubijanja, pravde a ne sebičnosti?
 Krajina će poželjeti Srbije
 a Srbinâ više biti neće.

- Gdje li su oni koji prije ovih bijahu, u veliko doba:
Tito i Koča, Tempo i Kidrič, državnici
Velesvjetski, stvaraoci Moderne na Balkanu, spasioci
Naroda od zvjerskih Hitlera i Staljina, umoreni 80
Konačno kompradorstvom podlim, pa ipak nadrealisti
Narodnog oslobođenja, Krleže i Marka Ristića
Druzi? Patuljci raspikuće uslijediše mračni,
Svima im vlada profit, i to ove godine, i to velik!
Materijalizam shvatiše ko u se na se i poda se,
Nikako slavu kroza deset pokoljenja, materijalnu
Snagu čim zavlada mozgovima mnogih. Bijedni ti
Vladari naši, a triput i devetputa bijedniji
Mi kojima se vlada! Osvrnite se, glupani: tko bi znao
Za hrabrost i slavu da Homera nije, tko za ljubav 90
Bez Psapfo il Katula, pa dodajmo i Kavafisa, a tko pak
Za dostojanstvo puka svakodnevnog bez Teokrita i Brechta?
A Frica, dobrog Panonca, poeta,
O tužni zbore iz blata
Hrvati zaboraviše u Zagrebu
Bogečkem grebu.
- Sve je uzalud
ništa nije uzalud
- Najlakši su način života pjesni, smrtnici mi
Bivamo poput bogova, dok one traju i odjekuju.
Bogatstva umrlih preostaju nasmijanim nasljednicima, 100
Moje Gracije badava traže koga da ih u njedra
Stavi. Tko mene pjesnika treba? A strašne
Sudbine prijete nam svima, izraubovan planet
Sveti se slijepim dvonošcima, grmi sijeva
Tlo se trese poplava se sprema. Poezija kamen
Skamenjuje, smrt pak čini dobrom drugaricom
A ne drumskim razbojnikom koji ti reže grlo.
Tko su IDIOTI? Pjev zna da znače "posebnici"
Sami za se.

BILJEŠKE ZA BORISA

Istina i Mogući Svjetovi
Čak i najveća istina
može izrasti velekulom
i zakriti krijesnice

ili bih se mogo uspet
navrh velekule na zidu
da vidim krijesnice

- ili bih mogo odrasti
igrajuć se na velikoj kuli
usred svih tih krijesnica 120
- Pouka:
Da stvarnost
graniči samo sa stvarnošću
čini se sumnjivim
čemu onda smatrati da snovi
graniče samo sa snovima?
Ostavimo zlopogleđe, analno retentivne
Kapitaliste sitno-kaluđerske, kompradorske
Pokorne slasti polu-vladanja, iznađimo
Drukčije Moguć Svijet!
- Drugačija 130
- Pjesan eto navješta mu veselja i tuge.
- Bilansa*
Vrpoljim se tako ovim uskovitlanim predjelima
zrakoprazni prostor
Čovjek krhak a neskrhan
za slabim zametim tragovima
Zanosno slijedim zatrti plamen
s feničkim bijesom koji grije
Simpatijom za neumorne krtice neznanih desetljeća
U pustinji međuljudskog leda
u dugom Ledenom Dobu.
- Zima našeg očajnog nezadovoljstva:
To što radite baš nikakvog nema smisla.
- Oproštaj* 140
Pozdravljam prelijepu drugaricu stroge
Učiteljice Muze nesmiljene drage!
A vi ne kudite pjev, tečan holandski sir
Velikih rupa, znam: koja to sila
Iz njedara naroda može donijet pravdu
Usprkos ubistvima i obmanama vladara?
No put je i naprosto slaba -- dobri su ovdje
Mnogi stihovi, osrednji poneki, kad zaspi
Muza: drugačijih pjesni nisu mi dale.
- Epitaf* 150
Ostavljam vam Nadu, posljednju boginju.
Što donosi sutra, ovisi o nama:
El pueblo, unido
jamàs sera vencido!
Prolazniče ko i svi mi, spomeni se Darka,
Jugoslavena, sina Trude i Mira
Narodu korisnih, ljubitelja spoznajnog
Pjeva, ironije, pravednoga gnjeva. 157

Posveta: ovo je za moje učitelje kako pisati stihove, iz vremena kad bi bijeli konji zagrebačke zore zaskočili nebo – Jurju Stahuljaku, Petru Guberini, Miroslavu Krleži, Vladimirima Nazoru i Majakovskom, Branku Radičeviću, S.S. Kranjčeviću, kao i nepreglednoj zajednici poeta, od plemenskih anonimaca, Homera i Tu Fu-a preko Saigyôa, Baudelairea, Eliota i Brechta, do dana današnjega jasnog i čemernoga:

U gorkim vremenima, hoće li biti pjesni?

Bit će pjesni o gorkim vremenima

(slobodno po Brechtu)

Glosar:

- ribanje = 1/ (zagrebački) žustro čišćenje kefom pod pritiskom, pjesmica: „Perem rublje – ribam pod/ Zato imam – krivi hod“; (preneseno) žustra kritika; 2/ (međutim je i Hektorović) ribarenje, hvatanje riba

- *praxis* = praksa, empirijska stvarnost; takođe ime jednog časopisa i grupe u SFRJ

- *canzonette nostre* (tal.) = naše pjesmice; Dante je svoju zvaio *canzonetta mia*, takoreći kćerkice moja

- Gracije su ovdje, kao kod Aleksandrijaca, oličenja pjesama

- Fric = ime od milja među krležijancima moje generacije za Majstora MK; moram reći da poznavajuć ga ponešto nisam nikad čuo da ga se tako oslovljava

- *El pueblo, unido, jamás sera vencido* = Narod, kad se složi, mora da pobijedi! (pjesma Sergia Ortege iz 1975, mnoge muzičke verzije)

RASTAVLJANJE POKOJNOG BUDUĆEG PREDSEDNIKA NA PROSTE FAKTORE

TUĐMAN, NJEGOVIM RIJEČIMA: KAKO SE KALIO

Pero Kvesić

1. BUDUĆI PREDSEDNIK KUPUJE AUTO

Na str. 368 „Tuđmanovog dnevnika“, koji se krajem 2011. mogao kupiti na svim kioscima uzduž i poprijeko Lijepe naše, a danas se može naći u mnogim knjižnicama, knjižarama, antikvarijatima i u kućnim bibliotekama možemo pročitati rečenice koje je budući predsjednik zapisao u petak, 23. prosinca 1977, dok još nije bio predsjednik:

“Htjedismo dići kredit (na Spomenicu 10 milijuna) i uplatiti sarajevski Golf (Volkswagen) ali ne primaju uplate jer čekaju poskupljenje za 20%.

Najjeftinije što smo mogli naći (i ići s kreditnim čekovima koje smo mijenjali u dinare) jest Chryslerov Sunbeam s 2 vrata; cijena ukupna 12.925.000 (od toga devizna cijena (tvornička) 5,3 mil, carina 2,8 mil, savezni porez 4,2 mil, i republički i općinski porez 0,6 milijuna)!!

No, nije riječ samo o strukturi cijene!

Zagreb (i Hrvatska) ima jedino predstavništvo baš za taj auto tj. za tu englesku tvornicu, za sve druge automobile predstavništva imaju druge republike.

U tom zagrebačkom predstavništvu (Unikomerc) direktor (ne znam da li generalni ali za taj sektor da) zove se Opačić – ovdašnji ili inoprečanski; glavni referent za prodaju je Miljenko Vujošević, Crnogorac, a tehnički direktor Nedeljko Keser.

Tako je to u tom zagrebačkom predstavništvu. Sve su to pristojni ljudi. Posredstvom Marka, njegov prijatelj, a moj Zagorac, kojeg sam istom sada upoznao, J.L. uredio je ‘s drugom Miljenkom’ da auto dobijem jeftinije; trebalo je biti čak dva i pol milijuna, a ispalo je ‘samo’ osamsto tisuća!

Što tek mogu i čine izravno svojim ljudima!!

Vodeći sastav drugih auto-predstavništava (ekspoziture drugih republika) u Zagrebu je sličan. Primjer poslovanja: pred kakva dva mjeseca objavljeno je da je Ford-eskort (iz ne znam kakvih razloga) pojeftinio za 25%! Navalili ljudi da iskoriste priliku, ali nema ga za kupiti. I objasni referent (naš čovjek) prijatelju M.: bilo je tih automobila više od 500; javili su nam iz Beograda da je Hrvatskoj „dodijeljeno“ 40, ali je od tih 40 za 20 bilo uplaćeno već u Beogradu, a preostalih 20 prodano je po spisku direktora (ovdašnjeg) koji je – razumije se – također Ino-prečanac.

Itđ. itd...

A u Beogradu je usredotočeno 82%, a u Zagrebu 7% vanjske trgovine.

Kakvi se poslovi i kakve se usluge mogu činiti i čine na takvim odnosima!!!”

U prvi mah izgleda da citirane rečenice govore o tome kako je budući predsjednik bio konsterniran situacijom u kojoj je u Hrvatskoj samo jedno autopredstavništvo, pa još u njemu rade ljudi s „pogrešnim krvnim zrcima“, te kako je Zagreb zapostavljen u odnosu na Beograd. No pogledajmo što te rečenice zaista govore:

- 1) tadašnji prononsirani disident koristi spomeničku povlasticu partizanskog prvoborca za dobivanje povlaštenog kredita.
- 2) ne namjerava kupiti rabljeni auto, nego novi.
- 3) za njega je najjeftiniji auto koji je dolazio u obzir Chryslerov Sunbeam, kao da nisu postojali „jugiči“, „ficeki“, „spacheki“ i „reno četvorke“ kakve su masovno vozili ljudi koji nisu bili disidenti.
- 4) neprekidno nadziran, praćen od tajne policije i proganjani disident uspijeva u ilegalnoj deviznoj muljaži zamijeniti kreditne čekove u dinare.
- 5) progonjeni disident u atmosferi strašnog terora uspijeva naći vezu koja mu obećava da će željeni automobil dobiti za dva i pol milijuna jeftinije od cijene.
- 6) postoje i dobri Srbi! (Primjer druga Miljenka „pristojnog čovjeka“, koji obećava popust otprilike u visini tadašnje polugodišnje plaće moje majke.)
- 7) no – Srbima se ne može vjerovati! – dobiva ga za svega osamsto tisuća dinara jeftinije.
- 8) na osnovu tog primjera budući predsjednik se zgraža što tek Srbi u Beogradu mogu i čine „svojim ljudima“.
- 9) kako je u Beogradu, prema budućem predsjedniku, tada bilo usredotočeno 82% vanjske trgovine, a u Zagrebu 7%, jednostavnom matematikom ispada da je – prema njemu – u preostalim pet republičkih središta i dva središta autonomnih pokrajina bilo preostalih 11%, tj, manje od 2% po jednom preostalom središtu, što čini Zagreb povlaštenijim od svih ostalih republičkih glavnih gradova.
- 10) za kraj se budući predsjednik zapanjuje i/ili požudno uzdiše nad tim „kakve se usluge mogu činiti i čine na takvim odnosima!!!”

Sve u svemu, kad se naizgled zgraža nad neravnopravnošću jedne sredine nad drugom, što nikako ne bi bilo u redu, ne zgraža se nad neravnopravnošću kao takvom jer protiv nje ništa nema već ga boli jedino što je netko drugi koristi, a ne „mi“. Ne smeta njega svjetska nepravda, nego što je koriste drugi. Nije njemu do reda, jednakosti, zakonitosti i poštenja, nego do toga da on koristi sve pogodnosti, rupe u zakonu, veze i vezice, a ne preza ni od ilegalnih zahvata da bi prišparao. Sokrat bi ga pljunuo.

Kad navodi da je u Zagrebu postojalo jedino predstavništvo za Chrysler, a za sve druge automobile predstavništva su bila u drugim republikama (što se moglo očitati kao da se u Zagrebu mogao kupiti jedino Chrysler, kao da je Zagreb po tom pitanju zapostavljen u odnosu na sve druge), sam sebi uskače u usta jer

kasnije navodi da je u Zagrebu bilo i „drugih auto predstavništva“ (pa navodi primjer Forda). Po tome ispada da je središta stranih predstavništava bilo u svim republikama (pa je tako u Zagrebu bilo Chryslerovo), a njihove ekspoziture su bile rasijane po svim drugim republikama. Pri tome je sasvim blizu pameti da će predstavništva stranih firmi tendirati otvoriti središta svojih filijala u glavnom gradu, kao što ih danas otvaraju u Zagrebu, a ne u Virovitici ili Babinoj Gredi. U tome zapravo nema nikakve posebne nepravde, osim prednosti koju svaki glavni grad neizbježno ima nad drugim gradovima. I stanovnici Virovitice bi rado da su sve bolnice u njihovom gradiću, da ne moraju za složenije medicinske preglede potegnuti do Zagreba, i stanovnici Babine Grede bi rado da su kod njih Hrvatsko narodno kazalište i Multiplex kina, ali – na njihovu žalost – nisu. Pojam nepravde se u ovom slučaju može upotrijebiti samo uvjetno, a njegova primjena je uvelike prenapuhana i neprimjerena, zapravo izmišljena. Zašto vidjeti nepravdu gdje je nema? Jedino objašnjenje koje dnevnik pruža je da bi se alarmirali i okupili „mi“, pa da se svijet uredi drugačije. Machiavelli bi zadovoljno kimao.

Kako drugačije? Tako da sve one mogućnosti za zlorabljenje položaja pripadnu „nama“, da „mi“ pogodujemo svojim ljudima, a ne oni njihovima. Naši ljudi su oni kojima pogodujemo, a oni nas priznaju na položajima s kojima im možemo pogodovati. Tako se formira „mi“, a oni koji ne povlađuju tim kriminalnim radotama su protiv nas. Rade Pašić bi prepoznao dobrog učenika.

Tuđmanov dnevnik maliciozno prikazuje njegovog autora kao kavanskog političara koji ne sagledava opću sliku i barata podacima prilagođenim svojim tlapnjama koje su odraz prizemnih osobnih interesa. Tuđman se ocrtava kao sitna dušica sposobna jedino prebrojavati ljude oko sebe po pretpostavljenoj nacionalnoj pripadnosti i vrednovati ih po tome koliko su spremni njemu osobno priskrbiti neku korist. Provodio je vrijeme zavidljivo prateći svaki pomak u tadašnjoj političkoj eliti koju označava tuđinskom i odnarođenom, bilježi naslove iz novina i rekla-kazala tračeve, ojađen što je izbačen iz nje, vrebajući priliku da se nazad u nju ubaci. Proučavao je model zlorabljenja položaja i sanjao svoj tisućgodišnji san da „navale ljudi i iskoriste priliku“ i – mora mu se priznati – nije je propustio.

Knjiga je sačinjena s namjerom da veliča pokojnog predsjednika, ali – avaj! – teško je to. Da bi postigla svoj cilj ne smije je se čitati jer slavljenika ogoljuje nimalo laskavo. Utoliko izdanje može eventualno poželjno djelovati samo na ljude koji ne čitaju, a ako čitaju ne razumiju, koji će je ostaviti na polici i diviti se njenom hrbatu. Ostaje pitanje kome je u interesu da ocrnuje uspomenu na pokojnog predsjednika i time neloyalno potkopava dasku stranci koja se poziva na njegove zasade. Netko pametan skrivao bi to kao zmija noge, te je poziv na „objektivno istraživanje i upoznavanje lika i djela Franje Tuđmana“ licemjerno prikrivanje pravih, zloćudnih namjera.

2.

OD ZVIJEZDE NA ČELU DO ZVIJEZDA U GLAVI

Pokojni hrvatski predsjednik Franjo Tuđman potrudio se da ne hoda „malen pod zvijezdama“, ali je bio svjestan da su one, velike i moćne, neprestano nad njim i upravljaju njegovom sudbinom. Da se ne bi mislilo da nagađam, pozivam se na njega samoga, na njegove riječi, onako kako su objavljene u prvom svesku „Osobnog dnevnika“ zapisane njegovom rukom.

U dnevničkoj zabilješci od petka, 21. listopada 1977, objavljenoj na str. 358, Tuđman je zapisao:

„...zna samo Ankica, a ni njoj nisam sve rekao, jer me je i samog zapeklo, lecnulo me kad sam pročitao da mi u Studijevu horoskopu za ovaj dolazeći tjedan piše da ne putujem, tj. da se 'što više čuvam' da 'izbjegnem fizičke i psihičke napore i – putovanja'. Znači ni zvijezde mi sklone nisu...“

Dakle, ni Ankica nije rekao da je zapeklo, lecnulo, što je pročitao u horoskopu. Zabrinuo se – ni zvijezde mu nisu bile sklone.

U dnevničkoj zabilješci od petka, 13. listopada 1978, objavljenoj na str. 409, Tuđman se vraća istoj temi:

„U petak kupujemo 'Studio' s RTV programom. Uvijek iz znatiželje pročitam horoskop. Ne bih mogao reći da mi često sklop mog sazviježda nije nagovještavao što-šta što se zbilo sa mnom zbivalo. A danas sam pročitao 'ovog ćete tjedna imati osjećaj da se sve srušilo na vas'...“

Dakle, saznajemo da su Tuđmanovi kupovali „Studio“ zbog najava televizijskog programa, a on je uvijek – iz znatiželje – pročitao horoskop. Ne navodi da je iz znatiželje čitao išta drugo. Navođenje znatiželje navodi na to da budući predsjednik horoskope nije uzimao odviše ozbiljno, ali već u sljedećoj rečenici se poziva na svoje iskustvo da mu je sklop sazviježda nagovještavao štošta što se s njim zaista zbivalo, i to često. Stoga je ozbiljno uzeo srcu ono što je pročitao da mu se te sedmice najavljuje.

Iz navedenih odlomaka možemo uočiti da su oba zapisana u lipnju, i to u petak. Ništa čudno, lipanj je takav mjesec, naslućuje se jesen, čovjeka obuzimaju nostalgična raspoloženja i mala snaga, okreće se onome što to nadilazi, sjetnim razmišljanjima o svrsi života, onome što je iznad svega, dubini svemira, zvijezdama... A ni s petkom nema ništa čudnoga u vezi. U petak je, naime, izlazio „Studio“.

Dirljivo mi je zamišljati budućeg hrvatskog predsjednika kako rano u petak žuri prema novinskom kiosku da bi kupio svoj primjerak „Studija“ ili nestrpljivo čeka kod kuće da mu ga Ankica donese da bi ga rastvorio drhtavim rukama od uzbuđenja prije nego će utažiti znatiželju vidjevši što ga očekuje naredne sedmice...

Kad se samo sjetim koliko sam puta stenjao jer me je zapao zadatak napisati horoskop za tiskovine poput „Studija“! Malo se koja muka mogla s tim usporediti. Što napisati? Buljio sam u strop (zvijezde su negdje gore) i cijedio kao suhu drevinu: „...Vi ćete ovog tjedna misliti da se sve urotilo protiv vas. Gotovo svi su vam planeti neskloni...“ ili neku sličnu budalaštinu. Nije loše napisati „Pripazite na probavu“, nikome takvo upozorenje neće škoditi. Može se nadržati i nešto poput „Nastojte što više biti sami i ne oslanjajte se ni na prijateljstvo ni na ljubav...“ što god da to značilo. Da li ćete nastojati ili ne, to je druga priča, koliko će vam to uspjeti je treća, što će se dogoditi ako nastojite i uspijete ili ako ni ne nastojite ni ne uspijete, to nećemo ni spominjati. Glavno je da se iscijedi još jedan redak prema završetku kartice. Da sam znao koliko to utječe na nekoga poput budućeg hrvatskog predsjednika, posvećivao bih tom poslu znatno više truda.

On je, opet u petak, 20. listopada 1978. godine, kako se može čitati na str. 411 njegovog „Osobnog dnevnika“, zapisao:

„Danas sam (u „Studiju“) u horoskopu svog znaka (Bik) pročitao: 'Vi ćete ovog tjedna misliti da se sve urotilo protiv vas. Gotovo svi su vam planeti neskloni, i oni koji se odnose na posao, kao i oni koji su u vezi s vašim emocionalnim životom. Ne mora to značiti da će vam se dogoditi neke nesreće, ali je sigurno da ćete fizički i psihički biti u lošijoj kondiciji pa izbjegavajte veće obaveze. Nastojte što više biti sami i ne oslanjajte se ni na prijateljstvo ni na ljubav, jer ni u čemu nećete naći podrške.'“

To ga je toliko oduševilo da je nakon toga uskliknuo:

„I onda ne vjeruj u zvijezde i u sudbinu što nam je u njima zapisana!“

Pametan se stidi onoga čime se budala ponosi. Franjo Tuđman je zapisao kao značajno da je vjerovao zvjezdancima (i to onima iz „Studija“), Ankica je to prepisala, Miro (doktor nauka!) je pregledao, urednici „Večernjeg lista“ pripremili za tisak – i sad imamo!

Sad nam se mnogo toga nejasnoga može, naknadno i prekasno objasniti. Ako vam je nešto od državičkih i političkih poteza pokojnog predsjednika izgledalo bedasto ili suludo, onako van pameti, možda niste u pravu. Možda je sve što je radio bilo racionalno i mudro, obzirom na ono najvažnije – zbog rasporeda zvijezda. Možda je Saturn bio u takvom odnosu prema Uranu, a Mjesec u četvrtoj kući, da jadni Bik i nije mogao drugačije! Kad je tako pisalo u „Studiju“!

Kao ozbiljan znanstvenik nije mogao zanemariti relevantne izvore, a kao osoba koja je težila postati povijesna figura nastavio je niz bezbrojnih plemenskih poglavica, rimskih careva, suludih imperatora i retardiranih nacističkih glavešina – sve povijesnih likova – koji su također najozbiljnije razmatrali najrazličitija proricanja od gledanja u životinjsku utrobu, preko tumačenja snova, do numerologije, astrologije, bacanja karata i srodnih i sličnih pouzdanih metoda.

Kao čovjek iskusan u proricanju sudbine već tada sam predvidio: jedan broj ljudi će kupiti „Osobni dnevnik“ Franje Tuđmana na kioscima, niz prigodnih apologeta će se javiti izjavama kako je to kapitalno djelo za razumijevanje najznačajnije ličnosti u Hrvata u XX stoljeću, neki urednici u „Večernjem listu“ će biti zadovoljni svojim izdavačkim poduhvatom – i svi će biti u pravu. To doista i jeste značajan izdavački poduhvat jer omogućuje uvid u lik koji nam je svima skrojio sudbine, ako se knjiga pročita. To doista daje autentičnu građu za razumijevanje tog lika, ako se razumije ono što se pročita. Oni koji su kupili knjigu mogli su se ponositi i praviti važnima pred onima koji je nisu kupili. I sve to neće ništa promijeniti, prvenstveno zato jer je bilo prekasno, a zatim i zbog onoga što je napisala Ani ram u komentaru na moj prvi blogerski post koji je govorio o istoj knjizi: „Ljudi koji veličaju lik i djelo dotičnoga, razmišljaju upravo na isti način kao on, i kad ovo pročitaju doživjet će ga samo još bližim sebi, i neće ga secirati poput tebe, prema tome, tko ga je volio do sada, voljet će ga još više, a tko nije, neće knjigu ni taknut, niti se zamarati debilanama sitne duše...“

Eventualno sam mogao očekivati da će na naslovnoj stranici „24 sata“ osvanuti naslov TUĐMAN VJEROVAO U HOROSKOPE!, kao spomen da su Hrvati na kraju XX stoljeća pametno povjerali svoje sudbine u ruke osobe koja je vjerovala horoskopima iz jeftinih novina koje donose televizijski program, ali tome nitko ne bi posvetio više pozornosti od vijesti da se rodilo tele s dvije glave, poznati pjevač razveo od poznate manekenke, a neka bjelosvjetska fufa je fotografirana bez gaćica. Međutim, to očekivanje bi bilo pretjerano jer se nije dogodilo ni to.

3.

ANATOMIJA PSEUDOINTELEGENTA: KONSTRUIRANJE MITA

Otkrio sam da je „Osobni dnevnik“ Franje Tuđmana odlična knjiga. Držao sam je na noćnom ormariću pored kreveta. Navečer, zaključivši da je vrijeme spavanja, a uopće mi se nije spavalo, samo sam je nasumce otvorio bilo gdje, pročitao desetak stranica i – fijuuu! Lansirala me kao katapult u svijet snova. Tako napreskokce, bez ikakvog reda, koliko je prvi svezak debeo, već taj prvi svezak potrajao je do proljeća.

S druge strane, svako malo naletio sam u toj knjizi na nešto što me razveselilo. O tome kako je budući predsjednik kupovao auto i kako je vjerovao u horoskope već sam pisao. Mogao bih vam ovom prilikom, njegovim riječima, pokazati i kako je vjerovao u prizivanje duhova i nadnaravne pojave, ali me još više oraspoložilo kako je čitao knjige jer je to jednako nadnaravno.

Jedna knjiga za sto dana

Pokojni predsjednik uživao je glas intelektualca i znanstvenika. Doktor povijesti! Direktor znanstvenog instituta! Akademik! A kao Aralica! Ništa čudno da je čitao. Čitao je novine. Njegov osobni dnevnik uvelike se sastojao od prepisivanja naslova iz dnevnih novina. Često je u osobni dnevnik upisivao i sažetke dnevno-političkih vijesti, nakon kojih je dodavao i svoje komentare tipa „Aha!“ i „Vidi, vidi...“ ili „Zanimljivo!“ ili „Jamačno!“ i slično. No čitao je i knjige. Pedantno je bilježio koje je knjige pročitao, pa tako možemo steći uvid i u njegove intelektualne potencijale. Te bilješke svjedoče da je pored onih na hrvatskome uzimao u ruke engleske, njemačke i francuske knjige, što mu služi samo na čast.

Tako je, recimo, na str. 51 „Večernjakova“ izdanja, u bilješki od srijede, 16. lipnja 1973. godine prepisao moto knjige Paula Lendvaia „Eagles in Cobwebs“, što je dokaz da ju je uzevši u ruke čak i otvorio najkasnije tada, ako ne i ranije. U četvrtak, 27. rujna iste godine, zabilježio je da je završio s čitanjem te knjige i nadodao o njoj tri rečenice koje djeluju kao da su prepisane s klapne:

„Jedna od najboljih zapadnih studija o unutarnjim i međunarodnim odnosima balkanskih zemalja. Knjiga se bavi Jugoslavijom, Rumunjskom, Bugarskom i Albanijom. Zanimljiv pogled povijesnog razvitka kao uvod u suvremena zbivanja, koja se pokazuju na temelju osobnog istraživanja u tim zemljama i razgovora s najistaknutijim državnim i političkim prvacima.“

Dakle, tom intelektualcu i znanstveniku trebalo je tri i pol mjeseca da pročita knjigu koja ima manje od 400 stranica, na osnovu čega je zaključio da je to „jedna od najboljih zapadnih studija“ o kojoj je uspio iscijediti tri rečenice! (Te tri rečenice u tiskanom izdanju dnevnika protežu se kroz osam redaka.) U više od sto dana čitao je prosječnom brzinom od četiri stranice na dan! Netko drugi bi za to vrijeme uspio naučiti knjigu napamet!

Fascinantni dodatak

Samo po sebi nema u tome ništa čudnoga. Možda ga se pročitani moto toliko dojmio da je razmišljao o njemu sedamdeset i pet dana, a onda u tridesetak dana zbrzao dočitati do kraja. Pored toga, mnogi ljudi čitaju više knjiga istovremeno, među njima često i ja, pa znam da se čitanje pojedine knjige može otegnuti. No Tuđman je zapisivao što je čitao, pa tako možemo vidjeti da je u međuvremenu (u nedjelju 23. rujna) bacio pogled i na knjigu Ive Omrčanina „Politische und diplomatische Geschichte Kroatiens“ o kojoj je zabilježio dvije rečenice – šest redaka.

Čudno izvire iz zabilješke od petka, 6. srpnja (str.54). Netko mu je donio Tanjugov prijevod posebnog dodatka londonskog „Economista“ od 44 stranice. O tih 44 stranice zapisao je... – idem brojiti: jednu, dvije, tri... – dvadeset i devet rečenica, sto i tri retka!

Pomalo je čudno da netko tko čita knjige na engleskom kao znanstvenik ne traži original teksta, nego čita u prevodu, ali uzmimo da bi original bilo teže nabaviti nego prijevod iz samog legla mrskih neprijatelja. Daleko više od toga je čudno da je „jedna od najboljih zapadnih studija“ od 400 stranica rezultirala sa svega 8 redaka prikaza, a novinski dodatak od 44 stranice urodio je sa 104 retka. No i to možda ima objašnjenje u tome da su stranice novinskog dodatka možda bile u formatu A1, iako mi se nekako čini da mi je dodatak londonskog „Economista“ ostao u sjećanju znatno manji.

Prevoditelj prevoda

Kako je dr. Franjo Tuđman čitao knjige na stranim jezicima možda pobliže objašnjava jedna druga epizoda. Na str. 166 Tuđman piše o knjizi „*President Kissinger: From History to Prophecy*“ Monroe Rosenthala i Donalda Munsona. Okarakterizirao ju je kao kombinaciju romaneskne biografije i političke fikcije. Dr. Tuđmana je toliko oduševilo osmo poglavlje da je uskliknuo „*Vrijedi doslovce prevesti!*“ Nakon toga slijedi doslovan prijevod PREKO PET STRANICA, ne kanim ni brojati koliko je to rečenica ili redaka. Nekom drugom ću ostaviti da razglaba što je to moglo toliko oduševiti dr. Tuđmana u fikcionalnom opisu nekog budućeg/mogućeg građanskog rata u Jugoslaviji, krvoprolića i raspada zemlje. No to me nije začudilo, iznenadilo me je nešto drugo. Za očekivati je da će u osobnom dnevniku, nakon usklika „*Vrijedi doslovce prevesti!*“ slijediti ono što je pisac dnevnika sam preveo, ali je tih pet stranica odjednom ispisano drugačijim autorskim jezikom, drugačijim stilom nego sve ostalo prije i kasnije. Moglo bi se to objasniti time da je pri prevodu bio vezan originalnim predloškom, ali zašto je koristio čak i druga, drugačija pravopisna pravila?

Uostalom, koliko je dr. Tuđman vladao engleskim može ocijeniti svatko tko je učio taj jezik u osnovnoj školi iz odlomka od utorka, 9. prosinca 1975. Taj intelektualac i znanac stranih jezika, prevoditelj koji je perfektно preveo cijelo poglavlje jedne knjige, pita se:

„*Pisao sam rukopis – ‘Kissinger – Portrait of a diplomat’. Kako može biti ‘of a diplomat’? Valjda ‘of one’s diplomat’.*“

Na upit za frazu „*of one’s diplomat*“ internetski pretraživač Google daje rezultat – nulu. To znači da od stotine milijuna ljudi koji su pisali po internetu koristeći engleski (Indijci, Talijani, Mađari, Česi...) otkako je stvoren niti jedan ni greškom nije upotrijebio taj izraz. Naš pokojni predsjednik bio je stvarno jedinstven. Nažalost, nitko od onih koji govore engleski nije uočio njegov jezični talent koji se iskazao u načinu kako je rabio hrvatski, posebno u tvorbi riječi. Može li mu se vjerovati da je takvim engleskim ne samo prevodio, nego i pisao bilo što na engleskom ili je bio toliko samopouzdan u vlastito znanje da mu i takva inovativnost nije bila nikakav problem?

Zona sumraka i aveti

Na str. 184, bilješka datirana 16. lipnja 1973, počinje rečenicom koju vrijedi podebljati: „*Jurjevečki mi donio naručene knjige (President Kissinger i...*“

Pazi ovamo! X-files! Zona sumraka! Budući predsjednik je napokon dobio naručenu knjigu četiri mjeseca nakon što je preveo cijelo poglavlje iz nje!

Naravno da imam pretpostavki kako se sve to moglo dogoditi. Možda je prevodeći osmo poglavlje budućeg predsjednika toliko zamrljao knjigu da je poželio nabaviti drugi primjerak, novi i čist. Možda mu je prvi primjerak slučajno ostao u džepu, a Anica ga zabunom ubacila s prljavim rubljem u mašinu za veš, pa je – cijeneći knjigu – poželio nabaviti drugi. Svašta je moguće.

Od svega mogućega najmanje je moguće ono čega se najviše bojim, da je budućeg predsjednik, taj intelektualac i znanstvenik, o stranim knjigama doznavao iz prepričavanja ljudi koji su ih pročitali i donosili mu ogledna prevedena poglavlja. Nakon toga je – cijeneći mudre knjige – nabavljao te knjige i svakodnevno sjedio nad njihovim raskriljenim stranicama glumeći da čita, izigravajući intelektualca pred ukućanima, da bi ga pustili na miru. Zatim se prihvatao pisanja osobnog dnevnika, koji je – koliko god bio osoban – ipak bio namijenjen da bi ga kasnije netko drugi čitao, pa se postavlja pitanje koga je to kanio zavarati tobožnjim vlastitim prijevodom. Doktora Zlatka Canjugu ili magistra Antu Đapića? Dr. Šimu Đodana, dr. Antu Bakovića ili akademika dr. Nedjeljka Mihanovića? Cvijet hrvatskog novinarstva – Aleku Crnjaković, Maju Freundlich, Olgu Ramljak, Hloverku Novak Srzić i Dunju Ujević?

Odnos prema knjigama vidi se i iz zabilješke od subote 22. studenoga 1975.:

„*Oko podne otišao kod M. u ISIP-povu stalnu izložbu knjiga da potražim literaturu za rukopis.*“

Za svakog znanstvenika važno je da na završetku svakog znanstvenog rada navede bibliografiju kojom se služio. Dr. Franjo Tuđman nije odlazio u nacionalnu knjižnicu da zaroni u knjižni fundus i ondje proučava ili da odabere knjigu koju će ponijeti doma nego da bi s nogu pregledavao izložbu knjiga. Bio je toliko oštrouman da mu je bilo dovoljno u prolazu pogledati izložene knjige da bi znao što u njima piše, pa mu je preostajalo jedino prepisati naslove za bibliografiju. Sve u svemu, vidljiv je trud da iskonstruira mit o intelektualcu, znanstveniku i povjesničaru, reklo bi se da nije imao drugog posla nego da se time zabavlja, a jedino pitanje koje preostaje jest da li je tim mitom zaista uspio zavarati i sebe.

Naknadna bilješka: Najopakiji komentar ovom postu dobio sam od jednog prijatelja usmeno: „*Zar misliš da većina naših znanstvenika i profesora i danas čita knjige drugačije? Njima ovo neće biti ništa čudno – i ne znaju za bolje!*“ Što je najtragičnije, i moje iskustvo potvrđuje njegove riječi.

4.

OVOSTRANO O ONOSTRANOM

Dr. Franjo Tuđman, intelektualac, povjesničar, znanstvenik, akademik, širinom svojih vidika obuhvaćao je i onostrano, izrijekom – duhove. Prepisujem posljednji odlomak njegove dnevničke zabilješke od srijede, 27. studenoga 1974, objavljen u prvom svesku „*Osobnog dnevnika*“:

„*Arasu na spiritističkoj seansi duh preminulog prijatelja profesora prorekao da će u 1974. biti uhićen, osuđen na sedam godina i biti ubijen u prevratu, a duh Pere Pirkera da mu je rekao: ne treba reći hop prije nego se skoči!?!*“

Iz zabilješke od utorka, 18. veljače 1975. godine, vidimo da je Davor Aras u zadarskom sudu osuđen na šest i pol godina zatvora kao osnivač i pripadnik ilegalne proustaške organizacije, na što dr. Tuđman mudro kima glavom:

„*Tako se gotovo u potpunosti obistinilo proroštvo Arasova ‘duha’ da će dobiti sedam godina...*“

Odgovarajuće svom određenju intelektualca, povjesničara i znanstvenika, budućeg akademika, dr. Franjo Tuđman je objektivno konstatirao da se proročanstvo „*gotovo u potpunosti obistinilo*“, dakle – nije se obistinilo, iz čega nije jasno da li je time iskazao kritički odmak prema njemu (na što možda ukazuje i ograda stavljanjem riječi „*duh*“ u navodnike, te završetak prvog citiranog odlomka uskličnikom-upitnikom-uskličnikom) ili je dr. Franjo Tuđman imao razumijevanja za duha jer, Bože moj, proročanstvo koje se „*gotovo u potpunosti obistini*“ zapravo je ostvareno, a ne možemo očekivati od duha da bude sasvim precizan. Doduše, možda bi upravo duh trebao biti savršeno precizan kad već raspolaze nadnaravnim moćima, ali tko smo mi da išta zamjeramo duhovima? Trebamo biti zahvalni da nam poručuju i ovoliko. Proročanstvo duha Arasova prijatelja imalo je tim veću težinu što to nije bio kakav duh, duh nekog neobrazovanog bedaka, nego duh profesora, ali u tome je možda uzrok njegove nepreciznosti. Profesori su rastreseni, nepraktična stvorenja, šest mjeseci više-manje ništa im ne znači. Dotičnik

duh daleko je više promašio upozoravajući da će Aras biti ubijen u prevratu. Doduše, možda je pravodobno upozoreni Aras preduhitrio sudbinu zapalivši svijeće u Kamenitim vratima ili na neki drugi način, pa je završio kao zastupnik u prvom sazivu hrvatskog Sabora i uživatelj saborske mirovine.

Završetak prvog citiranog odlomka usklikom-upitnikom-usklikom može se očitati kao ironijska distanca, ali i kao čuđenje pomiješano s oduševljenjem u omjeru jedan prema dva ili zapanjenost pomiješana s ushićenošću u istom omjeru. Ukoliko je ovo drugo, dirljivo je kako su disidenti opozicionari i preko groba ostali u tijesnom kontaktu, tim više što se poruci Pere Pirker, da „ne treba reći hop prije nego se skoči“ nema zamjerke, osim primjedbe da su je možda oni kojima je upućena krivo shvatili. Možda je Pero Pirker poručio „ne treba reći HOP prije nego se skoči“, a „HOP“ treba čitati kao skraćenicu za „Hrvatski oslobodilački pokret“, što je spiritistima i onima koji su pobožno dalje prenosili Pirkerovu poruku promaklo.

Nedoumicu oko toga što je dr. Franjo Tuđman mislio bilježeći „iskustva“ s duhovima, kakav je bio njegov stav prema tome, donekle rješava zabilješka od ponedjeljka 3. lipnja 1974. (str.130):

“Razgovor o spiritističkoj seansi kod Vesne na kojoj se javio Staljinov duh, reče da je on bio despot ali da je zato kumir pravi hoštapler; predviđa prijelomna zbivanja zbog njegova odlaska u društvo svom ocu 20. rujna o. g.; preživjet će tko se zatekne kod kuće; najprije će biti rehabilitiran Hajduk, a Nelipčić tek 1977; Babonića će zadesiti smrt od nekog vojnika...

...

A onda smo razgovarali o nekim neobjašnjivim pojavama, napr. o mogućnosti saznanja kakva će spola biti djeca – pomoću obrtanja prstena što je provjereno na više desetaka slučajeva...”

Naravno da dr. Franjo Tuđman nije bilo tko. Njegovom društvu nisu se javljali anonimni duhovi povijesno irelevantnih klošara. Njima su se javljali Staljin, Napoleon, Aleksandar Veliki, Pero Pirker i duhovi takvog formata. U takvom se društvu dr. Franjo Tuđman kretao. Primao je poruke od najvećih. I prema su pojave poput mogućnosti saznanja spola nerođenog djeteta spadale u neobjašnjive, provjerene su na više desetaka slučajeva, a ista mogućnost pomoću ultrazvuka ostavljena je profanim osobama koje nemaju širinu da bi prihvatili onostrano.

Moglo se očekivati da će objavljivanje „Osobnog dnevnika“ prvog hrvatskog predsjednika samo produbiti kontraverze koje su već postojale oko njegova lika. Eto, iz samih citiranih odlomaka nije sasvim izvjesno da li su zabilježeni kao kuriozum nad kojim se treba zgražati ili kao dokaz pojave na koju treba računati. Utoliko je bilo moguće da dr. Franjo Tuđman, intelektualac, povjesničar, znanstvenik i akademik objavljivanjem ovih dnevničkih zapisa postane idol i hrvatske alternativne scene, alternativaca svih vrsta, posebno spiritista, da će im postati miliji i draži, prisniji, više njihov, a da ga ostali smatraju naprosto budalom, kao što ga neki i dalje smatraju takvim i bez informacija o njegovom odnosu prema prizivanju duhova. Tek teoretska mogućnost da se alternativci osvjeste vidjevši tko im je sve bio pristaša, pa da od svega toga barem za nekoga bude neke koristi, nije imala praktičkih, realnih izgleda, jer je za tako nešto bio uvjet da bilo tko tu knjigu prethodno pročita.

5.

VIZIONAR ZAGLEDAN U RETROVIZOR

U svojim dnevničkim zapisima dr. Franjo Tuđman često je bilježio kakve su bile meteorološke prilike. Citiram nasumice: „Sunčan, proljetno topao dan.“ (20. siječnja 1974; str. 102) „Vrijeme je malo zahladilo; zahladilo i kiši.“ (24. veljače 1974; str. 113) „Opet lijepi jesenji dan.“ (24. listopada 1975; str.203.) „Vrijeme se promijenilo; kiši, u Gorskom Kotaru i prvi snijeg; još malo žutog lišća na drveću.“ (10. studenoga 1975; str 210.) I tako dalje na nebrojeno mjesta. Ne, nemojte misliti da su meteorološke prilike igrale ikakvu značajniju ulogu u njegovu disidentskom životu. Barem ostatak teksta u zabilješkama uglavnom nema nikakve veze s meteorološkim prilikama. Nema tu „Prolom oblaka onemogućio nas je u nakanama...” ili „Probijali smo se kroz snijeg do prsiju, pa nismo stigli na vrijeme spasiti svog druga...“, ma kakvi. Uglavnom je za sve što je zapisao bilo potpuno irelevantno da li je toga dana bila paklenska vrućina ili se nebo otvorilo. Otprilike sve ga se to ticalo kao snijeg u Gorskom Kotaru ili Škotskoj.

Zašto je to onda na toliko mjesta zabilježio? Nameće se samo jedna pomisao – nije imao ništa pametnije. To se nameće tim više što ni ostalo što je zabilježio nije mnogo pametnije. Glavnina ostatka teksta je puko prepisivanje naslova iz novina i šturo preporučavanje uglavnom protokolarnih političkih vijesti. Kakva je pamet potrebna za tako nešto, u čemu je uopće svrha takvog posla? Neusporedivo je pametnije otići u knjižnicu i pogledati komplete starih novina u kojima su te vijesti sačuvane u originalu, umjesto da se čita njihovo nemušto preporučavanje. Kad si je već zacrtao da će pisati dnevnik, kad nije imao drugog posla, trebalo ga je nečim i ispuniti, pa kako nije bio čovjek koji bi makar i u intimnim zapisima kontemplirao o seksualnom životu s Ankimom, tema meteorologije mu je baš dobro došla. Mora se i priznati da je pogodna: dostojanstvena, ozbiljna, a dovoljno je pogledati kroz prozor da znaš što napisati.

Ipak, nije to tek tako, bez vraga! O tome svjedoči nekoliko narednih zabilješki. Prepisujem:

“PONEDJELJAK, 2. LIPNJA 1973.

Već više od deset dana neprestano povremeno kiši. I zahladilo je. Po stoljetnom kalendaru (samo što nije zasniježilo kako predviđa). (str.182.)

UTORAK, 3.LIPNJA 1975.

Stoljetni je kalendar ipak pogodilo: novine javljaju o snijegu u Engleskoj i Škotskoj kakav se ne pamti u ovo doba godine već osamdesetak godina, a kad nas hladno. (str.182)

SUBOTA, 5. SRPNJA 1975.

Vrijeme se popravilo: točno po stoljetnom kalendaru. (str.187)

NEDJELJA, 23. STUDENOGA 1975.

Vrijeme ovaj mjesec, kao i cijele godine, više po stoljetnom kalendaru nego po meteorološkim prognozama. (str. 217)

NEDJELJA, 23. SVIBNJA 1976.

Još hladnije. Opet se obistiniše predviđanja stoljetnog kalendara: od 23. do 29 „bu prav grdog vremena“. (str.267)

SRIJEDA, 2. LIPNJA 1976.

Kiši. Po stoljetnom kalendaru trebalo je do 30-og biti više kišovito, a sad lijepo. No, tko da okrivljuje taj „koledar“ kad znanstvenici meteorolozi ne mogu predvidjeti ni za dan pouzdanost. (str.269)”

Kako je u predgovoru „Osobnog dnevnika“ dr. Franje Tuđmana napisao prof. dr. Miroslav Tuđman „*Ovaj je dnevnik svjedočanstvo o dr. Franji Tuđmanu...*“ O čemu nam svjedoči to svjedočanstvo? Crno na bijelom, riječima samog dr. Franje Tuđmana imamo podastrto da je taj intelektualac, znanstvenik, povjesničar, budući akademik i budući predsjednik republike – vjerovao u stoljetni kalendar! U vrijeme kad su zemaljsku kuglu već oblijetali meteorološki sateliti, kad je započelo globalno zatopljanje – on se ozbiljno pouzdavao u stoljetni kalendar!

Naravno da se i u stoljetnom kalendaru može naći mnogo toga pametnog i korisnog. Recimo, da je korisno marljivo raditi i obazrivo štedjeti, da je zdravo prati ruke prije jela, kada sijati i saditi pojedine korisne biljke, a uz to se obično nađu i zanimljive priče i pobožne pjesmice, horoskop... U stoljetnom kalendaru se nalaze mnogi korisni savjeti kako urediti kući i vrt, kako voditi domaćinstvo, kako prirediti zimnicu, odgajati djecu u duhu pobožnosti i slično, što je moglo biti odgovarajuće za predindustrijsko doba, ali je nakaradno pokušati primijeniti pri kraju dvadesetog stoljeća šire od ograde vlastitog dvorišta, što šire to štetnije. Da jednom intelektualcu, znanstveniku, povjesničaru, budućem akademiku... stoljetni kalendar bude referentna literatura, to je... tražim riječ... tražim riječ... iako mi mnoge padaju na pamet... – bijedno.

Moglo bi se reći i „nevjerojatno“, ali se tu nema što vjerovati, ovdje je sve evidentno kad nas sam pokojnik i njegovi nasljednici u to uvjeravaju. Arogancijom tipičnog neobrazovanog alternativca olako se razbacuje ocjenama „...tko da okrivljuje taj 'kalendar' kad znanstvenici meteorolozi ne mogu predvidjeti ni za dan poznato...“, kao što svi alternativci zbornu pjevaju „doktori ništa ne znaju“ ili „znanstvenici pojma nemaju“. On zna! On ima stoljetni kalendar! Dirljivo je predočiti tog intelektualca s naočalama, znanstvenika s doktoratom, povjesničara s objavljenim radovima, kako marno proučava nezahtjevno štivo namijenjeno seljacima i prostom puku s početka stoljeća, te tumači sam sebi i onima koji ga hoće slušati - nakon što je odredio spol nerođenog djeteta okretanjem prstena – kako ne dobiva priželjkivana društvena i znanstvena priznanja zato jer njegovi suvremenici nisu sposobni shvatiti njegove zamisli i veličinu, zato jer ga mrski komunisti mrze.

U finalu, apsurdnim povijesnim zaokretom, zahvaljujući stjecaju okolnosti nezavisnom od njegove volje (ali sasvim po njegovim željama), oboružan stoljetnim kalendarom taj državnik je obilježio svoje vrijeme, po mjerilima stoljetnog kalendara preustrojio je društvo, oslanjajući se na STOLJETNI KALENDAR taj vizionar je poveo svoj narod u svijetlu budućnost, narod je bezglavo srnuo za njim, pa nije ni čudo da smo se našli ovdje gdje smo stigli. Tražim riječ... tražim riječ...

Kao što kaže Ani ram u komentaru na prethodni post – još smo i dobro prošli.

6.

DR. TUĐMAN I POŠTA

U socijalističkoj Jugoslaviji tiskovine koje je producirala politička emigracija nisu bile odviše popularne. Dapače, zbog širenja takvog štiva neki su ljudi završili i u zatvoru. To se zakonski kvalificiralo kao „širenje neprijateljske propagande“, pa ako se na neprijateljsku propagandu nakalemilo još nešto, moglo se zaglaviti i na nekoliko godina. Da nije bilo tragično, bilo bi smiješno. U redakcije u kojima sam radio znalo je povremeno poštom stići ponešto takvo, a kadikad je netko tko se vraćao iz Njemačke na željezničkom kolodvoru u Münchenu u posljednji čas uzeo neki primjerak s kioska kao egzotični kuriozum, pri čemu nije bilo preporučljivo da bilo koga carinici ulove s tim, iako su novinari imali eventualnu ispriku da su to ponijeli kako bi se oštro obračunali s neprihvatljivim stavovima. Kad smo se dočepali nečega takvoga kolalo je od ruku do ruku i izazivalo salve smijeha ili valove sažaljenja. Stavovi koje smo mogli ondje pročitati bili su uglavnom krajnje diletantski, tekstovi nepisani, a obavezni dio u svakoj publikaciji bio je da najnovije pouzdane vijesti kazuju da će se socijalizam urušiti i Jugoslavija raspasti najdalje za mjesec dana, a hrvatski narod jedva čeka da dođu osloboditelji iz Njemačke i spreman im se pridružiti do posljednjeg čovjeka.

U subotu 17. kolovoza 1974 navratio je do dr. Tuđmana neki Matek i ostavio mu tri primjerka nečega takvog, što je pisac dnevnika zabilježio označivši samo slovima NH (str. 140). Sjećam se da sam vidio nešto što se zvalo „Nezavisna Hrvatska“ ili „Nova Hrvatska“ ili nekako tako. Bit će da je to bilo to. Taj Matek mora da je bio osoba u koju je dr. Tuđman imao enormno povjerenje, iako se između 1973. i 1978. godine pojavio, prema kazalu imena, još svega jednom. Dr. Tuđman se neprecizno izražava pa nije jasno što je posrijedi. „*Navratio i Matek s tri primjerka NH.*“ Da li je navratio, donio ih samo pokazati i odnio kad je otišao ili ih je poklonio domaćinu? Ne znamo. No ako su to bila tri primjerka istog broja, što bi dr. Tuđman s dva primjerka viška osim da ih pokloni nekome dalje? Ionako već pod paskom kao razglašeni disident samo bi mu još trebalo da ga ulove kako „širi neprijateljsku propagandu“! Zato mislim da u Mateka mora da je imao enormno povjerenje čim je tako nešto od njega preuzeo. Da je meni, koji nisam bio disident, netko poklonio tri primjerka nekog proustaškog glasila i savjetovao da višak podijelim prijateljima, morao bih imati stopostotno povjerenje u čovjeka da ne pomislim kako mi udbaški provokator uvaljuje feferon u stražnjicu.

No dr. Tuđman se kao iskusni disident i opozicionar nije osvrtao na takve primisli, već je nakon toga počeo primati poštom nove brojeve NH-a. Vjerojatno je Matek bio u nekoj vezi s onima koji su to publicirali, na što ukazuje i da je donio odjednom tri primjerka, pa je javio tim ljudima da je dr. Tuđman zainteresiran. Na desetak mjesta u prvom svesku „Osobnog dnevnika“ zabilježeno je da je nakon Matekova posjeta na adresu u Nazorovoj ulici poštom stizao NH, a pored toga stizalo je nešto označeno kao HR, te „Slobodna riječ“ tiskana u Buenos Airesu i druge brošure i knjige iz srodnih izvora.

Smatra se nedvojbenim da je komunistička tajna policija nadzirala sve poštanske pošiljke, a neprijateljsku emigrantsku štampu bilo je zabranjeno primati. Lukavi dr. Tuđman nije se dao zavarati. Kad mu je 17. prosinca 1973. stigla „Slobodna riječ“, oštrim okom je odmah uočio da je poslana iz Francuske, a pošiljka je došla bez zagrebačkog žiga. Sumnjivo! Na jednom drugom mjestu, kojeg sada ne mogu više pronaći, uočio je da je poštanski žig tako zamrljan, nejasan, da se ne može razaznati odakle je i kada pošiljka poslana. Sumnjivo, sumnjivo... Uvjeren da tajna policija nadzire njegovu poštu, u srijedu, 3. studenoga 1976. je zapisao:

„*Danas sam iz Wimbledonu dobio novi broj NH. Nisam ga još pregledao. Da li namjerno puštaju ili im promiče?!“ U subotu, 23. srpnja 1977.: „NH (XIX, 14, 17.07.1077.) opet jednom procurila poštom.“*

Fascinantno je kako je dr. Franjo Tuđman, višegodišnji disident, opozicionar, vojno lice, dapače – general, reagirao na možebitnu provokaciju. Znajući da je emigrantsku štampu zabranjeno primati, uvjeren da iz pošte nadziru pošiljke njemu namijenjene, lukavac kakav je već bio, kad mu je već pala na pamet pomisao da mu možda namjerno propuštaju kompromitirajući materijal – što je učinio? Najpametnije bi bilo prvo pročitati što je stiglo, ako je zanimljivo za sačuvati – fotokopirati sve na sigurnom mjestu, a zatim odnijeti na miliciju i prijaviti da je netko poslao neželjenu pošiljku i predati im je. Nakon toga bi mu onaj tko je namjerno propustio da mu pošiljka stigne – provokator gadni - mogao staviti samo soli na rep. Ali ne! Dr. Franjo Tuđman, višegodišnji disident, opozicionar, vojno lice, dapače – general, reklo bi se doktor za ilegalu i konspiraciju, strateg i taktičar, nije se mogao od toga odvojiti, čuvao je ono što mu je pristiglo, pravio komplet. Da je to zaista bilo namjerno propuštanje, onaj posljednji zbir kojemu je to bilo zaduženje mogao je samo drhtati od ganuća. U bilo kojem trenu mi-

licija je mogla banuti u kuću budućeg predsjednika i potpuno legalno odvesti ga na kamionetu do vrha ispunjenom corpusima delictijima (corpora delictorum).

Fascinantno je i uvjerenje budućeg predsjednika kako iz pošte nadziru pošiljke koje mu pristižu i zaustavljaju ono što je zabranjeno. Vjerovao je u to usprkos tome što su mu sve zabranjene tiskovine stizale. Dobro, možda pokoja i nije stigla, ali to nije znao. No ja znam kako smo muku mučili šaljući neke časopise pretplatnicima iz Zagreba u Zagreb. Obavezno poneko nije dobio ono na što je bio pretplaćen, poneki primjerci su se vraćali u redakciju, poneki gubili, nakon svakog broja obavezno je netko zvao i urgirao da pošaljemo još jednom. Kako li je tek pošta bila pouzdana za nešto poslano iz Buenos Airesa?! Ni moja baka nije bila ni disident ni opozicionar, a često joj se događalo da nije dobila rođendansku ili novogodišnju čestitku iz inostranstva za koju je telefonom obaviještena da joj je poslana. Ja, iako nisam bio disident poput dr. Franje Tuđmana, često sam dobivao pisma ili razglednice na kojima su u poštanskom uredu propustili udariti žig. Uostalom, ako je vjerovao da mu pošta zaustavlja pošiljke, mogao je to lako provjeriti. Kako je čuvao komplet mogao ih je samo prelistati i izbrojati da li mu neki svezak nedostaje. Umjesto da se prestane čuditi, dr. Franjo se svaki puta čudio kad je našao nešto u poštanskom kastliću „...*opet jednom procurila poštom*...“! Jednom. Pa još jednom. Pa još jednom. Pa stalno tako. Ali to mu nije bio dovoljan razlog da promijeni mišljenje da mu je pošta nadzirana. Pa u utorak 20. rujna 1977.: „*Čitam komplet NH s kraja prošle i gotovo sve brojeve ove godine*“. Čita godišnji komplet i uvjeren je da mu ništa ne dolazi! Fascinantna je ta ljudska mogućnost (a i budućí predsjednik je bio čovjek) da ustraje na nekom uvjerenju usprkos preobilju dokaza da je ono pičkin dim. Narod kaže za to „slijep pored očiju“. No ustrajnost budućeg predsjednika je i razumljiva. Kada bi priznao makar sam sebi da zaista prima sve ono što je primio morao bi odustati od uvjerenja da se sva pošta kontrolira, nadzire, otvara, provjerava, da se nepoželjne pošiljke zapljenjuju, da je vrag tako crn kako se priča. Ili – još gore – kad je upravo njegova osobna pošta posrijedi, morao bi priznati da u pošti na nju ne obraćaju pozornost, da za poštu i tajnu policiju on – dr. Franjo Tuđman – nije nikakav poseban faktor, da ga ne zarezuju ni za suhu šljivu, a to bi pak potkopavalo uvjerenje da država drhti kad on prdne.

Mogućnosti budućeg predsjednika da rastegne činjenice bile su nadnaravne. U desnom stupcu na str. 410, nakon što je zabilježio da ga je iz dremeža trgnula vijest o ubojstvu Brune Bušića, komentira:

“Još jedna žrtva u bezbroju drugih.”

U lijevom stupcu na str. 411, dakle – jedno do drugoga u tiskanom izdanju, piše:

“Engleske novine i BBC povezuju to s prijašnjim ubojstvima, pa govore da je to treće ubojstvo hrvatskih emigranata i novinara, u posljednje tri godine.”

U prvom navodu imamo ocjenu, a u drugome konkretni podatak na kojemu je ona utemeljena: tri u tri godine. To je jedan godišnje. Ako pretpostavimo da je barem netko od hrvatskih emigranata i novinara stradao od ljubomorne žene ili njenog ljubavnika, netko kao žrtva klasičnih kriminala, netko u unutarnjim obračunima emigrantskog podzemlja, možemo zaključiti da se razglašeni zloglasni Udbini ubojice nisu pretrgli od posla. Da bismo od tri došli do bezbroj, trebamo pribrojiti i sve takve stradale od stoljeća sedmog, a ako govorimo samo o novinarstvu nužno je obuhvatiti i novinare stradale nekoliko stoljeća prije pojave novinarstva, sve nerođene novinare (jer i nerođeni Hrvat je Hrvat!), te barem dva milijuna žrtava Bleiburga.

Dr. Franjo Tuđman živio je u svom svijetu. U tom svijetu brinuo se za Hrvatsku. U toj Hrvatskoj nije primijetio, recimo, da je izlazio „Polet“ (osim što je u „Vjesniku“ zapazio članak kojim se napada poznati Polimčev tekst o „Okupaciji u 26 slika“), ali je zato pomno pratio svaki opskurni emigrantski pamflet iz Patagonije. Nije primijetio mnogo toga, mnogo toga je pored njega promicalo, ali je zato vidio i mnogo toga čega nije bilo. Njegova Hrvatska je stvarno bila strašna. Iskreno mi je drago što odrastajući u Zagrebu nisam u njoj živio.

Barem sam lijepu mladost imao.

7. NADZEMALJSKI ZNAKOVI

Veliki dio prvog sveska „Osobnog dnevnika“ dr. Franje Tuđmana ispunjen je prepisivanjem naslova iz novina, uglavnom „Vjesnika“, i diletantskim sažecima dnevnih vijesti. Smisao takvog posla je vrlo upitan. Čemu? Ako bi bilo kada ikoga zanimalo što je nekog od prošlih dana proteklih godina bilo na naslovnim stranicama novina mogao bi otići u knjižnicu ili redakciju i prelistati uvezana godišta novina iz kojih je dr. Franjo prepisivao, te vidjeti predmet svog zanimanja u originalu, daleko informativnije nego nemušto bilježenje dr. Franje. Objašnjenje da su Tuđmanove bilješke zanimljive zbog komentara ne pije vodu. U prvom redu, pod većinom takvih zabilješki komentara naprosto nema. Pod većinom ostalih je taj komentar potpuno beznačajan, svodi se otprilike na neki onomatopejski uzvik. Preostali komentari nisu na razini koja nadilazi komentare ljudi koji prelistavaju novine u birtijama. Jedino moguće iole razumno objašnjenje zašto je dr. Franjo Tuđman tako nešto radio jest da je računao da će Hrvatsku poharati požari, razrušiti neki strašni potres, zgromiti udar meteora ili nešto slično, a njegovi zapisi će jedini preostati, u kojem slučaju bi zaista bili neprocjenjivo dragocjeni. Ovakvo je to tek dragocjeno autentično svjedočanstvo za rijetke pedantne proučavatelje lika i djela pokojnog predsjednika, da vide u kakvom je ništavilu živio loše radeći besmislen posao, kako mu je ništavilo bilo jedna od velikih i značajnih sastavnica života, iz kakvog je mentalnog ništavila izronio.

Prostorno i po značenju jednak dio teksta zauzimaju glasine, naklapanja i nebulozna spekuliranja po kojima se dr. Franjo Tuđman definitivno iskazuje kao tipični kavanski političar, uz to još lišen svog prirodnog miljea – kavane, pa umjesto da nalazi potvrdu politizirajući među sebi sličnima uz gemišti naslonjen na šank, preostaje mu jedino da žvrlja po papirićima svoja dubokomišljenja. Na primjer, (ne da mi se tražiti točnu stranicu gdje je to) bilježi da je u Sovjetskom savezu spremno, naoružano, istrenirano i instruirano dvadeset tisuća informbiroovaca, koji samo čekaju da upadnu u Jugoslaviju. Tih dvadeset tisuća krvoločnih informbiroovaca nestali su u bespućima povijesne zbiljnosti tako temeljito da ih ni dr. Franjo više nikada nije spomenuo, kako došli – tako prošli, ali je zato dr. Franjo i njegov krug našao neku novu sličnu nebulozu kojom su se bavljali, pa novu, pa novu, i stalno tako. Umjesto da shvate da su nasjeli na glupu glasinu, da analiziraju kako su na to nasjeli da im se nikada ne ponovi, naprosto je stave ad acta i prihvate se naredne jednako utemeljene glasine ili spekulacije i tako neprestano žive u nekakvom virtualnom svijetu vlastitih fantazmagorija. Utoliko je „Osobni dnevnik“ vrijedno svjedočanstvo duhovnog svijeta u kojemu je živjela zaštićena grupacija otpadnika od sistema pretvorena u dekadentnu folklornu opoziciju koja je uživala u luksuznim vilama i stanovima bezbrižno uživajući u renti svog ranijeg značaja. Dr. Franjo Tuđman se izdvajao iz tog sloja jedino glupošću koja mu nije dozvoljava da shvati svoj položaj i megalomanskim vrednovanjem sebe samoga. Zašto ni Savka ni Miko ni Pero nisu nakon sedamdeset i prve završili u zatvoru kao dr. Franjo? Zato jer su bili značajno pametniji.

Dirljiv primjer svega ovoga i Tuđmanovog načina razmišljanja je epizoda sa životinjama od 7. ožujka 1974. Bistreći svjetsku politiku, kao primjer kako su je sagledavali i koliko je to bila ozbiljna rabota, u jednom trenu je netko ispričao „*kako Hajle Selasije ima tri tigra koji ga čuvaju i svojim instinktivnim držanjem skreću mu pozornost tko mu je prijatelj a tko ne...*“ Mož' si misliti! Kao povjesničar Dr. Franjo se odmah prisjetio: „*I Tito ima takve životinje. Napr. pas Tigar je skočio na*

sovjetskog ambasadora 1948, kad je donio Staljinov ultimatum i razderao mu hlače.“ Ne znam je li anegdota o rasparanim hlačama istinita ili nije, ali smještanje te apokrifne anegdote u kontekst je Franjin osebujni doprinos:

“Veliki ljudi okruženi su nekim (nadzemaljskim) znacima.”

Pazi ovamo! Taj intelektualac, znanstvenik, povjesničar, političar, državnik i što sve ne, objašnjava značajne ličnosti u povijesti time da su okružene nadnaravnim znacima! Nije razjasnio da li su nadnaravne pojave izdvojile te ličnosti da se dovine do svog značaja ili su značajni ljudi privlačili aureolu nadnaravnog, ali je očigledno pod dojmom tog razmišljanja nekoliko dana kasnije, 18. ožujka, zapisavši kako je u omanjem društvu uživao u zubacu, baklavama i zagorskom crvenom vinu, završio s rečenicom koja je prvo i posljednje spominjanje neke žive životinje na tisuću stranica teksta, kratkom i značajnom, rečenicom koja ima svoju težinu:

“Čuva nas je vučjak.”

Zamislimo ga kako uživa u zubacu, gucka zagorsko crveno vino, sladi se baklavama, ali ispod oka virka na vučjaka koji leži pored stola i čuva ih. Od koga ih čuva? Od upada dvadeset tisuća krvoločnih informbiroovaca? Od KGB-a ili Udbe? Od narodne milicije? Od invazije vanzemaljaca? Nije važno, glavno je da ih čuva, makar nema te *ugroze* koju bi mogao spriječiti, ali samom svojim prisutnošću i čuvanjem (premda je vjerojatno zapravo spavao) u tom trenutku ispunjava dr. Franju ushićenjem jer prepoznaje još jedan znak da je providnošću izabran za značajnu osobu. Zagrijava crveno zagorsko vince, ali žari i osjećaj posebnosti.

Pored tigrova Hajle Selasija koji se pojavljuju u prepričavanju, pored vučjaka koji je jedina životinja koja se spominje na tisućama stranica dr. Franjinih dnevnika zabilješki koju je osobno sreo (ako se ne računa zubatac kojeg je pojeo), pored zabilješke kako je Tito odstrelilo medvjeda-kapitalca, jedine životinje koje je još spomenuo nalazile su se na novinskoj fotografiji. Jednoga od svojih dana dr. Franjo Tuđman je fascinirano gledao fotografiju u novinama na kojoj se vidio Tito s malim bijelim pudlicama. Nije bilo potrebno ostaviti nikakav komentar. *S pudlicama!* Nakon zoološkog vrta na Brijunima u kojemu su bili lavovi, nakon safarija u Africi – Tito se fotografirao s pudlicama. . . Bio je to nesumnjivo ZNAK. Nebio on dr. Franjo Tuđman, intelektualac, znanstvenik, povjesničar, general, ako ga nije razumio!

8.

REZIME PRVOG SVESKA

Pored kafića u koji sam godinama svakodnevno svraćao nalazio se kiosk za novine. Jesen 2011. bila je lijepa jesen s mnogo sunčanih dana. Jednom prilikom, još smo sjedili za stolovima postavljenim na otvorenom, moj prijatelj Nikša uputio se kupiti cigarete. Vratio se noseći poveliku knjižurinu:

– Na! Znam da ti to nikada ne bi kupio!

Pogledao sam što je donio. Prvi svezak „Osobnog dnevnika“ dr. Franje Tuđmana.

– U pravu si – Ne znam ni da li bih to ikada uzeo u ruke, osim da mi se nađe nadohvat nekim slučajem, a nemam pametnija posla. Nasumice sam otvorio i zavirio. Pogled mi je pao na strahovitu glupost, kao da me netko zalio hladnom vodom. Brzo sam preokrenuo snop stranica, povirio i – bum! – ondje je bila druga glupost, još gora. Kao da sam odskočio naišavši na neku gadost brzo sam se prebacio na drugi kraj knjige, raskrtilo stranice, zavirio i – tras! Ponovo!

– Dobro da si to donio – rekoh prijatelju. *– Sad znam što ću napisati sutra za blog.*

Kad sam već napisao jedan post za svoj blog, napisao sam i drugi, a onda rekoh – bilo bi pošteno pročitati knjigu o kojoj pišem, vrug me zel, što košta da košta. I tako sam pročitao tu knjigu, što ne bih nikome preporučio, osim rijetkim jadicima kojima to spada u opseg posla, iako bi – s druge strane – bilo dobro da što veći broj ljudi zna o čemu je riječ. Čitanje tih nepreglednih stranica nalichi na posao tragača za zlatom: treba odbaciti ogromnu količinu bezvrijednog pijeska, šljunka i blata da bi na dnu sita ostalo poneko zlatno zrnce. Da moja žrtva nije uzaludna, za sve koje ipak zanima što u toj knjizi piše, dovoljno je pročitati ovo što sam napisao na svom blogu jer je u tome citirano sve što je iole vrijedno, a nakon toga nasumce pročitati tri-četiri originalne stranice da bi se stekla slika o osebujnom stilu jer je to nepreporučivo.

Malo je novoga što sam o pokojnom predsjedniku saznao iščitavajući prvi svezak „Osobnog dnevnika“, ali to malo je itekako važno, iako mi nije promijenilo sliku o njemu, već je samo mnogo toga objasnilo. Nikada ne bih rekao da ću naći takav dokaz, ispisan njegovom rukom, da je bio opterećen praznovjerjem, da je vjerovao u prizivanje duhova, stoljetni kalendar, horoskope, sanjaricu (o čemu mi se gadilo pisati), nadnaravne znake i predviđanje spola nerođene djece pomoću okretanja prstena i tko zna što još. Jednom riječju – bedaček. Prevario je naš narod na više načina, a jedan je laganje u stilu onog Hebrangovog „Ja ne lažem. Jedino što kadikad ne govorim istinu“, ili kako je to već taj trabant formulirao. Kad ga se biralo za predsjednika propustio je navesti i duhove i horoskop i prsten i sve tako. Bio je dovoljno prefrigan da je znao da u tom slučaju ni oni koji također u to vjeruju najvjerojatnije ne bi za njega glasali.

U njegovoj glavi kovitlao se jedan strašan galimatijas u kojemu su na istoj ravni bile popabirčene povijesne činjenice, diletantske teorije ostrašćenih političkih emigranata, najbabskije predrasude, mitologija i mitomanija, rastrzanost između podločnosti autoritetima i zavisti prema njima, sve prožeto osjećajem vlastite više vrijednosti, potpuno neutemeljenim. Taj pseudointelektualac, ovlašni znanstvenik, ofrlje povjesničar, kavanski politikant, bio je pored svega i sitna dušica. Time ne niječem njegove zasluge za stvaranje hrvatske države niti ga aboliram krivnje za sve kako nam je sada. O, ne. I o jednom i o drugom moglo bi se još razgovarati, kad se već u Hagu nije.

Definitivno smatram da je zaslužio da se jedan trg u Zagrebu imenuje po njemu i čak znam koji. Na polovini pješačkog prijelaza ispred „Kazališne kavane“ nalazi se ono okruglo uzdignuće promjerom dva metra nasred kojega stoji javni sat (i to ne bilo kakav sat nego stoljetni!). To, e to bi mogao biti Trg dr. Franje Tuđmana! Vrlo značajna pozicija, između Hrvatskog narodnog kazališta, Rektorata, „Kazališne kavane“ i zgrade „Školske knjige“. Prije povijesne intervencije doktora Hasanbegovića trg oko Hrvatskog narodnog kazališta zvao se Trg maršala Tita, a danas je nazvan Trg Republike Hrvatske. Prisanjanjem Trga dr. Franje Tuđmana uz taj trg postigla bi se višeslojna simbolika. Pozicioniranje uz Trg Republike Hrvatske pokazivalo bi bliskosti i u kojoj je mjeri zaslužan za njeno postojanje. Činjenica kako je Trg Republike Hrvatske ranije zvan ukazivala bi na njegovu slizanosť s onim što je ranije bilo, pa – ako zanemarimo zamjerke i sjećamo se zasluga – tako bi se i njegov trg, u pravom razmjeru, nalazio uz bivši trg onoga kojemu je za života na više načina želio biti tako blizu i nalik.

Krajem jeseni sjedio sam u kafiću u koji sam svakodnevno svraćao s prijateljem Nikšom. Bio je jako zadovoljan.

– Znao sam da sam dobro uradio poklonivši ti Franjin dnevnik. Slutio sam da ćeš ga pročitati, pa ja neću trebati.

Nisam ništa rekao, ali kad se dignuo da ode do novinskog kioska kupiti cigarete, izderao sam se za njim:

– Da se nisi usudio kupiti drugi dio!

Kako ono reče Aleksandar Veliki – bože, sačuvaj me prijatelja! Neprijatelja ću se znati sam čuvati.

PANOPTIKUM

Goran Borković

„DARA IZ JASENOVCA“ KANDIDAT ZA OSCARA

Prije nego što je uopće prikazan, film „Dara iz Jasenovca“ redatelja Predraga Antonijevića izazvao je niz polemika – u Hrvatskoj je dočekan na nož već zbog teme kojom se bavi, dok ga se u Srbiji proziva zbog navodno netransparentne procedure po kojoj je odlučeno da bude predstavnik te države u utrci za 93. Oscara u kategoriji za najbolji međunarodni film.

Selekciona komisija je u obrazloženju navela da izražava veliko zadovoljstvo, „jer smo ove godine imali izuzetno kvalitetnu, žanrovski raznoliku filmsku ponudu“. Nazvali su film „Dara iz Jasenovca“ emotivno snažnom dramom koja se bavi historijskom traumom nudeći prije svega poštovanje prema žrtvama. „Tema je izuzetno značajna, bolna i traumatična, pri čemu je film izbjegao zamku da se ponovo probude aveti prošlosti jer nije stavljen u politički diskurs. Tragične okolnosti nisu predočene u kontekstu opšteg zločina, već je tragedija personalizovana. Zločin ima svoje ime i prezime, tako da se film ne bavi brojkama i opštim mestima, već pojedinačnim sudbinama, stvarajući na taj način veoma sugestivnu sliku tragedije koja se dogodila. Bila je potrebna velika hrabrost celokupne autorske ekipe da se prihvati tako delikatne teme“, navela je komisija u obrazloženju odluke. Članovi komisije ističu visoku umjetničku kvalitetu filma, vrsnu režiju, bitak scenario, fotografiju koja doprinosi vizualnoj poetici filma, muziku, scenografiju i kostim, kao i ekspresivnu glumu postignutu u ovom, kako su rekli, „ansamblu filmu“, naročito kada je riječ o ženskim likovima.

Žestokim napadima tabloida bio je izložen redatelj Srđan Golubović, autor filma „Otač“ također potencijalnog kandidata za Oscara. Goluboviću su podršku dali nastavnici i suradnici beogradskog Fakulteta dramskih umetno-

sti. „Kao građani Srbije koji veruju u snagu i važnost slobode izražavanja, nastavnici i saradnici FDU konstatovali su da se napadi na Golubovića, redovnog profesora Katedre za filmsku i televizijsku režiju i istaknutog reditelja, odvijaju u prepoznatljivom maniru tabloidne komunikacije zasnovane na neimenovanim izvorima, netačnim podacima, manipulisanju kontekstom i izostavljanju činjenica“, istaknuli su podsjećajući da su sličnim napadima bili izloženi i Goran Marković, Nebojša Romčević i Janko Baljak te zadnjih dana Jelisaveta Seka Sablić i Dragan Bjelogrić.

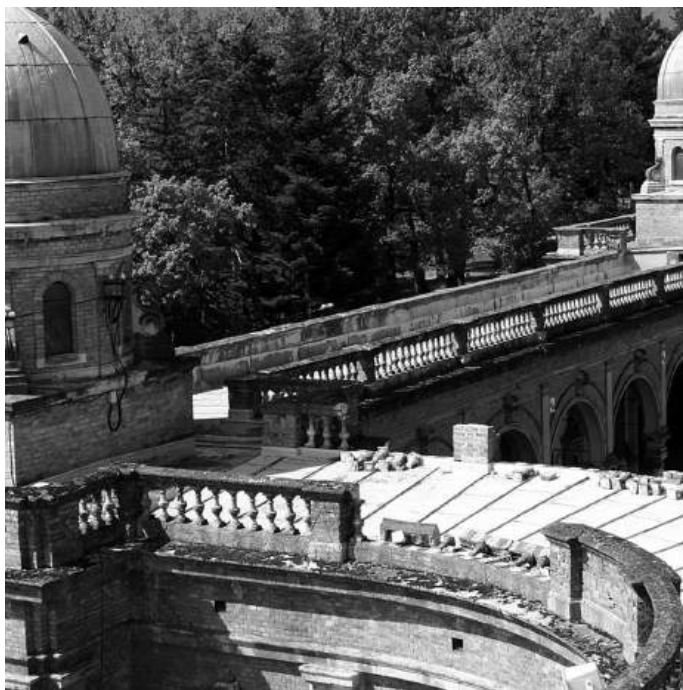
Podsjetimo, „Dara iz Jasenovca“ film je o djevojčici koja pokušava preživjeti u zloglasnom ustaškom logoru, a prema dostupnim podacima država je za njegovo snimanje izdvojila tri milijuna eura. Poslije ustaško-njemačke ofenzive na Kozari lokalno stanovništvo završava u koncentracijskim logorima, a među njima i desetogodišnja Dara s majkom i dva brata. Ustaše joj ubijaju majku i brata, nakon čega se smisao Darina života svodi na borbu da spasi mlađeg brata. Daru glumi 12-godišnja djevojčica Biljana Čekić iz Kozarske Dubice, a ustaškog zapovjednika jasenovačkog logora i zloglasnog koljača Vjekoslava Maksa Luburića Marko Janketić. „Jasenovac je mjesto zla i ubijanja i država je stala iza ovog filma“, rekao je redatelj Predrag Gaga Antonijević, poznat po filmu „Balkan Express“, dok je scenaristica Nataša Drakulić naše gore list. Ona je iz Hrvatske, točnije iz Korenice, kao 16-godišnjakinja s roditeljima otišla tokom „Oluje“.

DEČANI I MIROGOJ MEĐU 12 NAJUGROŽENIJIH LOKALITETA U EVROPI

Europa nostra, glas civilnog društva Evrope posvećen kulturnom i prirodnom naslijeđu i Institut Evropske investicione banke, objavili su listu 12 najugroženijih lokaliteta kulturnog naslijeđa, koji su u najužem krugu za program „Sedam najugroženijih spomenika kulture Evrope“ za 2021. godinu. Među njima se nalazi i Manastir Dečani na Kosovu i Metohiji. Pored jedne od naših najljepših i najznačajnijih bogomolja, na listi su Zupčasta parna željeznica na Ahenskom jezeru u Tirolu, Zgrada kina „Canko Cerkovski“ u Sofiji, Groblje Mirogroj u Zagrebu, Crkva Saint-Denis u Parizu, Tvrđava Narikala u Tbilisij, Zeleni pojas šuma i parkova u Koelnu, Pet južnih egejskih otoka u Grčkoj, Vrt Giusti u Veroni, Palača Senobio u Veneciji, Zgrada Glavne pošte u Skoplju i Kapela i isposnica San Juana u Španjolskoj.

Izbor je napravljen, kako su kazali, na osnovu historijskog značaja i kulturnih vrijednosti, kao i hitnosti njihove ugroženosti te dosadašnjeg angažiranja zajednice na lokalnom i nacionalnom nivou. Za Dečane se kaže da

„jedinstven spoj elemenata istočnih i zapadnih umetničkih izraza, enciklopedijski kolaž fresaka u srpsko-vizantijskom stilu, kao i spoj romaničko-gotičke arhitekture i skulpturalne dekoracije, čine manastir Dečane jednim od najistaknutijih primera kulturno-istorijske celine svoje epohe. „Izgrađen u prvoj polovini četrnanestog veka, ovaj manastir Srpske pravoslavne crkve je takođe jedan od najbolje očuvanih srednjovekovnih spomenika u Evropi. Manastirski kompleks okružen je bogatom šumom, koja zajedno sa njim čini jedinstven kulturni predeo i neodvojiv je deo manastirskog kulturnog nasleđa. Kontinuirano naseljen gotovo sedam vekova, Dečani su i danas funkcionalan manastir u kojem se redovno služi liturgija i u kojem živi aktivna zajednica od 25 monaha. Oni održavaju manastir i njegovu okolinu, čuvaju nematerijalno nasleđe monaškog života, i redovno dočekuju kako hodočasnike, tako i turiste“. Dodaje se da je manastir 2004. upisan na Unescovu Listu svjetske baštine, dok je ovaj status 2006. godine proširen na još tri srpske pravoslavne srednjovekovne crkve i manastira na Kosovu – Gračanicu, Pečku patrijaršiju i Crkvu Bogorodice Ljeviške u Prizrenu. Od juna 1999. godine manastir Dečani je pod stalnim nadzorom i zaštitom mirovnih jedinica KFOR-a, a u periodu 1999-2007. godine četiri puta bio je na meti napada lokalnih ekstremista i izložen oružanim minobacačkim napadima. ISIS je 2016. pokušao teroristički napad, koji je doveo samo do manje materijalne štete.

Listu 12 ugroženih lokaliteta koji su u užem izboru za program „Sedam najugroženijih“ sastavio je međunarodni Savjetodavni odbor koji čine stručnjaci iz domene istorije, arheologije, arhitekture, konzerviranja, projektnog planiranja i financija. Konačna lista „Sedam najugroženijih spomenika kulture Evrope“ 2021. biće objavljena u martu 2021. godine.

ALAN FORD TRČI POČASNI KRUG U MUZEJU JUGOSLAVIJE

Muzej Jugoslavije od 2. decembra publici nudi gostujuću izložbu „Alan Ford trči počasni krug“, premijerno postavljenu u Narodnoj galeriji u Ljubljani povodom 50 godina od izlaska prvog broja tog popularnog talijanskog stripa. Ljubljanska postava, čiji je autor Rok Glavan, dopunjena je zanimljivim izda-

njima stripa „Alan Ford“ koja su pripremili srpski kolekcionari Marjan Matić i Mario Reljanović.

Prvi broj „Alana Forda“ izašao je u Italiji 1969. godine. Već 1970. godine, satirični strip je zbog upečatljivih crteža, duhovitih dijaloga i spretne ironije, kao i izuzetnog prijevoda novinara i pisca Nenada Brixija, pridobio naklonost publike širom Jugoslavije. „Strip ‘Alan Ford’ predstavlja stoga značajan fenomen pop kulture iz perspektive nasleđa bivše Jugoslavije, u kojoj je stekao veću popularnost nego u rodnoj Italiji“, ističu organizatori.

Izložba u Muzeju Jugoslavije obuhvaća 152 originalne crtaće table iz prvih 75 izdanja „Alana Forda“, kada je taj strip stvarao čuveni talijanski autorski dvojac Magnus-Bunker. Rok Glavan smatra da izložba „Alan Ford trči počasni krug“, koju je u Ljubljani za pet mjeseci obišlo oko 10.000 ljudi, nije mogla da dobije prikladnije mjesto od Muzeja Jugoslavije. Otvaranjem izložbe posvećene stripu „Alan Ford“ završio se program obilježavanja *Dana Muzeja Jugoslavije*, koji je organizirao njeno gostovanje.

UMRO ILUSTRATOR I GRAFIČKI DIZAJNER ALEM ĆURIN

Nagrađivani grafički dizajner, slikar, skulptor, prozni pisac i esejist Alem Ćurin umro je 16. decembra u Splitu u 68. godini. Porijeklom vezan za Hvar, Alem Ćurin rođen je 1953. u Splitu. Nakon mature u splitskoj gimnaziji Natko Nodilo upisuje više fakulteta, ali se na kraju odlučuje na studij grafike na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Godine 1978. prekida studij i vraća se u Split da bi se posvetio stripu. Tijekom 1980-tih povremeno objavljuje u omladinskim

listovima Omladinska iskra i Studentski list, a jednu je godinu proveo radeći kao ribar na kočarici.

Neko vrijeme provodi u Parizu kao "umjetnički emigrant", a u Split se vraća 1987. godine. Početkom 1991. postaje grafički dizajner za HNK u Splitu; autor je većine plakata kazališne produkcije za HNK te Splitsko ljeto sve do kraja devedesetih. Iste godine postaje suradnik Profila, podlistka *Nedjeljne Dalmacije*, kao ilustrator i grafički urednik, a tokom te godine osniva i samostalnu grafičku radionicu Think Ink.

Godine 1993. nakon privatizacije *Slobodne Dalmacije* prelazi u najnagrađivaniji hrvatski tjednik *Feral Tribune*, gdje ostaje do 2008. i prestanka izlaženja tog lista, u kojemu je objavio više od tisuću ilustracija. Posljednjih dvadesetak godina povremeno je objavljivao tekstove o stripu i njegovim fenomenima u različitim tiskovinama (*Feral Tribune*, *Slobodna Dalmacija*, *Zarez*, *Kvadrat*). Bio je stalni ilustrator tjednika *Novosti*.

OBJAVLJEN NOVI ROMAN NADE GAŠIĆ

U izdanju nakladnika Sandorf objavljen je novi roman Nade Gašić "Devet života gospođe Adele", najavljen kao majstorska mješavina žanrova kojom je ta nagrađivana književnica i prevoditeljica ispicala književni tlocrt Zagreba pogođenog potresom i pandemijom.

"Devet života gospođe Adele", podnaslovljen "Proljeće u Zagrebu 2020.", treći je roman Nade Gašić, a sastoji se od deset poglavlja koja funkcioniraju kao zasebne priče ili epizode jedne serije, jedne bajke o dva zla i jednog staklenog jajeta, napisao je o romanu urednik knjige Kruno Lokotar. Gospođa Adela je lik koji nećete zaboraviti, baš kao ni proljeće u Zagrebu 2020., kada su ga posjetili korona virus i Zgzem, frustrirani potres. No, što to znači za život gospođe Adele, solidno imućne udovice iz šireg centra grada, koja priprema proslavu svog osamdesetog rođendana i

licitira s oporukom, ne bi li kupila pažnju i naklonost svoje rodbine? Adela grčevito štiti svoj život i rutine, staronormalno, kojega joj vjerojatno nije puno ostalo, za razliku od osamljenosti.

"Nada Gašić u ovom romanu pokazuje majstorstvo kombinirajući bajkovitost, grotesku, špijunski realizam, komiku i fantastiku, posežući u već zaboravljenu leksičku riznicu i ispisujući hiperrealističke dijaloge koji se čuju i jasno ocrtavaju agramerske likove i njihove drame. I tlocrt grada koji se zaljuljao svima pod nogama", ističe Lokotar. "Zbog svega toga valja izdati upozorenje, jer ovaj roman će vas uvući u sebe i ukinuti svaku distancu, ovo je potresan i zarazan roman", poručuje.

Spisateljica i prevoditeljica Nada Gašić (1950.) na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirala je jugoslavistiku i sociologiju. Radila je kao lektorica na sveučilištima u Lenjingradu/Sankt Peterburgu i Pragu, gdje je i obranila doktorsku disertaciju o češko-hrvatskim kulturnim vezama s početka moderne. Suradivala je na stvaranju prvog Aničevog "Rječnika hrvatskoga jezika". Za roman "Mirna ulica, drvored" (2007.) nagrađena je nagradom Slavić za najbolji debitantski roman. Godine 2010. objavila je roman "Voda, paučina", koji je nagrađen nagradom Grada Zagreba i nagradom Vladimir Nator. Romani su joj prevedeni na talijanski, ukrajinski, makedonski, a poglavlja ove knjige na slovenski jezik.

KOSTI

Kad smo već izgubili nadu da je to moguće, pojavila se na domaćim TV ekranima, u proizvodnji RTS a, serija koja slika savremeni život jednog dijela izbjeglih Srba iz Hrvatske, onih koji su život nastavili u Republici Srpskoj, u Banja Luci. Serije koja nudi, u cjelini, neveselu sliku stvarnosti, ali ne vrijeđa inteligenciju ni dobronamjnim neznanjem iza kog se obično krije odsustvo stvarnog interesa, ni zlonamjnom interpretacijom. Iako je, čini se, glavni cilj autora da kroz marginalnu skupinu izbjeglica iz Knina prikaže vladajuće mehanizme društvenosti Republike Srpske u našem vremenu, ovi su se marginalci oteli i gorčinom sudbine nametnuli, i mi sad po prvi put, nakon Čopićevih likova iz nekog drugog vremena, koji su nam bili zajednički, nakon ponešto idealiziranog Seleničevog Bogdana Bilogorca, gledamo lica iz našeg naroda, koja prepoznajemo kao, od milja, svoje krajiške bene; sjajna prodavačica na kiosku, Mrđa koji dolazi u crkvu kupiti svijeću, pa i sam glavni lik, Kosta Govoruša. Po svemu se čini da za dobre stvari u seriji, ne umanjujući ničiji doprinos, imamo zahvaliti banjalučkim kadrovima, scenaristi i nosiocu jedne od glavnih uloga, Nikoli Pejakoviću i režiseru Saši Hajdukoviću. Vidjeli smo za sad dvije trećine snimljene prve sezone i još ne znamo kako je autori kane završiti, ali može se reći već sad, da su donijeli hrabru odluku da izbjeglom Srbinu iz Hrvatske zadaju ulogu narodnog osvetnika, kojeg sistem teško pronalazi, jer im prolazi ispod radara, ne registruje ga, jer i nije dio društvenog poretka. Podjednako je hrabra odluka scenariste da drugo krilo međusrpskih relacija, ono krajiško – beogradsko, prikaže kroz porodičnu situaciju sveštenika, oca Dragana, čovjeka koji jedini drži taj razoreni svijet na okupu. A dobro govori i o scenaristi i o glumcu što je to dano filmskim jezikom, a ne kao izvana unesena i nametnuta teza. Ovih nekoliko vikenda imamo što čekati i to predstavlja malo čudo. (V)

IN MEMORIAM – KOLJA MIĆEVIĆ (1941-2020.)

Da je rođen kao Hrvat, a ostvario makar polovinu onoga što je u svojim nepunih osamdeset godina uspio da uradi, Kolja Mićević bio bi odavno i član i JAZU i HAZU, Matice i svih glavnih institucija kulture, nosilac svih ordena i medalja, danica i lenti.

No, on je rođen u Banjaluci, u ratu, nakon raspada prve Jugoslavije, živio u drugoj Jugoslaviji i Francuskoj, i umro u Republici Srpskoj (BiH). Kao takav, njegov je život kao neka metafora udesa mjesta koje je samo najrjeđima blagotvorno, a ovakvim, potpuno izuzetnim ljudima i renesansnim duhovima, uglavnom više prokletstvo nego blagoslov. Čak i kad na kraju, kao u ovom, najrjeđem slučaju, dobiju status počasnog građanina svoga grada.

Zato treba početi ispočetka.

Umro je Kolja Mićević, pjesnik, esejist, muzikolog, a iznad svega veliki, po zamahu neusporedivi prevodilac. Ponajprije s francuskog dakako: čovjek koji je preveo Villona, La Fontainea, Hugoa, Nervalu, Mallarméa, Valéryja, provansalske trubadure i srednjovjekovne francuske romane (u stihu!). Prevodio je s engleskog, španjolskog, talijanskog i, najbliže, slovenskog. Pisao je čudne knjige o klasičnoj muzici, o Mozartu, Salieriju i Scarlattiju, pisao oglede i polemike. No ostat će uvijek izdvojena jedna rečenica i činjenica njegove biografije koja se ponavljala i za života, i sada po nekrolozima, rečenica koja i dalje zvuči nevjerovatno: "Na francuski je preveo Danteovu 'Božanstvenu komediju'."

Jedan stranac, Jugoslaven, Srbin, Bosanac, Krajišnik i Balkanac, prevodi najveće pjesničko djelo evropske kulture i to prvi puta u originalnoj Danteovoj *terza rima* formi. Kakva je to volja, energija bila potrebna za tako nešto? I kako je moguće da takvo postignuće i doprinos jednoj od najvećih svjetskih kultura, kod nas, u vlastitoj zemlji i kasnije njenim ostacima, van književnih krugova ostane gotovo nepoznata činjenica?

Tako se zahvaljuje nacionalna kultura čovjeku koji je pored toga nepojmljivo zahtjevnog rada, osim što je Francuzima dao drugačijeg Dantea, dao pride i dio svoje kulture, kad je sam sabrao, preveo i izdao "Les saluts slaves", antologiju našeg, proto-jugoslavenskog pjesništva XIX vijeka..

Nije bio dovoljno prepoznat za života, on, francuska, evropska i svjetska pojava. Štoviše, u rodnom gradu u strašna vremena prošao je i poniženja, zapanjujuća za čovjeka takva golemog kulturnog zamaha i ambicije, takva obrazovanja i erudicije. Čovjek jakog temperamenta, ulazio je ponekad u sukobe, ali je češće bio napadan, na nesreću i od strane kolega, i na nedopustive načine.

Gorak je in memoriam Kolji Mićeviću, i ne može biti drugačiji.

Nadati se samo da će ova kultura po svom lošem običaju makar sa zakašnjenjem jednom shvatiti koga je imala. Ostaje svakako taj veliki opus koji čeka na čitaoca. A za onakvo pregnuće, rad, trud i hrabrost, mora, po nekoj višoj pravdi, takav čitalac jednom sigurno doći. Onda kad se potroše i odu progonitelji, surovi i sirovi zavidljivci koji su htjeli da unize sve što je prefinjenije, šire i drugačije od njih, „da ne ostane ni pomen na ljepotu“, kako još jedan naš izbjegli pjesnik reče.

Neka je pokoj velikom Kolji Mićeviću.

Paix à son âme.

Đorđe Matić

FOTOGRAFIJA: IGOR ČOKO IZ KNJIGE ŽIVOT U LIMBU – KNJIGA OŽILJAKA,
BEOGRAD/ZAGREB/KNIN, 2020.

АУТОРИ

DRAGAN BABIĆ / GORAN BABIĆ / MUHAREM BAZDULJ / DIMITRIJE BIRAČ
GORAN BORKOVIĆ / IGOR ČOKO / MILUTIN DEDIĆ / NENAD JOVANOVIĆ
ŽELJKO KRESOJEVIĆ / PERO KVESIĆ / ŽELJKO LUKETIĆ / ĐORĐE MATIĆ
ZORAN MIŠKOVIĆ / IGOR MRKALJ / BOJAN MUNJIN / IGOR RUŽIĆ
DARKO R. SUVIN / DUŠAN VESIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ

www.casopis.prosvjeta.net

CIJENA 20 KN

